

KÖNYVSZEMLE

JUSTYNA B. WALKOWIAK, *Personal name policy. From theory to practice* [Személynévpolitika: az elmélettől a gyakorlatig]*

Wzdyiał Neofilologii UAM w Poznaniu, Poznań, 2016. 417 lap

A poznańi egyetem oktatója könyvében több szempontból osztályozza a személynévadást, személynévviselést érintő mai és történeti szabályozásokat, gyakorlatokat és célkitűzéseket, hogy a könyv kétharmadához érve részletesen kirajzolódjék belőle a személynévpolitika mint gyakorlat és mint vizsgálati terület. Hogy a terület határainak ez a kijelölése milyen ellentmondással terhes, arra később még visszatérek. Széles távlatokat nyitó elméleti meghatározást már a könyv elején is kapunk – ehhez a szerző végső soron a fishmani szociolingvisztika alapképletét szabja át: kik igyekeznek befolyásolni kiknek miféle viselkedését, milyen célok szolgálatában, milyen körülmények között, milyen eszközökkel, milyen döntéshozatali mechanizmusok útján és milyen eredménnyel?

Mivel a nyelvpolitikai szakirodalommal összhangban a szerző nemcsak az explicit (de jure), de az implicit (de facto) névpolitikát is a vizsgált terület részének tekinti, az így felfogott névpolitika lehetséges alakítóinak köre nem korlátozódik a központi államhatalomra. Ide tartoznak a közhivatalnoki kar, amely a saját maga, illetve a névviselők vagy nevet választók számára a tekintély erejével értelmezi a jogszabályokat, az iskola (és pedig rendszerszerűen a régi Kínában, ahol az iskolába lépő gyerekek új, „iskolai” nevet kaptak), az egyház (a svéd evangélikus egyház 1991-ig, a dán pedig még ma is vezeti az anyakönyveket), a hadsereg (ismét csak rendszerszerűen az egykori svéd katonai nevek esetében) és a naptárak szerkesztői (az orosz keresztnévállomány jelentős beszűküléséhez WALKOWIAK szerint hozzájárult, hogy a Szovjetunióban az 1930-as és 60-as évek között nem jelentek meg névnapokat is tartalmazó naptárak). A névpolitikai intézkedések kifejezett célpontjai lehetnek az (etnikai, vallási) kisebbségekhez tartozók vagy az országban élő külföldiek, más esetekben azonban pont ők mentesülnek – kimondva-kimondatlanul – a többség számára kötelező érvényű szabályok alól. Az egyes nyelvpolitikák így szolgálhatják a kisebbségek és a bevándorlók asszimilációját vagy épp kirekesztését is. A szerző éles szemű megfigyelése, hogy a halottak is válhatnak nyelvpolitikai gyakorlat tárgyává. Itt nemcsak a bulgáriai törököket sújtó hírhedt átnevezési kampányra gondol az 1980-as évek közepén, melynek során a bolgár vezetés újravésztette a sírok feliratait, de arra is (és ezzel szándékán kívül túllép a nyelvpolitika saját maga általi definícióján), hogy milyen néven hivatkozunk történeti személyekre.

A nyelvpolitika előírhatja a választható nevek körét, vagy kifejezetten tilthatja bizonyos nevek használatát. A rendelkezések a leggyakrabban a családnevekre és a keresztnév

---

* Elektronikus elérhetősége: <https://repozytorium.amu.edu.pl/handle/10593/17416>.

típusú névfajtára irányulnak, de ezeken kívül szabályozhatják a teljes személynév szerkezetét, ezen belül a névelemek sorrendjét, illetve olyan, kevésbé általános névelemeket is, mint az apai név (amelyet a litvániai oroszok hivatalos irataiba nem vezetnek be, a szovjet időkben azonban még litván nemzetiségűek nevében is feltűnt), az angolszász middle name (középső név), amelynek meglétét az Egyesült Államok hadserege adótnak veszi, vagy a spanyol nyelvű országokban szokásos anyai családnév. A szándékolatlan névpolitika komikus példájaként idézi a szerző a kalamajkát, amelyet a spanyol EU-elnökség internetes oldalához használt szoftver okozott azzal, hogy a regisztráló újságíróktól mindkét családnévük megadását várta. Más szempontból egyes politikák irányulhatnak kifejezetten a névhasználat és a névadás szabályozására, de érinthetik a személynéveket mellékesen is.

A nyelvpolitikai szabályozások mögött a személynévre vonatkozó előfeltevések húzódnak meg. Ilyen előfeltevések az európai kultúrkörben a szerző szerint, hogy minden ember visel nevet, hogy a teljes személynév legalább két, különböző névfajtaához tartozó elemből áll, hogy a családnév apai ágon öröklődik, hogy élő testvérek nem kaphatják ugyanazt a keresztnévet, hogy az anyanyelvi eredetű nevek kívánatosabbak, mint az idegen eredetűek, hogy a keresztnév típusú névnek igazodnia kell viselője vallásához, és hogy a családnévállomány változatossága önértéknek tekintendő. Ez utóbbit az elmúlt évtizedekben a svéd és a kínai állami vezetés is igyekezett erősíteni. Mindezeket túl az egyes nemzeti kultúrákban más és más elgondolás élhet arról, hogy egy személy hány család- és hány keresztnévet viselhet, vagy hogy a keresztnéveknek nemspecifikusnak kell-e lenniük. A szabad névválasztás korlátozása széles skálán mozog; a mai államok közül laissez faire személynévpolitika jellemzi a szokásjogon alapuló angolszász jogrendszereket, Brazíliát, Venezuelát, Ecuadorot, továbbá Indonéziát, amely egy- és kételemű személynéveket is elfogad hivatalosként, míg a másik végletet olyan jogrendszerek képviselik, mint a kurd neveket tiltó török vagy a breton keresztnévek vonatkozásában a francia. A személynévpolitika egyetemesen érvényes minimuma, hogy az államok intézményi korlátok közé próbálják terelni polgáraik névváltoztatását. Gyakran nyilvánítják védetté a történeti vagy kulturális szempontból nevezetes családneveket. Érdekes ezenkívül, hogy míg a jelenlegi Dániában és Norvégiában a meghatározottnál kevesebb viselővel rendelkező nevek nem választhatóak új családnévként, más esetekben pont a leggyakoribb családnevek estek hasonló tilalom alá.

Külön tárgyalja a könyv a házasságban élő nők névformái körül napjainkban zajló konfliktusokat. Az egyes hagyományos asszonynévformákra nehezedő nyomást a szerző két alapvető okra vezeti vissza. Egyrészt világszerte egyre több nő szeretné elkerülni, hogy neve árulkodjék a családi állapotáról, másrészt többnyelvű környezetben egymástól különböző asszonynévi hagyományok hordozói válnak egyazon névpolitika alanyaivá. Ahol a domináns nyelvi hagyományban az asszonynév kötelezően jelzi a családi állapotot, ott, mint a kérdés csehországi és szlovákiai története is mutatja, az állami közigazgatás különösen hajlamos ellenállást kifejteni az alternatív névformákkal szemben. (Talán attól is félve, teszem hozzá, nehogy a kisebbségek által informálisan használt képzőtlen formák elfogadása megnyissa az utat elterjedésükhöz a többségi kultúrában is.)

A rendszerező fejezeteket egyes kiválasztott államok személynévjogának tételes ismertetése követi, a könyvet záró esettanulmány pedig a litvániai lengyel kisebbség személynéveinek hányattatásait elemzi a hivatalos használat vonatkozásában, történeti keretbe ágyazva. A kérdést a két nemzet közötti évszázados ellentétén túl tovább terheli a litván családnevek grammatikai jelöltsége, illetve az is, hogy a litvánok minden idegen családnevet átírnak a litván hangjelölés szerint.

A magyar személynévkutatás a könyv tükrében kitűnőre vizsgálja nemzetközi láthatóságból; magyarországi és magyar vonatkozású példák rendre feltűnnek a különféle kontextusokban. Ez annál is figyelemreméltóbb, mert az onomasztika nemzetközi főúrain megjelenő szakirodalom láthatólag igen egyenlőtlenül fedi le az egyes országok és kultúrák névjogi gyakorlatát. Elsődleges szakirodalom és érdemleges jogi források hiányában a könyvben is maradnak fehér foltok. Például amíg az ottani magyar kisebbségről szóló közlemények reflektorfénybe helyezik a szlovákiai gyakorlatot, a romániai névpolitikáról lényegében semmit nem tudunk meg, bár az egyes országokat bemutató fejezetben a szerző Romániára is kitér. Hogy a szakirodalmi hiátust általában mégis képes gazdag tényanyaggal kitölteni más jellegű forrásokból, az egyrészt széles körű nyelvismeretének köszönhető. Itt hívom fel a figyelmet a szokatlan gyakorlatra, hogy fordítás nélkül, hosszan idéz különféle európai nyelvekből – nemcsak spanyolból például, de lábjegyzetben még asztúriából (bable) is (126). Másrészt a forrásként idézett, soknyelvű irodalom valószerűtlen tematikai változatosságán az is tetten érhető, ahogy az internet és különösen a digitális szövegtárak új lehetőségeket nyitottak meg az adatgyűjtés számára.

WALKOWIAK a mindennapi névpolitikát belefoglalja a névpolitikáról adott definíciójába, de csak amikor intézményi szereplők gyakorolják, és kizárja belőle az egyszerű állampolgárok, névviselek önreprezentációs formáit, választásait és az állam névpolitikájára adott reakcióit. Ez az önkorlátozás nemcsak azért vitatható, mert a politikai mezőt leszűkíti az „ők” elit politikacsinálóra a passzív tömegek „mi”-jével szemben (miközben, főként modern demokráciákban, az állam politikája végső soron a tömegek általi aktív vagy passzív legitimáción nyugszik). Saját leszűkítő definíciójához végül a szerző sem tartja magát, hiszen a könyv folyamán többször is tárgyal az utóbbi típusba tartozó, alulról építkező névpolitikai folyamatokat. Az önkéntes névváltoztatásokról szóló fejezet (WALKOWIAK választóvonalat húz önkéntes és kényszerű névváltoztatások közé) például kifejezetten a névváltoztatás egyéni motivációira összpontosít.

Gazdag, az elérhető névtani szakirodalom példáin messze túlmenő tényanyaga elsőrangú kézikönyvvé avatná a könyvet, ha kézikönyvként való használatát nem tenné némiképp nehézkesé az osztályozás túlbuzgánása és rugalmatlansága. A szerző elméletileg lehetséges, de a valóságban vajmi ritkán megvalósuló kombinációkat is külön tárgyal, a több szempontú csoportosítás pedig, amely a személynév mint terület gyakorlati definícióját nyújtja, azzal a hátránnyal jár, hogy valamennyi példa több jelenség illusztrálására is felhasználhatóvá válik. A könyvben ezek hol többször visszatérnek, hol csupán az egyik releváns helyen fordulnak elő. Az öröklődő családnevek viselését elrendelő, késő 18. és kora 19. századi törvények ismertetésekor (195–200) a szerző körüljárja, de végül megválaszolatlanul hagyja a kérdést, hogy az ekkor felvett új családnevek mennyiben voltak maguk a polgárok és mennyiben a közreműködő bürokrácia alkotásai. A záró esettanulmányban pedig számomra aránytalanul részletesnek tűnik a történeti háttérinformáció.

Összességében azonban csak sajnálni tudom, hogy egy ilyen fontos könyv nem egy tekintélyes angolszász tudományos könyvkiadó gondozásában jelent meg, ami ráirányítaná a megérdemelt figyelmet. Jó hír viszont, hogy a könyv szabadon letölthető a poznańi Adam Mickiewicz Egyetem szövegtárából (l. a címhez kapcsolt elérhetőséget).

BERECZ ÁGOSTON

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7453-481X>

Közép-európai Egyetem

TÓTH VALÉRIA, Személynévadás és személynévhasználat az ómagyar korban

A Magyar Névarchívum Kiadványai 38. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2016.

291 lap

1. TÓTH VALÉRIA névtörténeti tárgyú akadémiai doktori értekezése két kötetben jelent meg: 2016-ban a Személynévadás és személynévhasználat az ómagyar korban, 2017-ben pedig a Személynévi helynévadás az ómagyar korban címmel. E munkák a két legősibb tulajdonnévfajta rendszerbeli érintkezését, összefüggéseit fejtik ki monografikus igényvel, időszerűnek tartva a névtörténeti kutatások eddigi eredményeinek felülvizsgálatát, összegzését, a korszerű névtudományi szemlélet újragondolását. A továbbiakban az első kötetet ismertetem részletesebben; a 2017-es kiadvány bemutatása a folyóirat következő számában lesz olvasható.

A bevezető azokat az általános névelméleti nézeteket hangsúlyozza, amelyek alapján a két tulajdonnévfajta egymásra gyakorolt hatását fel lehet mérni. Ezek elsősorban a névadás és névhasználat kognitív-pragmatikai természetében ragadhatók meg. Az ilyen szemléletű leírási keret a névrendszer bármelyik időszakára, így az ómagyar kor személy- és helynévrendszerének leírására is alkalmazható, és részleteik kialakulásának, egymásra épülésének a folyamatát is szemlélteti. A két névrendszer fő jellemzőit a szerző a leginkább célravezető, funkcionális keretben fejtik ki, mely a névhasználók, a névviselők és a nevek hármassága felől közelítve a rendszertani leírás fő összetevőit is egyértelműen meghatározza.

A kötet két nagy egységre tagolódik: 1. A történeti személynévkutatás alapkérdései (11–112), 2. Az ómagyar kor személynévrendszere (113–260).

2. A számos alfejezetre tagolódó első nagy egységben a szerző sorra veszi a történeti névvizsgálat korábbi elméleti eredményeit, kiegészítve, egyben szembesítve is az újabb szemléleti-módszerbeli – gyakran saját – nézetekkel, amelyek a történeti névkutatás biztosabb alapját képezhetik. Közülük először a források személyjelölő szerkezeteinek értékelési szempontjait tekinti át, kiemelve a különböző típusú források tulajdonneveinek funkcionális különbségeit, és felhívva a figyelmet az írásbeliség felszíne mögötti, jóval változatosabb beszélt nyelvi névhasználatra. Hangsúlyozza, hogy a névadatokat a gazdaszövegtől nem elszakítva, hanem annak a forrásnak az elemeként szükséges vizsgálni, melyben előfordulnak. A személynévkutatás kulcskérdése annak a kiderítése, hogy a források latin szerkezetei milyen szabályszerűségek szerint alakultak, mert ezek a mögöttük álló magyar nyelvi formákról is számot adhatnak. Rámutat továbbá a szerző azokra a kérdésekre is, amelyekben régebben téves következtetéseket vontak le, többek között a Kárpát-medence korai etnikai viszonyaira nézve. Erre ugyanis a személynevek nem alkalmasak, mivel a névdivat nagyban korlátozza, hogy a névből a névviselő etnikumára következtetni lehessen.

A személynévtörténet elméleti szemléleti alapjait a személynévadás és -névhasználat általános névelméleti jellemzői nyújtják. A szerző hat alfejezetben fejtik ki ezeket.

Elsőként a személynevek rendszerszerűségéről szól. Minthogy a tulajdonnevek nyelvi jelek, nyelvi kritériumok szerint ragadhatók meg, konvencionális elemei valamely névadási rendszernek. A továbbiakban a személy- és helynevek rendszerjegyeinek különbségeit sorolja fel a szerző. A helyneveket jelöltjeik szerint, a személyneveket névfunkciók szerint kategorizálják. A rendszerszerűség legerőteljesebben az új neveknek a modellektől való meghatározottságában érvényesül. Más szabályszerűségek irányítják a merev, statikus névfajták rendszerét, mint a dinamikus, nyitott névfajtákét. A névmodelleket azonban nemcsak nyelvi tényezők alakítják, hanem az a társadalmi-kulturális közeg is, amely jellemzi az adott kort. Ezért TÓTH VALÉRIA külön alfejezetet szentel a személynévadás kulturális meghatározottságának. A tulajdonneveket ugyanis minden más nyelvi elemnél erőteljesebben jellemzi a kultúrával való összefüggésük: a névrendszerek különbségei a kulturális közeg különbségeiből adódnak. A névrendszer nem annyira a nyelv rendszerével, hanem a kultúrával mutat szorosabb összefüggést. A személynevek kulturális kötöttsége azonban jóval erőteljesebb, mint a helyneveké.

Fontos alfejezetek következnek ezután a személynévadás és -használat pragmatikai és kognitív tényezőiről. A személynévadást befolyásoló körülmények pragmatikai szemléletmódjának megfelelő terminológiát vezet be a szerző HOFFMANN ISTVÁN nyomán. Az egyik típus választott vagy listanévként, a másik automatikus vagy átadott névként kapcsolódik az egyénhez. Mindkét névfajta egy használatban levő zárt névállományból építkezik. A harmadik típust, a kreált vagy alkotott neveket nem kötik formális szabályok. Hatnak a névadásra a családi, vallási, társadalmi hagyományok, jogi, intézménybeli tényezők is. Mindezekből kialakul a beszélőnek egy bizonyos névkompetenciája, melynek kulturális ismérvei mellett nyelvi összetevői is vannak. A személynév-kompetencia kulcsfontosságú pragmatikai tényező minden kor személynévhasználatában. A névkompetencia a beszélőknek a nevekről való alapvető kulturális, pragmatikai, nyelvi tudása, melyben nagy szerepe van a névmodellek gyakoriságának. A gyakoriság mértékének változása a névrendszer változásának tendenciáit határozza meg.

A szerző bevezeti a mentális (kognitív) tabló fogalmát, vagyis az egyén személyes viszonyainak azt a mentális leképeződését, amelynek a személyek közti relációk éppúgy részét képezik, mint a személynévadási modellek és az egyes elnevezések is. Az egyének mentális tablója között jelentősebb különbségek is mutatkozhatnak. A mentális tabló homogén vagy heterogén voltát nagyban befolyásolja a közösség zárt vagy nyitott volta.

Funkcionális-kognitív szempontból az alapnévfajták közül a névviselőkkal a legszorosabb kapcsolatban a kreált nevek állnak; ezeket leíró vagy sajátosságjelölő neveknek nevezhetjük. Míg ezek mindig motiváltak, a nexusnevekre csupán egyféle motiváltság jellemző: az, hogy milyen genetikai vagy működés alapján szerveződő közösséghez való tartozást fejeznek ki. A választott vagy referáló neveknél nincs motiváció: fő funkciójuk, hogy egy kisebb közösségben azonosítsák az egyedeket. Végül a negyedik személynévfajta, az affektív nevek kognitív tartalmát a névadó, a névhasználó és a megnevező személy közötti érzelmi viszony adja. Ez pragmatikai szempontból módosított névként definiálható, mert más nevek módosításával jön létre. A személynévrendszer működése szerint egyesek dinamikus névfajták (sajátosságjelölő, affektív nevek), mások merevek, statikusak (referáló és nexusnevek). Végül azt hangsúlyozza a szerző, hogy a legfontosabb szerepe a megnevező nézőpontjának van, hiszen az elnevező szabadon választhat az elnevezett sajátosságai közül.

A névadás funkcionális tényezőivel a legszorosabb kapcsolatban a névmodellek vannak. Ezek a nyelvhasználók mentális-nyelvi rendszerének részei, fontos szerepük van a nevek használatában, új nevek alkotásában, korábban nem ismert szerkezetek névként való felismerésében. A már ismert elemekből a névhasználók sémákat vonnak el, amelyek mintaként működnek új névformák létrehozásakor. A minták nem azonos produktivitással vannak jelen a névrendszerben, hanem skalárisan a szabályjellegű mintáktól a gyenge alternatívaként élő mintákig. A névminták névközösségbeli hatása nagyon különböző is lehet. Végül a szerző a névadás és névhasználat névszociológiai tényezőit tekinti át az egyes társadalmi rétegekben, a vallással, az etnikummal és a nemekkel való összefüggésben, a személynévhasználat informális (szóbeli) és formális (írásbeli) szintjeihez kötöten.

A névelméleti kérdések utolsó nagyobb egysége a személyjelölő szerkezetek kérdéskörét tárgyalja, szintén több alfejezetre osztva. A források személyjelölő szerkezeteinek szociológiai értéke abból a kettősségből adódik, amely az írásbeli rögzítés és a mögöttes élő nyelvhasználat összefonódásából származik. Ez a kettősség egyrészt a jellegzetes latin nyelvi szerkezetek formai megoldásaiban, másrészt a bennük levő személynévi elemek megformáltságában is tapasztalható. A források személyjelölő szerkezeteinek típusairól szólva első helyen az áll, hogy milyen latin szerkezetsablonokat rögzítettek az oklevelek lejegyzői, és mögöttük milyen élő nyelvhasználat húzódhat meg. E kérdésben a szerző a szakirodalmi előzményektől eltérően nem a szerkezetek latin nyelvű elemeiből (pl. *filius, dictus*) indul ki, hanem abból, ami a szóbeli névhasználattal feltehetőleg közvetlenebb kapcsolatban van. Azok a névfunkciók szolgálnak vizsgálat alapjául, amelyeket a latin nyelvű szerkezetek kifejezni hivatottak. A latin személyjelölő szerkezetek központjában csakis referáló név állhatott: a szerkezet élén mint főtag helyezkedett el. Mellette sajátosságjelölő elem szerepel latin kapcsolóelemmel (*dictus, de* + helynév) vagy anélkül. A latin szerkezetsablonok másik típusa a nexusviszonyokat rögzíti (*filius, de genere*).

A latin elemet tartalmazó és nem tartalmazó szerkezetek között korábban a legtöbb kutató különbséget feltételez: a latin elem nélkülieket magyarosabbnak vélik. Ezt a szerző – az újabb, ezzel ellentétes véleményt megfogalmazó szakirodalmat követve – felülvizsgálandónak mondja: inkább az oklevélírói gyakorlat változását sejtí mögöttes, amiatt is, hogy a jelölt és jelöletlen szerkezetek ugyanazon személyre vonatkozó párhuzamos variációi azonos szocioonomasztikai értékűek.

Foglalkozik továbbá a szerző a normatörekvés jeleivel is. A kancellária és a hiteles helyek útján kifejlődött szabályok, az európai oklevélírói gyakorlatban is érvényesülő hasonló típusú szerkezetek bizonyos fokú egységesülést vontak maguk után.

Az oklevélíróknak a források személynévhasználatában játszott szerepét elemzi a következő alfejezet. Az oklevélírók beavatkozását a szóban forgó személy lehetséges megnevezései közötti választás és bizonyos latinizálási szokások dominálják. A források a kevertnyelvűség reprezentációi, amelyekben az idegen nyelv dominanciája érvényesült. Az oklevelek személyjelölő szerkezeteit elemezve le kell választani azt a réteget, amely az oklevélíró nyelvi lenyomatát képezi, arról, amely a helyi névhasználatot kifejező formákat tartalmazza. Az oklevélíró a névválasztással egyidejűleg azt a szerkezetsablont is kiválasztja, amellyel az adott névformát a latin szövegbe beilleszti. A normakövetés megnyilvánulásaként értékelhetők a latinizálások különböző formái is. A szerző meggyőződése, hogy a latin nyelvű források helynévi és személynévi szórványai alkalmasak a korabeli beszélt nyelvi valóság kitapintására.

3. A második nagy egység témája az ómagyar kor személynévrendszere. E fejezetben sem törekszik a szerző a szakirodalom széles körű eredményeinek összefoglalására; ehelyett azokat a problémaköröket érinti, amelyek a funkcionális megközelítés folytán némileg más megvilágítást kaphatnak. A fejezet másik kulcskérdése a nyelvi forrásanyag, amelyre a nyelvi feltevések alapozódnak. A szerző a következő forráscsoportokra támaszkodik: a legfontosabb kézikönyvek, névtárak korpusza, nagy névanyagot felvonultató tanulmányok, család- és ragadványnév-monográfiák.

Ezután sorra kerülnek az ómagyar kor személynév-fajtái kronológiai sorrendben. Elsőként a sajátosságjelölő nevek kérdései állnak. Legkorábbi dokumentáltsága mellett e névtípus ősi voltát bizonyítja, hogy a többi személynév-fajta belőle vezethető le, így ez képezi a névrendszer gerincét. A kereszténység felvételével a rendszer átstrukturálódik, a sajátosságjelölő nevek más szintre helyeződnek át. A hivatalos névhasználat első állomását éppen ebben látja a szerző: a referáló nevek mellett a sajátosságjelölő neveket is gyakran viselik az egyének, hol váltakozva, hol egyidejűleg is mint párhuzamos névformákat a 13. században. A nexusnevek kialakulása után már a ragadványnevekre mint a sajátosságjelölő nevek újabb rétegére hivatkozik a szerző, tudniillik ugyanolyan a kognitív mechanizmusuk.

A sajátosságjelölő személynévek szemantikai jellemzőik szerint minden esetben motiváltak, leíró jellegűek, az egyén valamilyen tulajdonságát jelölik meg. A névadás okának a meghatározására azonban nem egyforma esélyt hordoznak. Egyes altípusaik motivációs háttere kideríthető (pl. lokális viszonyok, foglalkozás, etnikai viszonyok), mások viszont többféle szemantikai jegyet is tükrözhetnek. Még a világos közszói transzpareniciájú sajátosságjelölő névformák is bonyolult mentális folyamatok révén keletkezhetnek, s egy személynév már pusztán létével is motiválhatja a további névadást.

A sajátosságjelölő személynévek rendszeréről szóló alfejezetben a szerző e névfajta legelterjedtebb, hagyományos funkcionális-szemantikai tipologizálását bírálja, és helyette egy olyan, lexikális-morfológiai keretet vázol fel, mely a nevek szerkezetének megragadható nyelvrendszerbeli komponenseiből indul ki, és nem abból a felderíthetetlen helyzetből, hogy a nyelvi elemek névként való felhasználását milyen körülmények motiválhatták. A javasolt lexikális-morfológiai tipológia rendszere alapszófajokat mint főkategóriákat, ezeken belül pedig altípusokat (pl. köznév: személyt jelölő; élőlényt, de nem személyt jelölő; élettelen dolgot jelölő) különít el.

A sajátosságjelölő személynévek keletkezéstörténete éppoly bizonytalan, mint az eredeti motiváció. E fejezet is e névfajta névszociológiai tényezőivel foglalkozik. Az ómagyar kor társadalmi differenciáltságának jelenségeiből kiemeli a szerző, hogy az Árpád-korban a sajátosságjelölő nevek főleg az alsóbb társadalmi rétegek névhasználatát jellemezték. Vizsgálja, hogy a nemesek és nemtelenek körében milyen kognitív tartományok aktivizálódtak, és az egynevség, illetve a több névvel való megnevezés hogyan módosult az ómagyar kor folyamán.

E névfajta záró alfejezeteként szól a szerző a helynévi alapszóból alakult sajátosságjelölő nevekről. A helynevek és a személynévek rendszertani összefüggésének egyik pólusát képezik ezek a nevek, amelyek tekintélyes súllyal vannak jelen a sajátosságjelölő nevek körében. Alapjukul helynévi vagy földrajzi köznévi lexémák egyaránt szolgálhatnak. Legjellegzetesebbek azok a névalakok, amelyekben településnevek szolgálhattak a név alapjául. Morfológiai szerkezetük kétféle: formáns nélküli vagy *-i*, *-si* képzős. Keletkezésükben kétféle folyamat játszott szerepet: személynévképzés és metonímia. E kétféle struktúra egy személy nevében is váltakozhat. A szerző több korábbi kutató véleményét

is elutasítja arról, hogy a formáns nélküli forma esetében a képző „tollban maradt”. A helynévi lexémát tartalmazó sajátosságjelölő személynevek a családnévelőzmények legkorábbi típusát is képviselik, mert a családnevet életre hívó nexusnévfajtaiban alapvető szerepe volt a birtoklásnak, ez pedig az erre utaló név állandóságát is megkövetelte. Ez a személynévfajta a nyelvtörténet bármely korszakában a névrendszer magját képezi.

A következő névfajta anélkül azonosítja az elnevezettet, hogy további funkciók társulnának hozzá. Forrásbázisául nagyrészt a jövevénynevek szolgálnak, mintává (listanévvé) alakulva szintén gyarapítják állományukat. A szerző azonban a jövevénynevekre leszűkítve vizsgálja e névtípust, az érintkezésnek két síkját különítve el: az alsóbb néprétegek esetében és a magasabb szinten zajló érintkezéseket. Az előbbit a honfoglalás előtti török és a letelepedés utáni szláv és német névkincs képviseli, míg az utóbbiba főleg a kereszténység által elterjesztett egyházi latin személynevek tartoznak, illetve kis részben irodalmi gyökerű francia elemek.

A referáló nevek előfeltételeként a beszélőközösség bizonyos fokú kétnyelvűségét tartja szükségesnek a szerző. A korábbi idegen hatásokat felülmúlva a kereszténység felvétele egészen más névhasználati helyzetet teremtett. A görög–latin egyházi névréteg a közvetlen népi érintkezéstől eltérő névtípusként: kultúrnévtípusként funkcionált, és egy ideig kötelező érvénnyel latin formában jelentkezett az okleveles forrásokban. Az egyházi nevek elterjedése magával hozta e névréteg jelentésnélküliségét, a névhasználók egyre kevésbé várták el a nevek leíró jellegét. Rendszertani tekintetben a névanyag egészének a struktúrája is megváltozik: a korábbi névadás sokféle variációs lehetőségével szemben az egyházi nevek szűk köre miatt a névrendszer zártabbá, kötöttebbé válik. Az egyszerűsödés azonban nem az egész névrendszert érintette, hanem csak bizonyos személynévfajtákat és névhasználati színtereket. A keresztiségben kapott nevek nagyobb presztízzsel, bizonyos fokú hivatalossággal bírtak. Az ómagyar korban több részrendszer létezett egyidejűleg, mert a leíró személynevek rendszere sem tűnt el, csak perifériára szorult.

A társadalmi szerveződés bizonyos fokán a genetikus-társadalmi összetartozás kifejeződésére új névfajta alakult ki: a nexusnév. Alapvető forrásbázisául a sajátosságjelölő személynevek elemei szolgálnak. A nexusnév két főtípusa: a kronológiailag elsődleges, de visszaszoruló nemzetségnevek és a helyükbe lépő családnevek kategóriája. A nexusnevek megítélése a szakirodalomban ellentmondásos, a szerző az előzményirodalommal szembe helyezkedő véleményét több érvel is támogatja. A nemzetségekkel és a nemzetségnevekkel a történettudomány sokat foglalkozott, a nyelv- és névtudomány oldaláról ez viszont majdnem teljesen hiányzott. A szerző e hiányt igyekszik pótolni. A *de genere* típusú latin szerkezetek első előfordulása 1208-ból adatolható, utána másfél évszázadig használják a felsőbb társadalmi réteg jelölésére. A nemzetségnévvel való megkülönböztetés a 13. század második felében éri el csúcspontját, a 14. század elejétől viszont zuhanás tapasztalható.

A nemzetségnevek eredetét korábban általában Anonymus munkájában jelölték meg. A szerző viszont rámutat, hogy a szerkezet jelentkezése nem olyan gyakori Anonymusnál, mint korábban jelezték. A korábbi vélekedéssel ellentétben a szerző szerint a nemzetségneveknek sokkal nagyobb szerepük volt a családnevek kialakulásában. Funkcionális tekintetben ugyanis a nemzetségnevek a családnevek legközvetlenebb előzményének tarthatók, konkrét elemeket is adhattak a családnevek kategóriájának. Ez az első olyan megnevezési forma, amely egymással rokonságban álló emberek összefoglaló tulajdonnévi megjelölésére szolgált, és az oklevelek nemzetségjelölő szerkezetei mögött mégiscsak állhatott beszélt

nyelvi valóság. A nemzetségnevek rendszertani kapcsolatait tekintve tekintélyes hányaduk referáló vagy sajátosságjelölő névre megy vissza.

A családnév olyan személynév-fajtaként értékelhető, amely egyedül a genetikai összetartozás tulajdonnévi megjelölésére szolgál. Ez a funkcionális egyneműség a motivációs alapú tipológiákban nem használható. Azok a szemantikai tartalmak, melyek a családnév-rendszerezésekben szerepelnek, nem a családnéveket, hanem azok előzményeit, a sajátosságjelölő neveket jellemzik. A családnévek rendszertani jellemzői között a legfontosabb kritérium a családtagok közös név alatti megnevezése, valamint a névforma generációk közötti áthagyományozódása, öröklődése. A családnév kialakulásának és megszilárdulásának idejéről megoszlanak a vélemények. A családnév pontos kritériumára azonban igen nehéz bizonyítékokat találni a középkori forrásokban. A hivatalos anyakönyvezés bevezetéséig a családnévek megváltoztathatósága természetes jelenség volt. A családnévek állandósulását ugyanakkor az a funkcionális jegyük segítette elő, hogy használati körükként nem a szűkebb közösség, hanem a szélesebb nyilvánosság jelölhető meg.

A családnévek kialakulása a szerző szerint a közösségen belüli azonosnevűség megszüntetésének igényéből fakadt. Ez nem a helyi lakosságnak, hanem a hivatalnak volt az érdeke. Az európai névmodellek is fontos katalizátorokként működtek, sőt ez utóbbi szerepe tűnik a legerőteljesebbnek.

A családnévek rendszertani-tipológiai leírásában a névadás indítéka, illetve szófaji osztályozása állt előtérben. A szerző szerint a családnévet mint személynév-fajta alapján határozhatjuk meg, hogy milyen funkciójú elemek szolgáltak számára alapul, alaktani szempontból pedig azokat a lexikális-morfológiai elemeket veszi számba, amelyek speciális családnévformák funkcióját nyerték el. Hogy a családnévek többféle forrásainak arányait áttekintse, a CsnE. anyagát veszi alapul. A gyakorisági lista elején az eredetileg sajátosságot kifejező nevek állnak (*Nagy, Kovács, Tóth, Szabó* stb.). azután a referáló nevek következnek (*Farkas, Simon, Balázs* stb.). A természetes családnévrendszert a *Nagy, Kovács, Tóth, Simon* típusú elnevezések határozzák meg, s ezt színezik a jövevénynevek. A családnévek fontos forrásai a referáló nevek is. Ezek a szerkezetileg három típusba tartozó családnévek keletkezéstörténetileg sem alkotnak homogén kategóriát: az apa nevéből metonimiával, morfématikai szerkesztéssel és szintagmatikus szerkezetként is létrejöhetnek.

Utolsó személynév-fajtaként az affektív nevek kerülnek sorra. E másodlagos kategória tagjai bármely személynév-fajta egyedeiből létrehozhatók, többnyire alaki módosítással. Elemzésük elsősorban azoknak a nyelvi eszközöknek a bemutatására irányulhat, amelyeket a közösség a megalkotásukra egy-egy időszakban felhasznál. A mindennapi nyelvhasználat különböző szintjein, főképpen társadalmi vagy családi környezetben igen nagy súllyal vannak jelen. Feltételezhető, hogy a névfajta a személynévtörténet bármely korszakában, így az ómagyar korban is fontos lehetett.

Az affektív nevek morfológiai alapszerkezeti jellemzői közt a két legjelentősebb eljárás a névrövidítés és a képzés lehetett (együttesen is). A névrövidítés a 14. századig volt produktív (de egyes nyelvjárászszigeteken a mai napig is él). Affektív funkciójukkal csak lehetőségként számolhatunk. A képzők kapcsolódásában jelentős arányeltolódást tapasztalhatunk a rövidített személynévi töből való névképzés javára, de csak a jövevénynevekre érvényesen. A névrövidítés, bár ősi névalkotási mód volt, analógiaként szolgált az egyházi latin neveknek a magyarba való beilleszkedéséhez, de a szláv és német nyelvben is előfordulnak. Az ős- és ómagyar korban a személynévképzés és a becézés funkciója még nem vált szét. A korai ómagyar korig a formánsok szerepe az volt, hogy elősegítsék

a tulajdonévvé válást; ehhez társulhatott a becézés funkciója, egyúttal azt is elősegítette, hogy az idegen elem belesimuljon a magyar névrendszerbe.

Részproblémaként a szerző az alpnév és a származéknév viszonyát is tisztázni törekszik névelméleti síkon. A két terminus egymással szoros összefüggésben, egymást kölcsönösen meghatározva értelmezhető, állítja a szerző. Alpnév minden olyan személynév-alak, amelyből különböző névalkotási eljárásokkal újabb személynévformák alakulnak, származéknévnek minősülnek viszont azok a személynevek, amelyek valamely más személynévből másodlagosan keletkeztek. A személynévképzők és a képzett személynevek vizsgálatát azonban megnehezíti az, hogy számos névformáns a magyar és a szláv nyelvekben is előfordul, ezeknek a keletkezéstörténeti értékelése is bizonytalan. Ómagyar kori őseink tudatában a készen kapott idegen nevek és a magyar alkotások összekeveredhettek. Bizonyos képzők (*-ka, -ke, kó, -kő, -csa, -cse*) elterjedéséhez az is hozzájárulhatott, hogy az adott morféma a szláv nyelvekben is produktív személynévképző volt. Az alpnév és származéknév problematikájából a forma az, amely biztosabban tisztázható, a morfológia és struktúra mögötti funkcionális jelleg kevésbé megragadható. Azok a képzőelemek, amelyek a referáló funkciójú származékeveket létrehozták, az affektív funkciót is hordozhatták.

4. Az első kötetet lezáró összegezés megállapítja, hogy a korai ómagyar kor személynév-rendszere sajátosságjelölő és referáló nevekből álló szisztémaként fogható fel, majd a nexusnevek révén hárombázisúvá válik. A nexusnevek megjelenése az egyes névfajtáknak a szerkezetben való használatával is együtt járt. A szakirodalomban használt *egyelemű, kételemű névrendszer* terminusokat is elméleti alapon bírálja a szerző. A névrendszer fejlődésének bármely időszakában egy személyhez több névforma is kapcsolódhatott, ezzel az egynevűség mint rendszermeghatározó jegy nem fér össze. A névformákat úgy írhatjuk a le a legeredményesebben, ha a szerkezetüket a bennük levő alpnévfajták alapján elemezzük. Tehát a szerző szerint a névformák egy-, két- vagy háromrészes voltáról kell beszélni aszerint, hogy bennük hány alpnévfajta jelenik meg. A családnevek megjelenése előtt az egyrészes névszerkezetek domináltak, az öröklődővé válás a két- vagy többrészes névformákat is életre keltette. Gazdag irodalomjegyzék és névmutató zárja az itt ismertetett kötetet, melynek témáját a szerző külön kötetként közzétett munkájában – az eredeti értekezés második felében – folytatja tovább.

B. GERGELY PIROSKA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8096-6416>

Miskolci Egyetem

Bölcsészettudományi Kar

**JAKOB EBNER, Wörterbuch historischer Berufsbezeichnungen
[Történeti foglalkozásnevek szótára]**

Walter de Gruyter, Berlin–Boston, 2015. 1027 lap

Nem elsődlegesen névtani szakmunka, de névtani vonatkozásokban és tartalomban bővelkedő kiadvány a német nyelv történeti foglalkozásneveiről a közelmúltban megjelentetett

kötet. A kiadvány a mintegy 6500 foglalkozásnévi szócikk és (az utalókkal együtt) 15 000 címszó mellett ugyanis 5300 foglalkozásnévi eredetű német családnevet is felvesz anyagába, a megfelelő szócikkbe rendezve. Mint tudjuk, a foglalkozásnevekből létrejött családnevek e névfajta egyik fő kategóriáját alkotják világszerte, a német nyelv családnév-rendszerében pedig különösen is gyakori típusként vannak jelen. Egy ilyen szótár tehát nem csupán művelődés-, gazdaság- és társadalomtörténeti, illetve családtörténeti, hanem nyelvtörténeti és onomasztikai szempontból is számba veendő lehet.

A kötetet rövid előszó és használati útmutató nyitja (V–VI, 1–7), amelyeket bőséges szakirodalom- és forrásjegyzék, illetve rövidítésjegyzék követ (7–30). A kiadvány nagyját a szótári rész alkotja (31–868), melyet a különböző mutatók – a szótárba felvett családnevek, a szócikkben ekvivalensként szereplő latin foglalkozásnevek, valamint a szótárbeli szóalakok a tergo mutatói – egészítik ki (871–1027).

A szótárban történeti (részben már kihalt, részben ma is létező) foglalkozások (részben ugyancsak kihalt) megnevezései (illetve azok történeti és regionális változatai) szerepelnek, a standard változatnak megfelelő címszó alá sorolva, utaló címszók sorával kiegészítve. A szócikkben a variánsok megadásán túl számos esetben a foglalkozás latin megnevezése, rendhagyóbb esetekben pedig a foglalkozásnév nőnemű változata, illetve többes számú alakja is helyet kapott. A szócikk állandó részét alkotja a jelentés megadása (olykor részletesebb kifejtéssel és magyarázatokkal együtt), valamint az etimológia meghatározása. Ezt követően közli a szócikk – ha vannak ilyenek – az adott foglalkozásnévből keletkezett családneveket. A szócikkben helyet kapnak még a szinonim foglalkozásnevekre, az adott foglalkozásnévvel való összetételekre és a kapcsolódó szócikkre való utalások, illetve a fontosabb szakirodalmi hivatkozások. Szó- és névtörténeti szótár volta ellenére a kötet pontos nyelvtörténeti adatokat ugyanakkor nem közöl. A családnevek köréből – jellegéből adódóan – csak a közvetlenül a német nyelv foglalkozásneveiből keletkezetteket veszi fel anyagába (a más módon, például metonimikusan foglalkozásra utalókat nem).

Lássunk néhány konkrét példát a szótár tartalmára, illetve tanulságaira vonatkozóan.

A foglalkozásnevek egy számottevő részéből – a kötet adatai szerint legalábbis – nem lett családnev; pl. a *Bombardier*, *Bombardista* szavakból sem, míg a hasonló jelentéskörbe tartozó *Büchschmied*, *Büchschütze* 'fegyverkovács' foglalkozásnevek családnevekben is folytatódtak.

Egyes idegen nyelvi eredetű családneveknek lehetett olyan alakváltozatuk, amely az adott foglalkozásnév magyar nyelvi megfelelőjével is egybeesik; pl. a *Meister* 'mester' *Mester* variánsának esetében (foglalkozásnévként és családnévként is felvéve a kötetbe). Ez adott esetben a névetimológiai kutatásokban lehet figyelembe veendő.

A kötet anyaga segíthet néhány ritkább, akár Magyarországon is előforduló családnév eredetének megfejtésében; pl. *Noster* (vö. ÚCsnT. *Noszter*: 8 fő) ↗ *Paternosterer* ('rózsafüzér készítője', ill. 'borostyánkő megmunkálója').

A foglalkozásnév mai formájától különbözhetnek a családnevekben (tipikusan) előforduló alakjai; l. pl. a *Maler* 'festő' címszó alatti családnevek (névvariánsok) teljes sorát: *Mahler*, *Mähler*, *Mehler*, *Meler*, *Mohler*, *Möhler*.

Egy-egy foglalkozásnév számos különböző konkrét foglalkozást jelölhetett; pl. *Brenner* (4 jelentés), *Feuermann* (5 jelentés), *Meier* (7 jelentés) stb. Ez a megfelelő családnév-előzmények motivációs hátterének meghatározásában, gazdaság- és társadalomtörténeti tanulságainak számbavételében lehet fontos szempont számunkra. Az elkülönülő foglalkozások

megnevezésére összetett foglalkozásnevek is születtek; l. pl. a *Maler* 'festő' címszó alatt megtalálható több tucatnyi összetett foglalkozásnévben, *Atzmaler*-től a *Zimmermaler*-ig, de még inkább a *Meister* 'mester', *Schmied* 'kovács' stb. címszók alatt (az utóbbiaknál a foglalkozásról, ill. a foglalkozásnév jelentéséről szóló rész is hosszabb kifejtéssel). Persze az összetett foglalkozásneveknek már messze nem mindegyike adatolt családnévként is. (A szócikkeken belül azon összetett foglalkozásnevek szerepelnek, melyeknek utótagja a címszóként szereplő foglalkozásnév; azok viszont, melyeknek ez előtagja, csak az adott címszót követő betűrendi helyükön kaptak helyet a szótárban.)

A szócikkekben megadott szinonimák sora tovább árnyalja a foglalkozásnevek egykori jelentésére és rendszerére vonatkozó ismereteinket; l. pl. a *Meier* (*Hofmeier*) és a *Hofmeister* részleges szinonímiáját, de egyúttal eltéréseiket is a vonatkozó szócikkekben.

A régi foglalkozások megnevezései, ezek családnévi következményei, s mindezek történeti tanulságai folyamatosan foglalkoztatják a különböző tudományterületek, illetve a múlt kutatóit. Érdeklődésükre tarthat számot ez a kötet, mely egyúttal egy sajátos, a névkutatók számára is tanulságos szótári típus képviselőjeként is érdemes lehet a figyelmünkre.

FARKAS TAMÁS

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7732-2302>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

BÁBA BARBARA, Földrajzi köznevek térben és időben

A Magyar Névtár Kiadványai 39. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2016.

187 lap

1. BÁBA BARBARA annak a debreceni névkutató műhelyben kialakult fiatal nyelvész-nemzedéknek a tagja, amelynek képviselői az elmúlt években rendkívül tudatosan, szisztematikus építkezéssel tárják föl a magyar helynevek máig fennmaradt kérdéseit, rendszerszerű összefüggéseit, egyedi és általános-elméleti jellemzőit. A szerző eddigi munkásságának, tanulmányainak és disszertációjának mintegy summázatát találjuk az itt ismertetett kötetben: a helynevek létrejöttében kiemelt szerepet játszó földrajzi köznevek komplex elemzését. Munkájának fontos előzménye a 2014-ben megjelent Magyar földrajzi köznevek tára (NEMES MAGDOLNA szerzőtársaként; Debrecen, 2014), amely minden bizonnyal kellő rálátást biztosított számára e szócsoporthoz, és biztos alapul szolgált a földrajzi köznevek sajátosságainak leírásához. Meg kell még említenünk, hogy a szerző nem csupán íróasztala fölé görnyedve mélyült el a helynevek világában, hanem az élőnyelvi gyűjtésekből, névtárak szerkesztéséből is kivette a részét (Hajdúdorog helynévtárának összeállításával, illetve a Hajdúböszörményi és a Hajdúhadházi járás helynévgyűjteményének szerkesztésével; vö. Hajdú-Bihar megye helynevei 1. A Hajdúböszörményi és Hajdúhadházi járás helynevei; Debrecen, 2015), így az élő névhasználat egyedi mozzanatait is formálhatták gondolatait a földrajzi köznevek térbeli és időbeli leírásában.

2. A Földrajzi nevek térben és időben című kötet öt nagyobb fejezetre tagolódik. Az első fejezet a leginkább elméleti jellegű: a vizsgált szócsoport definiálási lehetőségeit járja körül. Alapos és kellő arányú áttekintést kap az olvasó a földrajzi köznevek kutatásának korábbi irodalmáról, a kutatástörténet csomópontjairól: a helynévgyűjtések, helynévközlések kapcsán megjelent elméleti munkákról, a vízrajzi és domborzati földrajzi köznevek kiemelt jelentőségéről, a földrajzi köznevek csoportosítási lehetőségeiről, a névföldrajzi szempont érvényesítéséről, az idevonható nemzetközi szakirodalomról és a földrajzi köznévk meghatározásának különféle szempontú kísérleteiről. A szerző a prototípus-életet hívja segítségül a földrajziköznév-állomány szélsőséges eseteinek megítéléséhez, helynevekbeli szerepüket pedig a névformáns-fogalom mentén mutatja be. Alaposan körüljárja a lexikális helynévformánsok névbeli funkcióit, hiszen ezt a szerepet elsősorban földrajzi köznevek töltik be. Tanulságos példával szolgál az ún. másodlagos helynévformánsok fogalmának értelmezéséhez: az elsődlegesen fanévi, majd topoformánsi funkciójukban 'erdő' jelentésű faneveket (*cser, haraszt, bükk* stb.) részletes vizsgálatnak veti alá. Ezután a földrajzi köznevek nem névformánsi funkcióban álló példáit ismerhetjük meg: a kétrészes nevek előtagjaként és a metonimikus névadással keletkezett egyrészes helynevekben szereplő földrajzi közneveket, illetve a településnevek alkotóelemeként, de nem névformánsi funkciót hordozó földrajzi közneveket.

A kötet második nagyobb egysége a földrajzi köznevek gyakorisági viszonyait járja körül: külön foglalkozik egyes jelentésmezők (vízrajzi köznevek, domborzati köznevek stb.), illetve egyes földrajzi köznevek (pl. *bérc, halom, ség*) előfordulási arányaival. Önálló részfejezetet szentel a szerző a településnevek létrehozásában fontos szerepet játszó földrajzi köznevek (*falu, telek*) sajátos gyakorisági viszonyainak. Már ebben is utal rá BÁBA BARBARA, hogy az előfordulások számának kronológiai értékelése valójában nem függetleníthető a területiség szempontjától, ezért is szenteli ennek a részterületnek a könyv harmadik fejezetét.

Ebben elsőként felidézi és a téma szempontjából aktualizálja a dialektológia egyik fontos elméleti fogalmát és terminusát, a lexikális tagoltság kérdéskörét. Vizsgálatához ebben a részben nem ómagyar kori helynévanyagot, hanem a romániai magyar nyelvjárások atlaszának térképlapjain szereplő földrajzi köznévi variánsokat használ alapanyagként. Ezek alapján fontos megállapításokat tesz a szókészlet tagoltsága és etimológiai rétegzettség közötti összefüggésekről: „a nyelvjárási szókészlet tagoltságának létrejöttére, az ebben szerepet játszó tényezőkre inverz módon ugyancsak következtethetünk: a regionális jelleg kialakításában bizonyos jövevényelemek (kései szláv és román jövevényszavak), illetve a belső szóalkotás eredményei vesznek részt döntően” (79). A földrajzi köznevek fogalmi tagoltságát vizsgáló részfejezetben az általános dialektológiai tanulságokkal összecsengő véleményt fogalmaz meg a szerző: az alapvető fogalmak inkább lexikálisan tagolatlanok, a speciálisabb jelentésűek egyre tagoltabbak. Ez utóbbi vizsgálatát dunántúli helynévadatok, a 'fiatal erdő' jelentésű földrajzi köznevek (*rezula, remíz, vágás, eresztvény, zselic*) elemzésén keresztül végzi. A következő, a földrajzi köznevek szemantikai viszonyaival foglalkozó alfejezet elsőként a korai magyar földrajzi köznevek jelentésmeghatározási problémáit írja le. Kifejti, hogy a mai nyelvjárási jelentésmegadások, illetve történeti adatok esetén a latin fajtajelölő elemek jelentései használhatók fogódzóként. Ennek ellenére a földrajzi köznevek szemantikai leírása több szempontból problematikus lehet, főként a területileg elkülönülő jelentések, illetve poliszém vagy szinonim viszonyok miatt.

A kötet negyedik nagyobb fejezete a középkori oklevélírói gyakorlat legkülönbözőbb eseteit tárja elénk annak érdekében, hogy közelebb jussunk a latin szövegekben megjelenő földrajzi köznevek valódi státuszának eldöntéséhez. Számos példája óvatosságra intheti a legrégebbi névanyag és földrajzi köznévi anyag feldolgozóit: véleménye szerint sok esetben a földrajzi köznevek szerepeltetése inkább az oklevélíró ad hoc döntésének, nem pedig valós névhasználat tükröződésének minősíthető.

A kötet egy tanulságos esettanulmánnyal zárul: a szerző a halászhelyeket jelentő földrajzi köznevek körében végez mélyfűrást, és a *vejsze*, *tanya*, *szégye* ~ *cége* szótörténetének, elterjedtségének és főként jelentésváltozásainak bemutatásával példázza azt, hogy hogyan válik egy elsődlegesen nem 'hely' jelentésű szócsoporthoz földrajzi köznévvé. Elemzésében, különösen a jelentések meghatározásában sikerrel használja föl a korábbi néprajzi eredményeket; örömteli, hogy a speciális halfogó eszközök letűnt világát (a néprajzi irodalomból kölcsönzött) képek segítségével képzelheti el, értheti meg az olvasó. A szavak kiválasztása azért is találó, mert földrajzi elterjedésük erőteljesen elkülönül, és roppant plasztikusan tárja elénk a közölt térképeken. A kötetet gazdag irodalomjegyzék, név- és szóalakmutató, valamint angol nyelvű összefoglaló zárja.

3. BÁBA BARBARA munkája jól kiérlelt, tanulságos és hasznos helynévtani, helynévelméleti írás. Hatása remélhetőleg érezhető lesz a jövőben publikált névelmező dolgozatok, illetve a helynévgyűjtéssel, közléssel foglalkozó kötetek szövegeiben, földrajzi köznevekkel kapcsolatos állásfoglalásaiban is.

BÁRTH M. JÁNOS

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3389-7558>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

RÁCZ ANITA, Etnonimák a régi magyar településnevekben

A Magyar Névarchívum Kiadványai 37. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2016.

196 lap

1. Az ómagyar kori településnevek tematikus feldolgozása fontos adatokkal szolgálhat mind a nyelv-, mind a történettudomány számára. E nevekben belül is kiemelkedő csoportot alkotnak a népnévből keletkezett településnevek, ezekből ugyanis a honfoglalás utáni, Kárpát-medencei történelmi kapcsolatokra tudunk következtetni. RÁCZ ANITA alább ismertetendő könyvében együttesen alkalmazza az említett két tudomány módszereit és eredményeit: a népnevekből keletkezett ómagyar kori településnevek nyelvi felépítését mutatja be 915 település 1321 névalakjának 7600 névadatán keresztül. A munkája során olyan népnevekkel foglalkozik, amelyek a vizsgált korszakban a magyar nyelvemlékekből kinyerhető adatok szerint is népek megnevezései voltak, kizárva például a *vendég*, *bercel* és *varsány* neveket, valamint azokat is, amelyek nem szerepelnek helynevekben.

2. RÁCZ ANITA munkája négy nagyobb részből áll. Egy rövid elméleti bevezető után a szerző először kritikus szemmel áttekinti a népnevek értelmezésével kapcsolatos álláspontokat (15–30). Ezután röviden összefoglalja az adott népnek a magyarokkal való kapcsolatáról szóló ismereteket; a 37 név etimológiáját; az adott etnonima ómagyar kori településnevek létrehozásában betöltött szerepét; valamint a kérdéses népnév korabeli egyén-, illetve családnévalkötő szerepét vagy annak hiányát. Végül az etnonima jelentősebb korai szótárakban és ma használatos értelmező szótárakban való megjelenéseit is bemutatja a szerző, a fellelhető adatokból kiolvasható jelentésváltozásra vagy az előfordulás hiányára is megpróbálva magyarázatot adni (31–101). Mindezekhez fontos hozzátenni, hogy a vizsgálódás célja elsődlegesen nem történettudományi, hanem névtörténeti, így a hangsúlyosabb névrendszertani szempontok és a szorosabban vett névtörténeti részekben elért számos új eredmény mellett az egyes népnevek etimológiájának bemutatása e keretek között értelemszerűen korlátozottabb szakirodalmi áttekintést nyújthat, és kevesebb teret hagy az egyéni innováció számára.

3. A nép fogalmát nehezen tudjuk meghatározni. Még nehezebb, ha történeti szempontból közelítjük meg a problémát, hiszen egy népet már azonosítani is nehéz a kútfők alapján. Egy népnek ugyanis egyszerre van önelnevezése és külső neve, amellyel más csoportok nevezik meg, ráadásul e nevek a történelem folyamán változhatnak is. A nyelvészek közül RÓNA-TAS ANDRÁS foglalkozott leginkább a kérdéssel, ezért RÁCZ ANITA alapvetően az ő elképzelését látja el kritikai megjegyzésekkel, de figyelembe veszi más kutatók (pl. BÁLINT CSANÁD, SZABADOS GYÖRGY) véleményét is. RÓNA-TAS kettéválasztja a népeket meghatározó tényezőket: alkotó elemek és alakító elemek. Az előbbihez tartozik a közös szemiotikai rendszer (nyelv, viselet, kultúra és temetkezési szokások), a „mi”-tudat, a saját tartós önelnevezés. A második kategóriához tartozó elemek már nem elengedhetetlenek: közös eredettudat, területiség, politikai szervezet és vallás.

A nyelv RÁCZ szerint az etnikum kialakulásának feltétele lehet, de fennállásának már nem okvetlenül. Sőt egy azonos nyelvet beszélő csoport több etnikumhoz is tartozhat, és különböző nyelvet beszélő közösségek is összetartozhatnak. Arra is felhívja a figyelmet, hogy bizonyos mértékű kétnyelvűség a történelmi kor, tér és a körülmények ismeretében egyáltalán nem egyedi jelenség.

A népnév a középkorban is politikai alakulatot jelölő gyűjtőfogalom: a forrásokban gyakran nem világos, hogy e jelentésen kívül mikor használják területi vagy etnikai értelemben. A neveket gyakran át is örökítik más csoportokra. A belső népnév létrejötté fontos mutatója a „mi”-tudat kialakulásának, enélkül nem ad magának nevet a közösség. Az önelnevezések általában tartósak, de van példa arra is, hogy egy etnikum nevet vált. Mindenestre a népnév feltételezett kialakulása mögött olyan szemléletet kell keresni, amely alkalmas arra, hogy a közösség elkülönítse vele magát a szomszédos etnikumoktól.

Igazán érdekes, hogy RÓNA-TAS ANDRÁSNÁL is csak alakító tényezőként jelentkezik, RÁCZ pedig már nem is említi a vallás népalkotó/alakító szerepét. A vallás szerepe a történelmi korokban jelentősebb volt a közösség életében. Nemcsak az egyén életét rendszerezte (pl. beavatási rítusok, házassággal egyenértékű szertartások, temetés), hanem a közösség életét is befolyásolta azáltal, hogy a praktikus tevékenységek összefonódtak a vallási képzetekkel. A szinkretizmus olyannyira fontos, hogy a vallás ezen a fokon elválaszthatatlan a gondolkodás, jog, szokások, művészet jelenségeitől: alapjaiban befolyásol minden hétköznapi tevékenységet (l. pl. GLATZ 1988: 6–7, VOIGT 2004: 37, 56). A közös

származástudat lényegében a szűkebb kötelék felnagyítása: egyetlen közös őstől eredezteteti magát az adott csoport (nemzetség, törzs, nép), de egy bizonyos kereten túllépve ez már fiktívvé válik, azaz egy nagyobb presztízsú csoport hagyományát veszik át az újonnan érkező, beolvadó csoportok. Így lényegében a közös származás képzete is a vallás főkategóriája alá sorolható – véleményem szerint ez a szempont a legfontosabb.

4. A harmadik szakaszban RÁCZ ANITA olyan alapvető névrendszertani kérdéseket vizsgált az etnonimákat tartalmazó névcsoportban, mint a névfunkció és a nyelvi megvalósulás. A munkából arra is választ kapunk, hogy a népnevek milyen szerkezetű helynevekben vannak jelen, és e nevek milyen változásokon mentek keresztül. A népnévi eredetű településnevek szerkezetének öt főbb fajtája van: 1. A népnév alapalakban szerepel település neveként. 2. A népnév képzős alakban szerepel település neveként. 3. A népnév települést jelentő földrajzi köznévvvel szerepel település neveként. 4. A népnév jelzőként szerepel település neveként: 4.1. nincs névpárja; 4.2. népnévi jelzős párja van; 4.3. más, nem népnévi jelzős párja van. 5. A népnév nem települést jelentő földrajzi könévvvel áll település neveként (103–176).

Az egyes névszerkezeti típusok arányai az első négy kategóriában 20% körül vannak, az 5. csoport viszont a többihez képest kicsi, nagyjából a tizedüket teszi ki. Az 1. típusban 13, a 2. típusban 7, a 3. típusban 9 népnév jelenik meg számottevő esetben. A 4. típusban már csak 5 etnonima szerepel nagyobb számban, az 5. típusban pedig hasonló megterheltséget mutató népnevet nem is találni. Igen jelentős számban adathozhatóak a *tót, német, magyar, oláh, orosz, besenyő, szász, cseh, olasz, székely, horvát* és a *marót* etnonimákat tartalmazó településnevek; a leggyakoribb három népnév az összes településnév 38%-ában szerepel.

A kronológiai elemzést nehezíti, hogy egyes névadatok első írásbeli előfordulása csak ritkán esik egybe a keletkezéssel. A nevek megjelenésébe a történeti körülmények és az oklevelek kiállításági hagyományai is közbeszólhattak. Az évszázadok során kialakult az ország településszerkezete, így az új elemek megjelenése is csökken. Etnonimák alkalmazásával a magyarság tehát már a kezdetektől fogva hozott létre településneveket. Az ómagyar kor első felében kiemelkednek az alapalakban vagy képzővel keletkezett népnévi településnevek, míg a vizsgált korszak második felében inkább jelzői szerepben, összetételekben vagy földrajzi könévvvel kiegészülve jöttek létre népnévből településnevek.

5. A szerző eredeti célkitűzését maradéktalanul teljesítette: az etnonimákat tartalmazó településnevek csoportját teljesen feldolgozta, így a névtípusok elemzésének és a névrendszertani változásoknak az eredményei nemcsak a településneveket kutatók számára szolgálhatnak értékes adalékokként. A kötetben alkalmanként az alapvető etimológiai forrásokon kívül találunk egyéni tanulmányokat, monográfiákat is, bár a szelekció mögötti okokra nem kapunk választ. Hiányérzetet maradhat például az *oláh* népnevet tárgyaló fejezet kapcsán. RÁCZ ANITA az Anonymus által említett erdélyi *blach* és a „rómaiak pásztorá”-nak nevezett népet elkülönítette, de a teljesség megkívánná, hogy megemlítsük azt a például MAKKAY JÁNOS (1996: 118–121) által felelevenített, eredetileg RÁSONYI LÁSZLÓTÓL származó elképzelést, hogy a *blach* nevet nem oláhként kell értelmezni, hanem a törökségi *bulak* nevű népként.

RÁCZ ANITA kötete – a korábban már közreadott adattárával együtt (RÁCZ 2011) – kellő alapot nyújt ahhoz, hogy a jövőbeli kutatások az alapos településnév-vizsgálatot kiegészítve hasonlóan alapos etimológiai elemzésekkel járuljanak a magyar nyelv és történelem megismeréséhez e fontos szókészleti csoport kapcsán. A 37 népnév mögötti teljes szakirodalom feldolgozása ugyanakkor hatalmas munka lenne, s e feladat súlya, úgy vélem, több kutató vállára való teher volna.

Hivatkozott irodalom

- GLATZ FERENC 1988. Etnikum, nemzet, nemzeti kisebbség. Bevezető. In: GLATZ FERENC szerk., *Magyarok a Kárpát-medencében*. Pallas Lap- és Könyvkiadó Vállalat, Budapest. 6–11.
- MAKKAY JÁNOS 1996. *Indul a magyar Attila földjére*. KÖZDOK, Budapest.
- RÁCZ ANITA 2011. *Adatok a népnévvel alakult régi településnevek történetéhez*. A Magyar Névértéki Kiadványai 19. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- VOIGT VILMOS 2004. *A vallási élmény története. Bevezetés a vallástudományba*. Timp Kiadó, Budapest.

NÉMETH DÁNIEL

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5877-8366>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

SZŐKE MELINDA, A garamszentbenedeki apátság alapítólevelének nyelvtörténeti vizsgálata

A Magyar Névértéki Kiadványai 33. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2015.
244 lap + térképmelléklet

Örömteli élményben részesül, aki kezébe fogja SZŐKE MELINDA 2015-ben megjelent munkáját: A garamszentbenedeki apátság alapítólevelének nyelvtörténeti vizsgálata igazi filológusi munkaként váltja be a címben ígérteket. A kötet ugyanis a garamszentbenedeki apátságról, az alapítólevelél műfajáról és annak nyelvtörténeti, tudományos érdekességeiről is szót ejt, alapos és logikus fölépítésű elemzésben.

Korai okleveleink fontos forrásanyagot jelentenek a nyelvtörténetírásban, ugyanakkor számos nehézséget is rejtnek, mert sok hamis vagy kronológiailag bizonytalan besorolású oklevéllel találkozhatunk. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az utóbbiak nyelvi anyaga ne lehetne alkalmas nyelvtörténeti vizsgálatokra, csupán kellő óvatosság és következetes módszertan szükséges a kutatáshoz. SZŐKE MELINDA munkájában arra vállalkozik, hogy az 1075-ben keletkezett, de csak a 13. századból (1217) ránk maradt garamszentbenedeki apátság alapítólevelét is bekapcsolja az oklevelek nyelvtörténeti vizsgálatának sorába. A mintegy 280 helynévi szórványt tartalmazó oklevél eredeti 11. századi, és körülbelül kétszáz évvel későbből származó hozzátoldott részeket (ún. interpolációkat) tartalmaz, amelyeket az átírás során illesztettek az eredeti latin szövegbe. Az interpoláció ténye miatt

korábban nyelvészeti szempontból hamisnak ítélték az oklevelet (illetve minden interpolált dokumentumot), ám SZŐKE MELINDA egyik célja éppen az, hogy új módszertani alapelveket rögzítve lehetővé tegye a hamisnak vagy bizonytalan hitelességűnek ítélt oklevelek nyelvi forrásként való elemzését. A hiteles oklevelek feldolgozásától eltérő módszertanra van tehát szükség, amely igényli a különböző társtudományok beemelését is a tudományos diskurzusba. Ez az interdiszciplinaritás a kötet egészére jellemző: az oklevél vizsgálata ugyanis latin nyelvi, nyelvtörténeti, ezen belül hangtörténeti, helyesírás-történeti, valamint névtani, földrajzi és térképészeti, történettudományi és diplomatikai ismereteket is megkíván.

A kötetet öt nagyobb egység alkotja, az egyre szorosabb, nyelvtörténeti-névtani szempontú elemzés felé haladva. Az első fejezet a magyarországi oklevélírói gyakorlat legfontosabb jellemzőit mutatja be, különös tekintettel az interpolált oklevelekre. A komoly történeti és diplomatikai tájékozottságról árulkodó rész kiemeli az interpolált oklevelek nyelvészeti vizsgálatának fontosságát, a már említett, speciálisan erre a nyelvemlékcsoportra alkalmazott módszertan segítségül hívásával. A hamisított oklevelek adatai kelthetik a hitelesség látszatát is, ha a helynevek eredeti alakját tüntetik föl az átírásban, de nyomot hagyhatnak a hamisító korának nyelvéről is, éppen ezért lényeges a kronológiai rétegeket minél pontosabban megkülönböztetni, és azokat a nyelvtörténeti elemzés során is külön-külön kezelni.

A második fejezet a garamszentbenedeki apátság alapítólevelét mint oklevelet vizsgálja, ehhez számba veszi az oklevelek típusát, az apátság keletkezésének és interpolálásának dátumait, emellett filológiai megítélésének kutatástörténetét is bemutatja. Keletkezési körülményeinek (ki, miért, mely területek adományozásával alapította az apátságot) tárgyalása után a harmadik rész az alapítólevél nyelvtörténeti forrásértékével foglalkozik. A szerző GYÖRFFY GYÖRGY kritikai kiadása mellett más kiadásokat is vizsgál, ezáltal lehetővé teszi az összehasonlítást a kiadások között; továbbá a kritikai kiadások jelzik, hogy az oklevél mely részei interpolációk, és melyek nem azok. Mindezt persze érdemes óvatosan kezelni, mint arra SZŐKE MELINDA is rámutat, hiszen az interpoláció nem mindig bizonyítható (l. a *-falu* utótagú helynevek esetét; 41–43). A fejezet egyúttal ismét hivatkozik arra, hogy az oklevél interpolált részeit ki kell jelölni, és külön kell vizsgálni az eredetitől, azonban ezt megnehezíti, hogy az interpolációk is több típusba sorolhatók (hosszabb szövegrészek, rövidebb közbeékelések, utólagos közbeszúrások pontosítás céljából; vö. 37). A harmadik nagyobb egység tartalmazza a teljes latin szöveget és magyar fordítását, amely a szerző saját fordítása. Mindezek után az interpolált oklevelek nyelvészeti vizsgálatához elengedhetetlen új módszertan jegyében az oklevél eredeti szövegrészeinek és az interpolált részek forrásértékének a vizsgálata következik, külön egységekben tárgyalva. Az utóbbi részlet kitér az interpoláció már említett nehézségeire is, vagyis arra, hogy az utólagos betoldások többfélék lehetnek, érdemes tehát azokat a beillesztett szövegtípusok alapján, nyelvtörténeti szempontból releváns (pl. az alapítólevél hiteles részeiben is szereplő interpolált helynevek, a szórványok névtestében bekövetkezett interpolációk), illetve irreleváns forrásokként vizsgálni.

A negyedik egység az apátság alapítólevelének nyelvtörténeti vizsgálatát tűzi ki céljául; először a határleírásokkal foglalkozik névtani hangsúllyal, majd *Sági* birtok határleírását vizsgálja részletesebben. A leírás azért is különleges, mert a 11. századi alapítólevelen kívül egy másik, 1338-ban keletkezett oklevélben is szerepel, ráadásul a lejegyző az eredeti dokumentumot használta föl az átíráshoz. Ez a tény segít az eredeti és az interpolált

részek elkülönítésében is. Árukkodó például a latin szavak használatának változása az egyes századokban: míg az 1338-as oklevél a területek megnevezésére a *terra* szót használja, az 1217-ből ismert interpolált oklevél ugyanerre a *villa* szót alkalmazza (97). A negyedik egységben igen alapos elemzést olvashatunk két szórványról: a *Huger* és *Susolgi* sokat vitatott helynevek, melyek eredetének tisztázásához a szerző – ha nem oldja is meg a *Susolgi* rejtélyét – számos érdekes észrevétellel járul hozzá.

Az oklevél latin és latinizáló szórványai nem kevésbé fontos nyelvtörténeti forrásanyagok, mint a magyar szórványok. Külön öröm volt olvasni azt is, hogy a szerző tisztázza, mit ért latinizáló alakon, hiszen a kategória több típust is összefoglal (pl. a hangalak vagy a morfológiai szerkezet módosításával alkotott formákat, amelyek számos oklevélben és levelezésben szerepelnek; de latinizáló alaknak tekinthetjük a nevek részfordítását, a magyar nevek latinra fordított alakjait is; 125).

Az utolsó, ötödik egységben az alapítólevél helyneveinek történeti-etimológiai szótárát találjuk, amely földolgozza az oklevél összes helynévi adatát (beleértve a latin nyelvűeket is), s azok egyéb forrásait, ezzel is megteremtve a további összehasonlító elemzésekre. A szócikkek felépítése világos, a szótár egésze összefoglalja az egész kötetet, és pontos információkkal szolgál az ómagyar korból származó oklevél helyneveinek etimológiájáról, alakjáról és jelentéstörténetéről. Az irodalomjegyzéket angol nyelvű összegzés követi, a kötetet pedig egy térképmelléklet zárja, amelyen a biztosan lokalizálható (álló betűkkel) és a bizonytalan helynévi adatok (dőlt betűvel szedve) is megtalálhatók.

A kötet jól fölépített, érthető szerkesztésével, olvasmányos stílusával, alaposan átgondolt módszertanával meggyőzően érvel az interpolált oklevelekben rejlő további vizsgálati lehetőségek mellett. Mindezekon kívül pedig meghozza a kedvet a nyelvtörténetben való elmerüléshez a kutatásban egyelőre még tapasztalatlanabb generációnak is.

KOROMPAY ESZTER

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3845-9725>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Pesty Frigyes helynévgyűjteménye 1864–1865. Székelyföld és térsége I–IV.

Közzéteszi: CSÁKI ÁRPÁD – PÁL-ANTAL SÁNDOR. Országos Széchényi Könyvtár – Székely Nemzeti Múzeum, Budapest–Sepsiszentgyörgy, 2012–2015.

„A cél hazánk összes helyneveinek magyarázása, értelmének kinyomozása. Azon élvezen kívül, hogy lakóhelyünkön annyiszor hallott, magán és polgári életünkkel összeshűtt helyneveink értelmét fölfoghatjuk, igen nagy nyereséggel kínálkozik a nevekben fekvő rejtély megnyitása történeti és nyelvészeti tekintetben, és e szerint főfontosságú tudományos érdekek előmozdithatók ez uton...” „Ha a község ezen utmutatás fonálán minden kérdésre a lehető legtökéletesebb válaszokkal elkészült, és még a legutolsó talpalat földnek stb., is mely saját elnevezéssel bír, névjegyzékét összeírta, az illető feljegyzések

[...] küldessenek be a község által [...] Pesty Frigyes magyar akadémiai tagnak további használatára és feldolgozásra.” Másfél évszázad távlatából is bámulatos PESTY FRIGYES kérdőívének (1: 234) egyszerű, célratörő, precíz megfogalmazása, amellyel (nem kis vakmerőséggel) az ország valamennyi településének előljáróit szólította meg, és – a hatósági háttértámogatás megnyerésével mintegy közfeladatként – az egyes falvak, városok helynévkincsének összegyűjtésére és beküldésére kérte fel őket. Jelentőségét, amely – mint az idézett veretes sorokban is olvassuk – elsősorban történeti és nyelvi természetű, sokan, sok helyen méltatták már. Ezen a helyen inkább arra utalnánk, hogy a sokak által legfőbb kritikaként emlegetett „egyenetlensége”, töredékessége csak azokban az esetekben tűnik fontosnak, ha szerencsétlenségünkre épp olyan település adatai között kívánunk búvárkodni, amelynek egykori jegyzője, vezetője nem vette komolyan ezt a feladatát, és vagy roppant összecsapott, rövid adatlapot küldött vissza, vagy a többszöri felszólításra is fűtyülve negligálta ezt a kötelezettségét.

Épp ilyen, csalódott élményekről számolt be HAJDÚ MIHÁLY, aki a Névtani Értesítő hasábjain 2006-ban (28: 205–215) megyék szerint áttekintette az 1864-es helynévgyűjtés megjelentetésének helyzetét, a különféle kiadványok használhatóságát, és felvázolta a jövőbeli kiadási feladatokat. Felidézte, hogy Orosháza történetének kutatásához szinte értéktelen adatokat talált csak a PESTY-féle gyűjteményben, és kutatói pályájának csak későbbi szakaszában értette meg, milyen nagy jelentőségű a PESTY-adatok kiadása és feldolgozása. HAJDÚ szerint SZABÓ T. ATTILA helynévgyűjtő és -közzetevő gyakorlatának köszönhető, hogy a magyar földrajzinév-gyűjtések nagy korszakában az ún. megyei kötetek nagy része a PESTY-anyagot is beépítette adattárába, így megteremtve a lehetőséget a történeti és jelenkori helynevek változásának vizsgálatára. (Természetesen így tett HAJDÚ MIHÁLY is, a Csepel-sziget helyneveinek kötetében is.) 2006-os cikkének megírásával a folyóirat alapító szerkesztője többek között arra is rá kívánt mutatni, hogy a mai helynévkutatók számára az egyik legégetőbb feladat a határon túli, magyarlakta területek PESTY FRIGYES által gyűjtött helyneveinek kiadása. Bár ennek szervezőmunkáját is megkezdte, pályázati támogatás híján, egyéb feladatainak szorításában ez a vállalkozása nem járt sikerrel.

Ezen előzmények fényében is örömteli, hogy 2012–2015 között végre nyomtatásban is napvilágot látott a PESTY-gyűjtemény határon túli, még kiadatlan szeletének egy roppant fontos része: a Székelyföld és a környező térség területeinek helynévtára, négy kötetben, igényes kivitelben és magas tudományos-szakmai színvonalon. A kötetek előszavában olvasható kiadástörténet szerint a munka egyik szorgalmazója, elindítója az időközben elhunyt COROI ARTUR történész volt. A közzétételt CSÁKI ÁRPÁD, munkatársaként DEMETER LAJOS és szakmai irányítóként PÁL-ANTAL SÁNDOR végezte. Intézményi háttérként a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum, illetve az eredeti példányokat is őrző Országos Széchényi Könyvtár áll a kiadvány mögött.

A közzetevők a mai megyebeosztást választották a kiadvány keretéül, így az első kötetbe Kovászna megye (vele Brassó megye magyar nyelvű jelentései), a második kötetbe Hargita megye (illetve a mai moldvai megyékbe eső csíkszéki települések adatai), a harmadik kötetbe Maros megye (a Marosszékhez tartozó és a többi magyar nyelvű jelentés), a negyedik (kiegészítő) kötetbe pedig Aranyosszék adatai, valamint Fehér, Szeben, Torda vármegyei, a Királyföldre vonatkozó, illetve az első három kötetből kimaradt pótlólagos adatok kerültek. A kötetbeosztás ilyen formája indokolt, hiszen az erdélyi közigazgatási egységek határainak számos változása, PESTY FRIGYES gyűjtésének idején ideiglenesen

fennálló aktuális formája nem támogatná jobban a kötetekben való eligazodást, egyes települések megtalálását. A falvak beazonosítását, a megyehatárok változásainak áttekintését a kötetek végén közölt helységnévmutatók és részletes térképmelléletek segítik.

A kiadványok előszavaiból részletesen tájékozódhatunk a kiadás történetéről, az adott területről korábban megjelent részleges helynévközlésekről, a PESTY-féle adatfelvétel pontos menetéről az egyes megyékben, járásokban. A szerkesztők összefoglaló írásaikban igyekeznek átfogó képet is adni a feldolgozott kérdőívekről: a szövegezők (jegyzők, lelkészek, birtokosok) kilétéről, a válaszadási hajlandóságról, a válaszok főbb tendenciáiról (névismeret, történeti tudatosság, folklorizáló hajlam stb.). Szintén az előszókban találjuk meg az átírás elismerésre méltóan hatalmas munkájának közlési alapelveit, amelynek lényege és akceptálható elve, hogy a számtalan egykori lejegyző egyéni írássajátosságait a szerkesztők a mai helyesíráshoz igazították és egységesítették az átírt szövegekben, de betűhív változatban hagyták meg a helymegjelölések, helynevek, személynevek eredeti alakját. Véleményünk szerint is ezzel a megoldással felel meg leginkább a kiadvány a többféle felhasználó, olvasó elvárásainak, és a teljes betűhívség a korszak sajátosságai, illetve a sokféle írásgyakorlat miatt végtelenen megnehezítené a kötetek használatát.

A helynévi és személynévi adatok megtalálását részletes mutató segíti minden kötet végén. A klasszikus keresési lehetőségek mellett meg kell említenünk, hogy időközben a teljes gyűjtemény felkerült a Magyar Elektronikus Könyvtárba (<http://mek.oszk.hu>), ahonnan letöltve digitálisan is böngészhetünk a könyvek pdf-verzióiban. Az online közzététel kapcsán arra is utalnunk kell, hogy mivel SZABÓ T. ATTILA erdélyi történeti helynévgyűjtése is elérhető 2017 óta adatbázis formájában az interneten (<http://eha.elte.hu>), az itt bemutatott PESTY FRIGYES-féle helynévgyűjteménnyel együtt immár hatalmas adatanyagban kutakodhatnak az erdélyi helynévkincs iránt érdeklődők. Reményeink szerint nemcsak a névtörténeti összefüggések kutatásához, hanem egy jövőbeli átfogó élőnyelvi gyűjtéshez, a határon túli területeket is lefedő komplex névadatbázishoz is jó alapot szolgáltatnak ezek a monumentális történeti gyűjtemények. Bízunk benne, hogy az efféle alap kutatások nyelv- és nemzetstratégiai jelentőségét (különösen kisebbségi nyelvi környezetben) előbb vagy utóbb a politika és a tudománypolitika döntéshozói is felismerik, és az új nemzeti helynévtár ügyét PESTY kortársaihoz hasonlóan hathatósan támogatják.

Adattári munkák esetében éppen a lényegi tartalom ismertetése a recenzens legnehezebb feladata. Jelen esetben is az olvasóra kell bíznom, hogy elmerüljön a székelyföldi helynevek varázslatos világában, az egykori helyi írástudók hol buzgón alapos, hol unottan szűkszavú sorai között. A kinyerhető információk mennyiségére, érdekesítő mivoltára sokaságuk miatt ebben az ismertetésben képtelenség megfelelő példát választani, ezért inkább a leírások színes, egyedi íze utalok egy meglepően kreatív jegyző, Bonda János soraival, aki versbe szedve (!) közölte több falu helyneveit (2: 93–95, 134, 183–184), és a helynevek köré szőtt mondákat, népetimológias magyarázatokat is: „Aldülői pedig az alább megírtak, / Tudomásom szerént eszembe hogy juttak: / Nyir alya és Tóhely, tovább Szalom martya, / Só útra hágoval, Szilos és a Vaska, / A Likaskő bértze, Mihályfi, és Bagzos, / Itt hideg időbe a fa ugyan fagyos, / Úgy Hosszu rakota, Czika és Mánászó, / Itt sovány fű termik, mindég úgy van a szó, / Rez és Hosszu motsár, Gada és Burjános, / Alább elmaradott az aldülő Csorgos.” A helynévrendszereket leíró névtárak múltból építkező, de folytonosan változó világából így válik a számunkra oly fontos 1864-es metszet élővé (élőnyelvivé) és szinte kézzelfoghatóvá: „Hogy miért nem írtam csakis prosába, / Megvallom, kedvem volt így cadentiába. / Bővebb nem létemért bocsánatot

kérek, / Mivel most jelenbe reája se érek; / Bévégezve esztet fognom kell másokhoz, / S azokat végezve út csináltatásához, / Egy ezer és nyolcszázhatvanegyedikben, / Augusztus holnap kilencedikében / Negyven forint mellett farkaslaki jegyző / Ilyes kicsi körbe tengő és létező.”

BÁRTH M. JÁNOS

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3389-7558>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

ADELINA EMILIA MIHALI, Toponimie maramureșeană. Valea superioară a Vișeuului [Máramarosi helynevek. A Visó felső folyása]

Editura Mega – Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2015. 255 lap

1. ADELINA EMILIA MIHALI monográfiája átfogó és változatos képet nyújt Máramaros északkeleti tájegységének arról a területéről, amelyik a Visó felső folyásának helyneveit foglalja magába. A gazdag helynévállomány értékét emeli a történeti adatok bővítése helyi, terepmunkával szerzett újabb névváltozatokkal.

A könyv szerkezete következetes, logikusan elrendezett. Ennek megfelelően az előszót és a rövidítések jegyzékét követi a tulajdonképpeni bevezetés a dolgozat témájának bővebb méltatásával. A következő egységben a román helynévkutatás történetéről (a gyűjtési és vizsgálati módszerek bemutatásával), majd a földrajzi, történeti háttérrel és az e területen előforduló helynevek eredetéről olvashatunk. A kötet központi részén helyezkedik el a több mint száz oldalas szójegyzék, amelyet a szemantikai, tipológiai és etimológiai réteg szerinti osztályozás követ. A tartalmi részt a nyelvi sajátosságok bemutatása és az elemzés eredményeinek összegzése zárja. Az irodalomjegyzék után egy néhány oldalas angol nyelvű összefoglalás is olvasható.

2. A könyv szerkezeti vázának áttekintését követően térjünk át az egyes szakaszok részletesebb bemutatására. A bevezető részben (9–17) a szerző kiemeli a helynévgyűjtés névtani, társadalmi és szociológiai jelentőségét a helynevek körében, hiszen a földrajzi és történelmi változások igen mély nyomot hagytak és hagynak a névanyagban. Éppen ezért a történészek és nyelvészek feladata ezt a kulturális kincset megmenteni a pusztulástól. E változás intenzitása leginkább a kisebb területet jelölő helynevek alakulásán figyelhető meg, ami elsősorban az urbanizáció folyamatával függ össze, társadalmi változásokat idézve elő a népesség számában és összetételében egyaránt. A városok növekedésével és a migrációval párhuzamosan csökken a falvakban lakók száma, így számos terület megműveletlen marad, ezáltal a helynév is előbb-utóbb kihál.

A történeti áttekintésben (21–31) a szerző a legkorábbi, 19. század végi helynévgyűjtési törekvésektől kezdve méltatja azokat a gyűjtéseket és feldolgozásokat, amelyek a mai Románia területének bemutatását célozták meg. MIHALI munkájának hitelességét szolgálja az a terepmunka, amely erdészek, csobánok és földművesek bevonásával jött létre.

Az így összegyűlt neveket a szerző összevetette a helynévregiszterekkel és a releváns térképekkel, hogy az olvasó még átfogóbb képet kapjon a vizsgált terület névanyagáról.

A történelmi és földrajzi leírás (34–54) bemutatja azokat a geográfiai jellegzetességeket, amelyek az adott területet jellemzik, valamint annak alakítóit, lakóit is. Itt nyílik lehetőség megismerkedni a táj hangulatával, a különböző nemzetiségű (ukrán, magyar, német, zsidó) lakosok foglalkozásaival, amelyek egyúttal a helynevek létrejöttének befolyásolói is. Az etnikai különbségek mellett a táj arculata is meghatározó tényező, hiszen a Visó felső folyásának térsége több felszíni formát foglal magába. A lombhullató erdővel borított hegység, domság botanikai jellege szintén nyomot hagyott a névanyagban.

A megközelítőleg 1200 helynevet tartalmazó jegyzék (55–174) elsőként a helynevet adja meg, ezt követi a terület gazdasági rendeltetésének megnevezése, a lokalizálás, és végül az etimológia.

A legértelmesebb rész a helynevek szemantikai, tipológiai és etimológiai szempontú vizsgálata (176–221). Ezeknek a részeknek az elméleti bevezetőjében a szerző ismerteti az elemzés során felhasznált rendszerezési modelleket. Jelentéstani szempontból a köznévi és a tulajdonnévi (személy- vagy más helynévi) eredetű helynevek osztályára tagolja a névanyagot. A tipológiai besorolás felszínre hozza azt a kölcsönös függőségi viszonyt, amely a köznévi, személynévi és helynévi kategóriákat jellemzi. A három típus nyelvi kölcsönhatásának alapja a földrajzi köznevek használata, ami kifejezi a névhasználók és a birtokolt terület közötti kapcsolatot, például a tulajdonosról való elnevezés révén. Az etimológiai szempontú rendszerezés alapvetően a nyelvi rétegek felől közelítve mutatja be a vizsgált neveket, kiemelve azok interetnikus kapcsolatait. Ennek függvényében a román mellett ószláv, magyar, ukrán és német eredetű neveket is találunk.

A nyelvhasználati sajátosságokat bemutató egység (222–227) a vizsgált terület dialektológiai jellegzetességeit, illetve a nyelv- és névhasználók névadási szokásait tárgyalja. A szerző a munténiai, bánáti, moldvai, Körös-vidéki és máramarosi nyelvjárásba való besorolás közül a legutóbbi mellett foglal állást. A terület nyelvének fonetikai, morfológiai és lexikai elemzése konzekvens ábrázolása a máramarosi nyelvjárásnak. A fonetikai rész foglalkozik az első szótagra eső hangsúllyal, illetve a máramarosi nyelvjárásnak megfelelő magán- és mássalhangzórendszer jellegzetességeivel, pl. *vi-* > *zi-*: *Valea Vinului* ('bor pataka') > *valea zinului*. A vizsgált terület névanyaga morfológiai szempontból is érdekességekkel szolgál: mivel a napi nyelvhasználat hatása tetten érhető a névalkotásban is, olyan grammatikai szabályokat áthágó formák jöttek létre, amelyekben a hímnem többes számából egyes számú nőnemű szót hoztak létre. Számos magyar eredetű lexikális elem van jelen a máramarosi román helynevekben, így a *temeteu* (a román *cimitir* helyett) 'temető', *mociră* (a rom. *mocirlă* helyett) 'mocsár'.

A kötet utolsó részében a szerző a Visó felső folyásának területén jellemző máramarosi névadás jellegzetességeit összegzi (228–232). Az általános névélettani jelenségek ebben az esetben is érvényesülnek, mivel a helynevek (ki)alakulása erőteljes összefüggést mutat a terület adottságaival, valamint a kül- vagy belterületet birtokoló, használó névadókkal. Továbbá szoros kapcsolat áll fenn a személynevek és a helynevek között, hiszen a helynevek többsége családnévből, keresztnévből, ragadványnévből és gúnynévből alakult, számos esetben az egyértelmű pejoratív jelentést megőrizve a névöröklés folyamatában (*Guşat* 'golyvás', *Şchiopu* 'sánta'). Az etnikai rétegződést az ószláv, az ukrán, a német és a magyar képviseli, ez utóbbi napjainkban is szilárd réteget alkotva Borsbánya (Baia Borşa) és Felsővisó (Vişeu de Sus) területén.

3. A névélettani jelenségek bemutatása mellett az országos helynévgyűjtés és feldolgozás fontos alappillére a regionális névtani kutatás, amelyet a bemutatott kötet is célul tűzött ki maga elé. A modern kutatások sora a szerzőnek köszönhetően értékes művel gazdagodott, ugyanakkor e munka interdiszciplináris erényeinek köszönhetően alaposabban megismerhetjük a különböző névadási indítékokat és egyes névtípusok kialakulásának folyamatát a máramarosi térség többnemzetiségű közegében.

KISS MAGDALÉNA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5164-826X>

Lónyay Utcai Református Gimnázium és Kollégium

A 18. Nemzetközi és Lengyel Névtani Konferencia kötetei

1. Mikrotoponímia i makrotoponímia. Problematyka wstępna [Mikrotoponímia és makrotoponímia. Előzetes problémák]. Szerkesztő: ARTUR GAŁKOWSKI – RENATA GLIWA. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, 2014. 345 lap – 2. Mikrotoponimy i makrotoponimy w komunikacji i literaturze [Mikrotoponimák és makrotoponimák a kommunikációban és irodalomban]. Szerkesztő: ARTUR GAŁKOWSKI – RENATA GLIWA. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, 2015. 429 lap – 3. Nazwy terenowe i miejscowe w przestrzeni fizycznej [Földrajzi nevek a fizikai térben]. Szerkesztő: ARTUR GAŁKOWSKI – RENATA GLIWA. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, 2016. 335 lap

1. 2012 októberében rendezték meg Łódźban a 18. Nemzetközi és Lengyel Névtani Konferenciát (18. Międzynarodowej i Ogólnopolskiej Konferencji Onomastycznej; MiOKO XVIII), amelynek fókuszába a mikrotoponímia és makrotoponímia kérdésköre került. A rendezvényen száznál is több lengyel, valamint egyéb szláv és nem szláv nyelvű előadó mutatta be a kérdéshez kapcsolódó kutatásait. Ennek a konferenciának vehető immáron kézbe három tematikus kötetben a teljes anyaga ARTUR GAŁKOWSKI és RENATA GLIWA szerkesztésében.

Az első kötetben elsősorban a földrajzi nevek kategorizálásának általános és elméleti problémáival kapcsolatos előadások írott változata kapott helyet. A második kötet már speciálisabb megközelítésben, a nyelvhasználat különböző színtereinek a szempontjából tárgyalja a különböző helynévtípusok kérdéseit, a zárókötet pedig a helyneveket a tágabb értelemben vett fizikai térben, azaz a természeti táj és az ember alkotta környezet együttesében vizsgálja.

Az efféle konferenciakötetek jellegükből adódóan elsősorban rövidebb tanulmányokat tartalmaznak, aminek a hátrányai mellett (pl. egy-egy téma kifejtésére kevesebb hely jut, a tematikus sokszínűség megnehezítheti az egyes problémák valódi súlyának a megítélését) éppen előnye lehet az, hogy az olvasó általánosabb képet kaphat egy-egy tudományterület aktuális kérdéseiről, kutatási irányairól. Az előadások, illetve az azok alapján készült tanulmányok szinte kivétel nélkül szláv névkutatók, s azon belül is elsősorban szlavista

helynévkutatók tollából származnak. Így a három kötet végső soron a mai szláv helynévkutatás metszetének is tekinthető.

Joggal merül fel azonban a kérdés, hogy egy magyar nyelvész milyen haszonnal forogathat egy efféle kiadványt. Az alábbiakban igyekszem elsősorban e szempontból áttekinteni a köteteket. Így amellet, hogy vázlatos képet nyújtok a három kötet tematikus gazdagságáról, elsősorban az általánosabb, univerzálisnak is tekinthető problémákra fókuszálok. Emellet hangsúlyt fektetek azoknak a munkáknak a számbavételére is, amelyek ugyan olykor speciálisabb ügyeket érintenek, viszont a magyar és a szláv nyelvterületek – és így a szláv és magyar névkincs – érintkezése miatt a magyar névkutatók érdeklődésére is számot tarthatnak.

2. A konferencia célkitűzéseiből adódóan a könyvsorozat is a mikro- és makrotoponimák kérdését állítja a középpontba. A nevek ilyen szempontú megközelítése a tanulmányok döntő többségében kisebb-nagyobb mértékben megjelenik. A szerkesztők az első kötethez írt bevezetőjükben (11–16) kiemelik, hogy a névtudomány egyéb kérdéseire képest a mikro- és makrotoponima kategóriák értelmezése több szempontból is nehézséget jelent. A kategorizálást ugyanis az elnevezett objektum méretén és egyéb tulajdonságain túl további kritériumok is befolyásolják. Ennek a kérdésnek a bővebb kifejtését olvashatjuk a nálunk is jól ismert cseh névtudós, RUDOLF ŠRÁMEK írásában, amelyben a szerző a mikro és makro aspektusok értelmezésével foglalkozik (1: 17–24). A téma szláv és német szakirodalmát áttekintve arra a megállapításra jut, hogy az alapkérdésre – ti. milyen típusú helyek és milyen típusú megnevezések esnek a mikro- vagy a makrotoponimák kategóriájába – a mai napig nem született egyértelmű, minden szempontból kielégítő válasz, noha a *mikrotoponima* és *makrotoponima* terminusok használata általános a szakirodalomban. A két kategória elkülönítésének lehetőségeit ŠRÁMEK egy kisebb földterület megnevezésére használatos *Za mlýnským potokem* 'a malom patakja mögött' kifejezés példáján szemléltetve mutatja be. Összességében ő is úgy látja, hogy elsősorban a névhasználati körülmények azok, amelyek elsődleges fontosságúak a mikro és a makro aspektusok megítélésének a szempontjából. Végső soron tehát nem a hely fizikai tulajdonságai, hanem a névhasználói közösség alapján kell a két kategória különbségét értelmezni. A mikrotoponimák közé sorolható nevek használói körét a szerző egy falu méretű közösségben határozza meg. Párhuzamként a személynevek köréből a beceneveket említi példaként mint mikroantroponimákat. Tanulmányában ŠRÁMEK azt is hangsúlyozza, hogy a helynévrendszerek elemzésének, osztályozásának és tipologizálásának a helyi mikrorendszerek elemzésén kell alapulnia.

3. Ez utóbbi gondolathoz kapcsolódóan a három kötetben számos esettanulmányt olvashatunk, amelyek egy-egy szűkebb lengyel, cseh, bolgár, orosz vagy ukrán földrajzi terület mikrotoponimáinak vizsgálati eredményeit mutatják be. Ezekben az egyes névrendszerekre, névfajtákra, nyelvekre, nyelvjárásokra vonatkozó következtetések mellett rendre megjelenik a történelmi és kulturális környezet hatásának a szerepe is. Végső soron az egyes területek névanyagának bemutatásán túl mindegyik kutatás jár némi általánosítható tanulsággal is, ezek közül a tanulmányok közül mégis ELŽBIETA UMIŃSKA-TYTOŃnak, a łódzi egyetem professzorának munkáját emelném ki, aki a mikronevek állandóságának és eltűnésének a kérdését vizsgálta meg a Łódź környékén fekvő Działoszyn helyneveinek a kapcsán (1: 187–193). A városnak és környékének a kiválasztása a mikronevek

megmaradásának szempontjából jó kutatási terepnek bizonyult, ugyanis a környék a 20. század közepén a gyors iparosodás következtében mind lakosságát, mind környezetét tekintve jelentősen megváltozott. UMIŇSKA-TYTOŇ ennek kapcsán az idős és középkorú lakosok által ismert mikroneveket vetette össze a 16–18. századi források névanyagával, valamint mindezekhez a legfiatalabb generáció névismeretét is hozzámérte. A szerző a vizsgálatok alapján igyekezett összegyűjteni azokat a nyelvi és nyelven kívüli tényezőket, amelyek szerepet játszhattak egy-egy név megmaradásában vagy eltűnésében.

4. Mint azt korábban már említettem, az efféle konferenciakötetek egy-egy íráson túl összességükben abból a szempontból válhatnak érdekessé, hogy egy-egy szakterület – esetünkben a szláv helynévkutatás – műhelyébe is betekintést engednek. Ehhez különösen PAVOL ODALOŠ írása nyújt jó kiindulási alapot (1: 145–154). A besztercebányai egyetem szlovák nyelvi tanszékének vezetője ugyanis írásában a jelenlegi cseh és szlovák helynévkutatás főbb kutatási irányait mutatja be, kifejezetten a feladatokra és a már elért eredményekre koncentrálva. A munka azonban nem csupán az elmúlt évek vizsgálatait ismerteti, hiszen a mai cseh és szlovák névkutatást a 20. század eredményeibe ágyazva mutatja be. Így első helyre nála is a nagy hagyományokkal bíró, s minden további kutatás alapjául szolgáló helynévgyűjtés, illetve az ezeken alapuló névtárak, szótárak elkészítése került, ami ma is fő helyen áll a cseh és a szlovák névtani kutatásokban. Emellett említi a nevek rendszerének a leírását is, amelynek középpontjában elsősorban a nevek keletkezésének és nyelvi szerkezetének a feltárása áll. Kiemeli továbbá a nyelvi változások és a helynevek összefüggéseinek a vizsgálatát, ami többek között a helynevek nyelvtörténeti forrásértékének a szempontjából válik a cseh és szlovák kutatásokban is fontossá. Az írás beszámol arról is, hogy az utóbbi évtizedben a szociolingvisztikai kutatások is hoztak már eredményeket a cseh és szlovák helynevek használatával kapcsolatosan. Ugyanakkor az is látszik, hogy a helynevek modellalapú vizsgálata továbbra is kurrens kutatási iránynak számít. Ennek alapjait a cseh és szlovák névtanban a hetvenes évektől kezdődően még RUDOLF ŠRÁMEK fektette le a nálunk is ismert munkáiban, amelyek hatása a mai napig meghatározza a cseh és szlovák névkutatók szemléletét. Végezetül külön területként említi ODALOŠ a helynevek grammatikájának a vizsgálatát, amelynek a célja a helynevek morfológiai sajátosságainak a feltárása.

A helynévgyűjtés kapcsán ODALOŠ is hivatkozik egy készülő szlovák névtárra, amelynek a koncepcióját, valamint a munka jelenlegi állását IVETA VALENTOVÁ, a Szlovák Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetének munkatársa külön írásban mutatja be (1: 154–165). A készülő névtár a szlovák anoikonimákat, azaz a kisebb, nem lakott helyek neveit foglalja magába. A munkálatok elsősorban egy digitális adatbázis létrehozására irányulnak. Ezzel párhuzamosan egy olyan digitális és nyomtatott szótár szerkesztése is zajlik, amely majd az összegyűjtött helynevekben megjelenő közszoói és tulajdonnévi lexémákat tartalmazza. Az írásban a gyűjtés és a szerkesztés elveinek bemutatása mellett mutatóvált is találunk a szótárból. A munka egy hasonló cseh gyűjtemény elgondolásán alapszik, s noha néhány ponton eltér tőle, az alkalmazott technikai háttér lehetővé teszi, hogy a két nyelv névrendszerét össze lehessen majd vetni.

Ehhez a munkához kapcsolhatók az ICOS korábbi elnökének, a Cseh Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetében dolgozó MILAN HARVALÍKnak a gondolatai is, aki a szláv anoikonimák kutatásának lehetőségeiről ír, s külön hangsúlyozza, hogy a szláv nyelvek közeli rokonságát az összehasonlító névtani kutatásokban is ki kell aknázni

(1: 41–49). Noha az említett névtár is példája annak, hogy efféle vizsgálatok történnek a szláv nyelvek helynévkutatásában, HARVALÍK a jelenleginél még intenzívebb együttműködést sürget.

5. Jelentősebb kutatási irányként tűnik fel a kötetekben a víznevek vizsgálata. INNA KOROLJOVA, a szmolenszki egyetem professzora a mikrohidronimák fogalmának elméleti tisztázása után Szmolenszk vidékének kisebb vízneveit vizsgálja meg abból a szempontból, hogy a természeti táj, a történelem és a nyelvi érintkezések miként befolyásolták ezeknek az alakulását (1: 127–135). ARTUR GAŁKOWSKI lengyel tavak példáján mutatja be a magyar szakirodalomban ismeretlen litoralonima és pelagialonima fogalmát (az állóvizek partjának, illetve az állóvizek felszínének pontjait megjelölő nevek), illetve a két kategória határterületeit (3: 107–121).

Külön blokkként jelennek meg a szlovák víznév kutatás eredményeit bemutató munkák. Az utóbbi években a *Hydronymia Slovaciae* c. sorozat eredményeképpen az interneten keresztül a magyar kutatók számára is könnyen elérhető és haszonnal forgatható szótárak jelentek meg egy-egy nagyobb folyó szlovákiai vízgyűjtőterületének névanyagáról. A most bemutatott sorozat harmadik kötetében ennek a munkának az elméleti hozadékaikról is képet kaphatunk. A nagyszombati és a besztercebányai egyetem kutatócsoportjaihoz köthető tanulmányok elsősorban a víznevek etimológiai vizsgálatára koncentrálnak, s abból a legrégebbi időkre vonatkozóan próbálnak meg etnikai következtetéseket levonni. A mai napig kényes területről lévén szó, azt gondolom, a magyar kutatók számára sem haszon nélküli ismerni az alábbi kutatásokat.

A nagyszombati JURAJ HLADKÝ a Csallóköz vízneveit vizsgálva megpróbálja azok nyelvi-etnikai rétegeit feltárni (3: 59–68). Előzetes vizsgálatai alapján arra a következtetésre jut, hogy az itteni régi folyóvizek nevei szláv, viszont az újabb, elsősorban mocsaras vidékek helyeit megnevező nevek magyar eredetűek. A szintén nagyszombati ANDREJ ZÁVODNÝ a Morva folyó bal oldali mellékvízeinek a neveit, illetve azok eredetét kutatja (3: 69–77). Vizsgálatai alapján úgy látja, hogy ezek legtöbbször szlovák eredetű, ugyanakkor egyes nevekben a német, magyar és a horvát nyelvű lakosság megtelepedésének a nyelvi hatását is ki lehet mutatni. Az ugyancsak a nagyszombati egyemen kutató MÁRIA BELÁKOVÁ a Nyugat-Szlovákia vízneveiben tükröződő szlovák és német nyelvi érintkezésekről és azok nyelvi jellegzetességeiről ír (3: 101–105).

A besztercebányai ALEXANDRA CHOMOVÁ a Tarca folyó mellékvízeinek nevében megjelenő községi elemeket vizsgálja meg közelebbről (3: 87–99). Tanulmányában a szlovák–magyar nyelvi érintkezésekkel is foglalkozik, elsősorban abból a szempontból, hogy a szlovák nevek magyar nyelvű változatai miként válhatnak a régi szlovák névalakok hangtani rekonstrukciójának az alapjává. A szintén besztercebányai kötődésű ANDREA GOÓTŠOVÁ a bányászat és a kohászat megjelenésének a hatását vizsgálja a Hernád szepesi mellékvízeinek a nevében (3: 79–86). Noha munkájában elsősorban a civilizációs hatások kerülnek előtérbe, a szűkebb terület és a bányászattal foglalkozó népek etnikai összetételéből adódóan a német–szláv nyelvi érintkezések kérdése is hangsúlyt kap.

6. A köteteket lapozgatva feltűnhet, hogy – elsősorban a lengyel kutatók révén – meglehetősen nagyszámú munka foglalkozik az ún. krematonimák (egyéb nevek; pl. intézmények, cégek, vállalatok nevei, márkanevek; események, rendezvények nevei) és az urbanimák (a városi környezet helynevei, pl. utca- és épületnevek) vizsgálatával.

ADAM SIWIEC, a lublini Maria Curie-Sklodowska Egyetem kutatója – végigtekintve a tulajdonnevek keletkezésének módjait – a helynevek és a krematonimák közötti kapcsolat elméleti hátterét mutatja be (1: 253–266). A krematonimák és helynevek kapcsolatának a szempontjából különösen az általa transzlokációnak (azaz tkp. jelentésbeli névadásnak) nevezett folyamatnak, azon belül pedig az onimizáció (azaz tulajdonnevesülés) és a transzonimizáció (azaz névfajtaváltás) jelenségének a bemutatására koncentrálnak. A már többször idézett ARTUR GALKOWSKI szintén a krematonimák és a helynevek összevetésére fókuszál (1: 267–278). Elsősorban azokat a krematonimákat vizsgálja, amelyek a lokalizálhatóságukból adódóan a névhasználatban helynévszerű funkciókkal is rendelkeznek, s ebből adódóan olykor a helynévvé válásuk is megfigyelhető (pl. malmok, bányák, épületek neveiben).

Az elméleti munkákon túl több olyan tanulmányt is olvashatunk, amely a krematonimák vagy az urbanimák egyes csoportjainak konkrét vizsgálatával foglalkozik. Találunk olyan munkákat, amelyek utcák, városrészek, lakóparkok neveit tárgyalják, de olyan is előfordul, amelyik a városi tömegközlekedéshez kapcsolódó megállóhelyek elnevezéseit mutatja be. A krakkói EWA MLYNARCZYK munkájában a két kategória egymásra hatásának a vizsgálata is megjelenik (2: 193–203): krakkói cégek elnevezéseit elemzi abból a szempontból, hogy miként jelenik meg bennük a város vagy egyes városrészek, utcák, folyók, emlékművek, hidak stb. neve. Vizsgálatai elsősorban arra irányulnak, hogy a lokalizációs funkción túl ezek milyen konnotációt hordoznak a város lakói számára. Leginkább ennek a témakörnek a kapcsán említhető a lódzi MARTA ULAŃSKA neve is, aki a mikrotoponimákat egészen különös összefüggésben tárgyalja (2: 206–215). Azt vizsgálja ugyanis, hogy a lódzi gyógyszerészeti cégek arculatában a vizuális elemek mellett miként kapnak szerepet a helynevek.

7. Több munkában találkozhatunk az újabb nyelvészeti elméletek névtani alkalmazásával is. Ezek közül kiemelhető a lódzi egyetem kutatójának, KRZYSZTOF KOSECKINEK az írása, amely a Tátra hegyneveit tárgyalja az újabb kognitív nyelvészeti elméletekre támaszkodva (1: 207–218). Az elemzett lengyel és szlovák hegynevek létrejöttében leginkább a képi metaforának és a metonimiának mutatható ki a szerepe. A nevek motivációjának feltárásával együtt azonban a hegynevek egyfajta kategorizációs lehetőségét is megismerhetjük a tanulmányból. A poznańi egyetemen dolgozó MAŁGORZATA RUTKIEWICZ-HANCZEWSKA munkájában a nevek szemantikai sajátosságait tekinti át anómiás betegek nyelvi teljesítményét vizsgálva (2: 67–80). A nyelvi zavar e sajátos típusára a tulajdonnevek előhívásának a nehézsége jellemző, míg a köznevekhez való hozzáférés ép marad. A tulajdonnévi anómiásokkal végzett kísérletek eredményei alapján a szerző vázol egy tulajdonnév-előhívási modellt is, kitüntetett figyelmet fordítva a szemantikai szintre, azon belül is a denotációra és a konnotációra.

A kognitív elméletek mellett a szocioonomasztikai jellegű közelítések is több munkában megjelennek. Közülük itt a beszercebányai JAROMÍR KRŠKO írását említeném. A szerző azt vizsgálja, hogy a tulajdonnevek – ezen belül a személyneveket és a helyneveket külön is megvizsgálva – miként jelennek meg a különböző kommunikációs helyzetekben és regiszterekben (1: 34–40).

8. Végezetül külön kell szólni az irodalmi névadásról mint vizsgálati irányról. A sorozat második kötetében az irodalmi tér fogalma kapcsán külön fejezet gyűjti egybe a

témához kapcsolódó tanulmányokat, ugyanakkor az első kötetben is találhatunk ide sorolható munkákat. A klasszikus, egy-egy szerző vagy mű névadását vizsgáló tanulmányok mellett talán érdemes azokat kiemelni, amelyek esetében a névadás vizsgálata hangsúlyosabban irányul egy sajátos írói világ megértésére. Az irodalmi nevek kérdésével foglalkozó munkák közül így elsősorban a fantasyk neveit vizsgáló tanulmányokat emelném ki. A lublini IZABELA DOMACIUK-CZARNY a nem mimetikus irodalom helynévhasználatát mutatja be néhány lengyel fantasyszerző művein keresztül (3: 321–331). Az általa vizsgált szövegek egy része kapcsolódik a fantasy helynévhasználatának a konvencióihoz, ugyanakkor olyan írásokról is beszél, amelyekben ennek a konvenciónak a megsértése válik irodalmi eszközzé azáltal, hogy a szerzők a különböző típusú neveket a mágikus és a realiztikus síkok közötti különbség hangsúlyozására használják. Említ olyan műveket is, amelyekben a helynevek groteszk, expresszív és intertextuális funkciókat is betöltenek. A prágai ŽANETA DVOŘÁKOVÁ Terry Pratchett Korongvilág-sorozata kapcsán elemzi a helynevek használatát (2: 334–343). A téma megválasztásának alapja az, hogy a Korongvilág esetében a nevek hangsúlyozottan szerves részét képezik az író által megteremtett világnak. Ezek olykor realiztikusak, sőt néha valós helynevekre való asszociációra építenek; sok esetben azonban a nyelvi játék részévé válnak, ami által le is rombolják a realitás megteremtett illúzióját. A tanulmány a helynevek e három típusának hatását elemzi részletesebben. Ide kapcsolható JOANNA CIESIELKA és DAGMARA MILIŃSKA-TRAN lengyel kutatók munkája is, akik a Harry Potter-sorozat angol, francia, olasz és lengyel fordításainak a helyneveit vetik össze (2: 413–421).

9. A bemutatott kötetekben megjelenő tanulmányok nagyobb része lengyel nyelvű, de más szláv nyelveken írt, sőt olasz, francia és angol munkák is helyet kaptak a kötetekben. A tájékozódást segíti, hogy a cikkek után angol nyelvű összefoglaló, valamint a témához kapcsolódó kulcsszavak listája is olvasható. Az esetleges nyelvi akadályok ellenére a sorozat hasznos betekintést jelenthet a mai szláv névkutatás műhelyébe. Annál is inkább, mert a kötetben megjelenő szerzők kutatásai – olykor egészen hasonló témafelvetéssel – sok esetben angolul is elérhetők.

A könyvsorozathoz való könnyebb hozzáférést segítheti, hogy mindhárom kötet megjelent elektronikus könyv formájában is, igaz, ingyenesen csak a harmadik kötet tölthető le a lódzi egyetemi kiadó honlapjáról.¹

Az esetleges nyelvi nehézségek mellett külön említést kell tenni arról is, hogy a munkákban használt terminológia megértése a magyar olvasó számára olykor problémás lehet. Éppen ezért érdemes lehet a kötetek lapozgatása közben a lódzi egyetem honlapján található rövid terminológiai szótárat is nyitva tartani.²

KENYHERCZ RÓBERT

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6312-3532>

Debreceni Református Hittudományi Egyetem

Kölcsey Ferenc Tanítóképzési Intézet

¹ <https://wydawnictwo.uni.lodz.pl/produkt/nazwy-terenowe-i-miejscowe-w-przestrzeni-fizycznej>

² <http://onomastyka.uni.lodz.pl/strona-glowna/terminologia-polska>

A nyelvföldrajztól a névföldrajzig VII. Névregionalizmusok
A 2016. június 3–4-i soproni névföldrajzi tanácskozás előadásai
Szerkesztő: VÖRÖS FERENC. Savaria University Press, Szombathely, 2016. 263 lap

A tanulmánykötet A nyelvföldrajztól a névföldrajzig című konferenciasorozat 2016. június 3–4-én megrendezett hetedik alkalmán elhangzott előadások írott változatát adja közre. A konferenciának a Nyugat-magyarországi Egyetem Ligneum látogatóközpontja adott helyet, ennél fogva az egyetem rektora, FARAGÓ SÁNDOR előszava nyitja meg a kötetet (9–10).

A 11 tanulmány sorát VÖRÖS FERENC Családnév-regionalizmusok a 18. század eleji Magyar Királyság nyugati térségéből című tanulmánya indítja (11–38), melyben – tekintettel a konferencia helyszínére – a történelmi Sopron, Moson és Vas megye kerül a vizsgálat fókuszába. Ebből részletes képet kapunk többek között az 1720-as országos összeírás *-er* képzős és *-er* elemet tartalmazó képzőbokrokkal ellátott, német eredetű réteghez tartozó családnéveinek az országos megoszlásáról, valamint a nyugati régióra jellemző dominanciájáról. A *-berger* utótagú nevek kapcsán egy hangtani jelenség, a *b- ~ p-* változás területi megoszlásának bemutatására is sor kerül a *Bem/Pem* típusú családnévek elemzésével. A tanulmány a szemantikai alapon együtt tárgyalt *Hafner*, *Gerencsér*, *Loncsár* és *Fazekas* mennyiségi mutatóinak és térképeken ábrázolt nyelvföldrajzi jellemzőinek a bemutatásával zárul.

FARKAS TAMÁS a mai magyarországi családnévállományt veszi alapul vizsgálatában (39–66). Az Európai családnév-típológiai projekthez (European Surname Typology Project), illetőleg a magyar családnévállomány vizsgálatára irányuló hasonló kutatásokhoz kapcsolódva az ország, illetve 20 régió (19 megye és a főváros) 100 leggyakoribb családnévének tipológiai-statisztikai elemzésére vállalkozik, melyben a területiség dimenziója is hangsúlyossá válik. A módszertani elvek ismertetése után átfogó képet kaphatunk az egyes régiók leggyakoribb családnéveiről, az egyes családnévek előfordulásainak regionális sajátosságairól, az idegen eredetű családnévek területi jellemzőiről, valamint a magyar családnévtípusok régiónkénti tagolódásáról.

Szintén a nyugat-magyarországi régió kerül a középpontba N. FODOR JÁNOS Moson megye etnikai térszerkezete a 18. század első felében című írásában (67–86). A szerző bemutatja, hogy az etnikumra csak kivételesen utaló országos összeírások névállományának elemzésével következtetések vonhatók le a névviselők nemzetiségére vonatkozóan. Ehhez az 1715-ös országos összeírás adatait Bél Mátyás történeti-geográfiai leírása (Notitia Hungariae Novae geographico-historica, 1749) és a Lexicon Locorum (1773) etnikumra, illetve domináns nyelvre vonatkozó megjegyzéseivel veti össze. A Moson megyei települések nemzetiségi arányának meghatározása után az ott egyértelműen domináns német etnikum arányát országos szinten is bemutatja a tanulmány.

RAJSLI ILONA a vajdasági magyar családnévekben jelentkező kontaktusjelenségeket vizsgálja (87–101). A személynevek helyzetét a 19. századtól napjainkig bemutató korpusz lehetőséget ad az átírás következtében fellépő hangtani és helyesírási kontaktusjelenségek elemzésére. A dolgozat tárgyalja továbbá az *-ic ~ -vić* végződés magyar nevekhez

illesztésének módjait, az átírások következtelenségeit, a helyzeti kontaktusjelenségek (névváltoztatások) módozatait és gyakori megjelenését, az ezek következtében kialakuló hibrid formákat, illetőleg kitér két közösségi kontaktusjelenségre: az asszonynevek és a kettős családnevek problematikájára. Végezetül pragmatikai jellegű kontaktusjelenségekről számol be a szerző.

A többi tanulmánytól eltérően a történelmi Magyarország határain kívül eső, a német nyelvterületre irányuló névföldrajzi vizsgálatok eredményeit ismerteti SZILÁGYI-KÓSA ANIKÓ (103–123). Néhány markáns földrajzinév-regionalizmus (szláv eredetű településnevek, kiemelten az *-av/-ov/-ow* végződésűek, valamint gyakori előfordulása és markáns területi megoszlást mutató morfológiai típusok) után a személynév-regionalizmusokkal foglalkozik a tanulmány. A keresztnévek földrajzi elterjedtsége elsősorban a szentek regionálisan eltérő tiszteletével, illetve a dinasztikus kapcsolatok hatásával volt összefüggésben, aminek nyomai néhol ma is megfigyelhetők. Egyes családnevek fonetikai, morfológiai és lexikai jellemzői szoros összefüggést mutatnak az adott régió nyelvjárási jelenségeivel. Ezek mellett a migrációs hatások lenyomatai is megfigyelhetők a névregionalizmusokban, amit a *Böhm* ('cseh') és az *Unger* ('magyar') családnevek példáján szemléltet a szerző.

Saját családnevének lehetséges etimológiáit ütközteti GÁBRIS GYULA (125–144). A *Gábris* családnév létrejöhetett a *Gábor* beceneveként, amely így apanévi eredetű családnév-ként tartható számon, ugyanakkor számba kell venni a szlovákban létező *-iš* helynévképzővel való képzés lehetőségét is, tekintettel a *Gábris* név gyakori szlovákiai előfordulására. A telefonkönyvek adatainak területi megoszlását és a történelmi Magyarország északnyugati határvidékén (az egykori nyugati székelység által lakott területen) való sűrűsödését alapul véve azonban a szerző a magyar eredet mellett érvel. Ezt azzal is alátámaszthatónak látja, hogy Erdélyben gyakori az *Imre* > *Imris*, *Ábrahám* > *Ábris* típusú névképzés, azonban a mai Románia adatai még elemzésre várnak.

ILLÉS ATTILA a dunaszerdahelyi járás három gyakori családnévének járási és országos elterjedtségét vizsgálja (145–161). A *Bogár* ~ *Bugár* lexikális típusról megállapítja, hogy a Csallóközben az *u*-s, míg Magyarországon az *o*-s adatok dominálnak, ám biztos támpontok híján nem következtet arra, hogy ez a nyíltabbá válás előtti archaikus alak megőrződésével vagy pedig a nyelvjárási *o* > *u* tendenciával magyarázható. A *Csiba* csallóközi és országos elterjedtségéről is átfogó képet kapunk, a *Csölle* dunántúli dominanciáját pedig az illabiális *Cselle* Dunától keletre kimutatható erőteljesebb jelenlétével állítja párhuzamba a szerző.

A magyar–szlovák–ukrán hármas határ egy-egy településének keresztnévállományát elemzi KOVÁCS ANDRÁS. Tiszaszentmárton (Magyarország), Kistárkány (Szlovákia) és Tiszasalamon (Ukrajna) református egyházi anyakönyveinek 1990–2015 között bejegyzett nevei a gyülekezet anyanyelvhasználatát tükrözik, így alkalmasak a névadási motívációk vizsgálatára. Az elemzésből kiderül, hogy a nevek változatossága arányos a lakosság számával, és a névválasztásban a névörökítés és a névdívat egyaránt fontosnak tekinthető, jóllehet a női nevek esetében az utóbbi jellemzőbb. Mind a női, mind a férfi nevek kapcsán megfigyelhetők kontaktusjelenségek is.

HARDI TAMÁS a földrajzi nagyterek meghatározásának problémakörével foglalkozik (187–211). Közép-, Kelet- és Délkelet-Európa, valamint a Balkán körülhatárolásának ellentmondásait egy Magyarországról és a hét szomszédos államból 1294 hallgatót bevonó vizsgálat eredményeivel szemlélteti. A nemzetközi megítélés (más állam hovatartozásának

megítélése) és a nagytérsegi identifikáció (a saját ország hovatarozása) összevetésével rámutat azokra a történelmi, geopolitikai, kulturális tényezőkre, melyek e napjainkban átalakulóban lévő társadalmi képződményeknek a mentális térképünkön való reprezentációját befolyásolják.

BÁRTH M. JÁNOS az erdélyi névföldrajzi jelenséghatárok vizsgálatára irányuló kutatásából ad közre mutatókat (213–226), megkísérelve a névadási régiók nyelvjárási határvonalakhoz hasonló nyalábokba rendeződésének igazolását. A Romániai magyar nyelvjárások atlaszából és SZABÓ T. ATTILA történelmi helynévgyűjtéseiből készült adatbázisok tanulságai közül három példát mutat be. A hangtani természetűek közül a mezőségi *e*-zés hatókörét veti össze a *büdös ~ büdes* elemet tartalmazó helynevek földrajzi megoszlásával. A szinonim lexikai elemek tanúságait a *bodon* és *küpi* szavakat tartalmazó helynevek térképre vetítésével szemlélteti. A névadási típusok területi varianciájának feltérképezési lehetőségeit és nehézségeit az *-sd* képzős és a patrocíniumi helynevek térképre vetítésével mutatja be.

NÉMA SÁNDOR 1715 előtt eltűnt vagy elpusztult, Győr vármegyei települések elhelyezkedésének rekonstruálására vállalkozik. A 23 egykori települést úrbéri és kataszteri térképek egymásra vetítésével és a korábbi földrajzinév-gyűjtések eredményeinek felhasználásával lokalizálja, s rövid történelmi áttekintést is ad hozzájuk.

A kötetet a szerzők munkásságának rövid ismertetése zárja (257–263).

A tanulmányok jól illeszkednek a Névregionalizmusok címhez, ugyanakkor e tágon meghatározott témakörön belüli tartalmi sokszínűségük a megközelítések eltérőségével társul, ezáltal is kiemelve a névföldrajz interdiszciplináris jellegét, egyúttal hozzájárulva annak erősítéséhez. Nyelvészek mellett egy-egy levéltáros és geográfus írása is helyet kapott a kötetben, ezáltal is széles olvasóközönségnek ajánlva a könyvet.

BAGYINSZKI SZILVIA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8556-8767>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Az ember és a nyelv – térben és időben. Emlékkönyv Szabó T. Attila születésének 110. évfordulóján

Szerkesztette: BENŐ ATTILA – T. SZABÓ CSILLA. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2016. 200 lap

A kötet a Szabó T. Attila születésének 110. évfordulójára, 2016. január 29–30-án rendezett konferencián elhangzott előadások szerkesztett változatát tartalmazza. A három fejezet közül (A nyelvtudós és az ember, Nevek térben és időben, A nyelv időbelisége) a következőkben a második, a kötet névtudományi írásait tartalmazó nagy egység írásaival, valamint a harmadik rész egy szintén névtani témájú tanulmányával foglalkozom.

HOFFMANN ISTVÁN SZABÓ T. ATTILA névtani tevékenységének, munkáinak áttekintése során felhívja a figyelmet a névkutatás interdiszciplinaritására, valamint arra, hogy a személy- és helynevek más tudományok számára is forrásul szolgálhatnak (39–49).

A kor(meg)határozó nevek KNEZSA ISTVÁN és MELICH JÁNOS nevéhez köthető elméletek bemutatása és összefoglalása után HOFFMANN arra is rámutat, hogy a forráshiány ellensúlyozására kidolgozott elméletet általában komolyabb kritika nélkül fogadták el a magyar nyelv- és névtörténet kutatói, kivéve SZABÓ T. ATTILÁT, aki az elmélet egyes részeit alaposabb vizsgálat alá vonva az elgondolás elméleti megalapozottságát és áttételesen a tarthatóságát is kétségbe vonta.

RÁCZ ANITA a településnevekről alkotott korábbi elgondolásokat azzal egészíti ki, hogy a magyarok Kárpát-medencébe való beköltözését követő évszázadokban az *-i* és *-d* képzős nevek, illetve a *-falva*, *-háza*, *-laka*-féle utótaggal létrejött összetett helynevek mellett más településnév-típusok is jellemzőek voltak (50–61). A „klasszikus” helynév-tipológiai elgondolások és a hiányos adatállomány vázolója után a szerző saját módszer-tanát ismerteti, majd az egyes szemantikai típusok kronológiai viszonyait mutatja be, diagramokon is szemléltetve. Ezek alapján úgy véli, tartható itt az az elgondolás, amely szerint a metonimikus és metaforikus névalkotás korábbi az összetétellel való névalkotásnál, ugyanakkor az egyes szemantikai csoportokhoz köthető településnevek létrejöttét lezáró pontos korszakhatárok megállapíthatóságát kétségbe vonja.

GYÖRFFY ERZSÉBET SZABÓ T. ATTILÁNAK a Felső- és Közép-Erdély történeti helynév-kincsével kapcsolatos tevékenységét áttekintve A kalotaszegi helynévanyag vízrajzi szókincse című munkájára külön is kitér (62–69). Ehhez kapcsolódva igyekszik újabb szempontok felvetésével ösztönözni a kutatókat a kalotaszegi vízrajz szókincsének alaposabb vizsgálatára. A tanulmány először kategorizálja a kalotaszegi vízrajzi közneveket, majd áttekinti ezeknek a vízzel kapcsolatos elnevezések létrehozásában játszott szerepét és e nevek morfológiai felépítését. Azt is bemutatja, hogy SZABÓ T. ATTILA hogyan rendszerezte az azonos szótóvet tartalmazó vízrajzi közneveket, továbbá javaslatot tesz a formáns nélküli és a továbbképzett formák külön tárgyalására; végül pedig a földrajzi köznevek területi elterjedését mutatja be.

TÓTH VALÉRIA a személynevek rendszerezéséhez kidolgozott kognitív-pragmatikai megközelítéssel empirikus alapú, funkcionális szemléletű névelméleti feldolgozásra vállalkozik, ugyanis úgy gondolja, hogy általános névelméleti alapokról közelítve nagyobb eséllyel ragadható meg a különféle írott forrásokban fellelhető személyjelölő szerkezetek mögött rejlő korabeli beszélt nyelvi valóság (70–88). A rendszertani összefüggések helynevek felőli megragadásához a szerző szemléletváltást szorgalmaz, a személynévi alapszót állítva a középpontba. A továbbiakban ez alapján írja le az ómagyar kor személynév-rendszerét, az egyes névfajtákat kronologikus sorba rendezve, a kisebb részrendszerek kiépülésére is reflektálva.

N. FODOR JÁNOS Erdély 18. század eleji személynévanyagának néhány névtani és interdiszciplináris tanulságát kívánja szemléltetni (89–105). Adataiból jól látszik, hogy az első húsz név közt nem szerepel román eredetű családnév, valamint a *Tót*, *Horvát* és *Orosz* nevek kisebb megterheltségét is megfigyelhetjük e területen. A magyarországi családnév-anyag leggyakoribb nevei Erdélyben is nagy számban fordulnak elő, de míg a húsz leggyakoribb magyarországi családnév között csak két apanévit találunk, addig a székely székely anyagában nyolcat is. A továbbiakban a szerző az *Oláh* név sajátosságait mutatja be diakrón szempontból. Az *oláh* lexéma társadalmi státusz szerinti (köznévi és családnévi) előfordulásait vizsgálva megfigyelhető, hogy olyan, alsóbb társadalmi rétegbe tartozó személyekre vonatkozik, akik még nem tagolódtak be a székelyek közé.

VÖRÖS FERENC az Erdélyi magyar szótörténeti tár és az 1720-as országos összeírás korpuszát felhasználva három névtípus alapján igyekszik különféle nyelv- és névföldrajzi összefüggésekre rávilágítani (106–133). A tanulmány elsőnek a *fazekas*-nak az összeírásban szereplő különböző változatait, azok gyakoriságát és földrajzi elterjedését vizsgálja. A másik lexéma az 'onnan/oda való' jelentésű román kölcsönelem *-i* képzős származéka, az *ohabai*. VÖRÖS az SzT. alapján feltételezett és az összeírás alapján kirajzolódó valódi földrajzi megoszlás összevetésével arra hívja fel a figyelmet, hogy csupán regionális forrásokra támaszkodva óvakodni kell az elhamarkodott következtetésektől. Harmadikként a szerző a *-fi* névrészes családneveket vizsgálja, cáfolva HAJDÚ MIHÁLY megállapítását a név keleti dominanciájáról.

BARTH M. JÁNOS a névföldrajz iránt megélnkülő érdeklődést a vizsgálható anyagok gyarapodásával, az adatkezelési, geoinformatikai technológia fejlődésével, hozzáférhetővé válásával magyarázza; SZABÓ T. ATTILA erdélyi történeti helynévgyűjtésének jelentőségét pedig a korpusz méretében és adatgazdagságában látja (134–143). Felhívja a figyelmet arra, hogy az adattárban a nevekben megnyilvánuló hangtani különbségekre kevés példát találunk, a helyneveket alkotó szókincs azonban széles lehetőségeket kínál a névföldrajzi vizsgálatokra. A tanulmány ezután néhány földrajzi köznévi területi megoszlását szemlélteti.

MÁR ORSOLYA Sepsikőröspatak és Kálnok helyneveinek a HOFFMANN-féle modell szerinti funkcionális-szemantikai, lexikális-morfológiai, illetve keletkezéstörténeti szempontok szerinti elemzésével arra keresi a választ, hogy milyen névadási módok jellemzőek e háromszéki településekre (144–153). Saját gyűjtése alapján a következőket állapítja meg: Sepsikőröspatak helynévanyagának legnagyobb részét a határnevek képezik, a második leggyakoribb fajta az építménynevek, a harmadik pedig a víznevek csoportja. A két falu teljes névanyagát vizsgálva elmondható, hogy az egyrészes helynevek jellemzően morfológiai, a kétrészesek pedig szintagmatikus szerkesztéssel jöttek létre.

SZENTGYÖRGYI RUDOLF egy tervezett, az etimológiai kutatások elméletét és módszertanát összefoglaló munkához kíván észrevételeivel hozzájárulni (174–182). Fontosnak tartja leszögezni, hogy az etimológiai vizsgálatok nem épülhetnek preconcepciókra. Legfőképp a fel-felbukkanó rendszerszerű analógiák vélelmének problémáira hívja fel a figyelmet, SZABÓ T. egy írása alapján konkrét példákon is szemléltetve a kérdést: a *leány* és az *asszony* földrajzi nevekben való előfordulásainak különböző motivációit veszi sorra. Végezetül a szerző ezek alapján néhány konkrét módszertani alapelvet is megfogalmaz.

A tanulmányok széleskörűen reprezentálják SZABÓ T. ATTILA munkásságának főbb területeit; az egész kötet tematikai változatosságát látva pedig megérthetjük, miért is méltatják az első fejezet visszaemlékezői a nyelvész személyes érdeklődésének sokszínűségét.

KAZSIMÉR SOMA BALÁZS

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0458-8134>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

**Name and Naming. Proceedings
of the third International Conference on Onomastics „Name and
Naming”. Conventional/Unconventional in Onomastics. Baia Mare,
September 1-3, 2015. [Név és névadás. A III. „Név és névadás”
Nemzetközi Névtani Konferencia előadásai. Konvencionális és nem
konvencionális a névtanban]**

Szerkesztő: OLIVIU FELECAN. Editura Mega – Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2015.
1010 lap

1. Harmadik alkalommal rendezték meg a nagybányai nemzetközi névtani konferenciát, az ICONN-t (International Conference on Onomastics “Name and Naming”) 2015. szeptember 1–3. között. A rendezvény szűkebb témája egy korábbi, 2011–2014 közt zajlott, hasonló témájú román kutatási programhoz kapcsolódott. A konferencia előadásai hat nyelven hangoztak el, ennek megfelelően a kötet is többnyelvű: 85 tanulmányának többsége angol és román nyelvű, a továbbiak pedig franciául, olaszul, németül és spanyolul íródtak; a tanulmányokhoz egységesen angol nyelvű absztraktok kapcsolódnak. A kiadvány tagolása a konferencia szekcióbeosztásával csak részben egyezik; öt nagyobb fejezetből áll, melyek a névelmélet, a személynevek, a helynevek, az egyéb nevek, valamint az irodalmi névadás témái köré csoportosulnak. A kötetben való eligazodást segítő az utolsó lapokon angol, román és francia nyelvű tartalomjegyzék is található. A kiadvány online is elérhető (http://onomasticafelecan.ro/iconn3/iconn3_proceedings.php). A kötet nagy terjedelme miatt nincsen mód minden tanulmány ismertetésére, ezért a következőkben az egyes fejezetekből kiemelt néhány írás alapján igyekszem átfogó képet nyújtani a kiadvány tematikus sokszínűségéről.

2.1. Az első, elméleti jellegű fejezetben négy írás olvasható. DAIANA FELECAN román nyelvű tanulmánya romániai közelmúltbeli és kortárs példák alapján a márkanévek és a hozzájuk kapcsolódó reklámszlogenek nyelvi és pszichológiai elemzését végzi el, továbbá kitér a márkanévek egy nyelvközösségben betöltött kommunikatív funkcióira (17–24). ARTUR GALKOWSKI olasz nyelvű írása (25–36) elméleti megközelítésben tárgyalja a krematonimák kategóriáját mint a tulajdonneveknek egy jellemzően mai(nak tűnő), nem konvencionális, nagyobb csoportját – reflektálva a konferencia kulcstémájára. A tulajdonnévi szóképzés kérdésével foglalkozik MILAN HARVALÍK angol nyelvű munkája cseh példákon, szembeállítva a vizsgált jelenséget a köznévi szóképzés jellemzőivel (37–43). A magyar *ragadványnév* terminussal rokon *živé meno* ’élő név’ szlovák névtani szak kifejezés kérdését és keletkezését járja körül IVETA VALENTOVÁ angol nyelvű írásában, kitekintve a kapcsolódó elmélet és módszertan fejlődésére, az érintett nevek kommunikációs funkcióira és változásaira, valamint a kutatásuk újabb lehetőségeire (44–61).

2.2. A második fejezet huszonnyolc tanulmánya a személynevek csoportjával foglalkozik sokféle aspektusból (pl. egyén-, illetve családnevek és egyes csoportjaik, leggyakoribb családnevek, név és sztereotípiák, kortárs egyénnévadás, becenevek és ragadványnevek). OLIVER BLOMQVIST angol nyelvű cikkének középpontjában finnországi középkori oklevelek svéd–finn kevert nyelvű személyjelölései állnak (85–97). A szerző a korábbi kutatókhoz képest a jelenséget az írnokok hiányos nyelvi kompetenciája helyett a két-nyelvűség és a kódváltás jellegzetességeivel magyarázza.

FÁBIÁN ZSUZSANNA olasz nyelven összehasonlító elemzést végez a magyar és az olasz keresztnévadás terén (110–121), vezérfonalul véve a konferencia kulcstémájában szereplő dichotómiát. Tanulmánya második felében rámutat a két nemzet névadási mintáinak legfőbb különbségeire, többek közt a néveredet, az idegen eredetű vagy az ideologikus nevek szempontjából. A magyar családnévállomány tipológiai-statisztikai szempontú kutatása áll FARKAS TAMÁS írásának középpontjában, hangsúlyozva az egyes országokban folyó vizsgálatok nemzetközi összehangolásának szükségességét (122–136). Angol nyelvű tanulmánya első felében a névcsoport kutatásának fontos módszertani kérdéseiről értekezik, majd a száz leggyakoribb családnév állományát vizsgálja 1715-ös és 2007-es adatok, valamint a hivatalos névváltoztatások 1815–1932 közötti adatai alapján. N. FODOR JÁNOS a magyar és a román személynévrendszer történeti kontaktusjelenségeinek a vizsgálatát tűzi ki célul angol nyelvű írásában (163–173). Az 1715. és 1720. évi országos összeírás névadataiból létrejövő Történeti magyar családnévátlasz alapján azt vizsgálja, hogyan befolyásolta a lejegyzett névalakokat a lejegyző más- (főleg magyar)nyelvűsége a nemzeti eszme megjelenését megelőző korban, amikor a név magyarra fordítását nem a szándékos magyarosítás, hanem a magyar nyelv presztízse indokolta.

A *Mária* névvel és annak német, valamint holland variánsaival foglalkozik EWA MAJEWSKA Amszterdam és a németországi Braunschweig felekezeti születési anyakönyveit tanulmányozva, német nyelven (202–213). Az 1800-as évek négy időmetszetét vizsgálva rámutat a felekezeti különbségekre és a változási tendenciákra. MAITE MOLLÀ, MIREIA MORA és EMILI CASANOVA spanyol nyelvű írásukban az *Academia Valenciana de la Llengua* idegen eredetű keresztnévek és becenevek anyakönyvezhetőségével kapcsolatos álláspontját mutatják be (230–237). A személynevek fordítását vizsgálja és interkulturális megközelítésű javaslatot tesz MÄDÄLINA FLORINA POP francia nyelvű tanulmányában (307–315). A középpontban az informális nevek sajátos csoportjai állnak, amelyek fordításához a szociolingvisztikai motiváció feltárása is hozzájárulhat.

SLÍZ MARIANN a foglalkozásnévi eredetű magyar családneveknek szenteli tanulmányát (328–338). A szerző a névtípus általános vonásait, történetét, névrendszerbeli szerepének változását, a családnév-változtatásokban betöltött szerepét, illetve a családnéven alapuló diszkrimináció ide kapcsolódó vonatkozásait mutatja be angol nyelvű írásában. TAMÁS ÁGNES a 19. század második felének vicclapjaiban szereplő zsidó figurák család- és egyénneveit vizsgálja német nyelven (365–375). Négy magyar és egy osztrák lapból gyűjtött példaanyagát jelentésanalízisre elemzi, rávilágítva ezáltal a néven keresztül történő sztereotípiázás módjaira.

ANNA TSEPKOVA angol tanulmányában 2004–2014 közötti anyagán orosz iskolások és egyetemisták becenevadási szokásait vizsgálja, rámutatva a névadási motiváció és mód változási tendenciáira (386–400). Angol nyelvű írásában JUSTYNA B. WALKOWIAK arra a kérdésre keresi a választ, hogy miért válnak egyes családnevek jóval gyakoribbá,

mint mások (401–412). Kutatásában a jelenség lehetséges biológiai, genetikai okait veszi számba a szociokulturális tényezők említése mellett.

2.3. A harmadik fejezet dolgozatai a helynevek köré csoportosulnak (pl. egy-egy régió helynévrendszere, helynév és szociolingvisztika, helynév és történeti földrajz, helynévrendszerek egy-egy csoportjának vizsgálata). MARIT ALAS angol nyelvű munkájának középpontjában Észtország két tengerparti régiójának helynévrendszere áll (415–427). Összehasonlítja a két helynévanyagot többek közt az egykori dűlőnevek, víznevek fennmaradása, a farmnevek kialakulása és hagyományozódása szempontjából, korábbi helynévgyűjtésekre és saját gyűjtésére támaszkodva. BÖLCSKEI ANDREA angol nyelvű cikkében azon magyar helynevek csoportját vizsgálja, amelyeket a késő középkorban jegyeztek fel először, és korabeli vagy egykor fennállt egyházi birtoklásról tanúskodnak (428–438). Az általa összeállított, 277 elemet tartalmazó adattár toponimáit a jelölt denotátumok típusa szerint, valamint strukturális, jelentéstani és változástipológiai aspektusból elemzi. Angol nyelvű dolgozatában ALINA BUGHEȘIU a szemantika, szemiotika, pszicholingvisztika és szociolingvisztika megközelítéseivel vizsgálja a román helynevek megjelenését, viselkedését szólásokban, illetve angol nyelvű reklámszlogenekben (439–447).

DANIELA BUTNARU, VLAD COJOCARU, DINU MOSCAL és ANA-MARIA PRISĂCARU egy módszertani újdonságokat is tartalmazó moldvai strukturális-etimológiai helynévszótárt (DRAGOȘ MOLDOVANU szerk. 2014. *Micul dicționar toponimic al Moldovei [structural și etimologic], Partea 1: Toponime personale*) mutatnak be román nyelvű közös írásukban (457–467). A kézikönyv a történeti Moldova mai román határok közé eső részeinek toponimáit gyűjti össze, a moldvai magyar kisebbség okán így bizonyára magyar érdeklődésre is számot tarthat. GYÖRFFY ERZSÉBET a mentális térképek szociolingvisztikai hasznát részletezi angol nyelvű írásában, amelyben a módszer bemutatását követően Tépe községben készült kutatásának tanulságairól számol be (504–511). A mentális térképek készítése során a megkérdezettek ugyanis egyben helynevekről is beszélnek, ami lehetővé teszi a névhasználat, névattitűd kutatását spontán helyzetben.

TIINA LAANSALU az észtországi Kose község körzetében lévő települések, illetve külterületi lakotthelyek neveinek 1700 előtti és utáni rétegét hasonlítja össze angol tanulmányában (512–521). A 13. századig visszanyúló gyűjtés anyagát, több mint ezer nevet elemezve bemutatja a kialakulásuk különféle módozatait, változási tendenciáikat, formai jellemzőiket. A társadalmi csoportok nevét magába foglaló régi magyar településneveket vizsgálja RÁCZ ANITA francia nyelvű írásában (540–550). Ide tartoznak a nemzetségnevet, népnevet és foglalkozásnevet tartalmazó toponimák, melyeket a szerző szerkezeti és történeti-változástipológiai szempontból hasonlít össze. MICHAEL A. RATEAU és WILLY VAN LANGENDONCK közös francia tanulmánya a francia településnevek témaköréhez kapcsolódik (562–576). Olyan, önmagukban elavult, nem élő szavakat vagy lexikai elemeket vizsgálnak eredetük alapján (baszk, gall, breton, latin stb.) csoportosítva, amelyek a franciában településnevek létrehozásában vettek részt, és szemantikai mezőjük révén akár a közeljövőben is részt vehetnek helynévalkotásban (pl. *bourg, cité, heim, polis, stad, ville, vic, wihhr*).

2.4. A negyedik fejezetben azok a tanulmányok szerepelnek, amelyek egyéb névtípusokat állítanak a kutatás középpontjába (pl. bútorok, törvények, reformok, webáruházak, temetkezési vállalatok, ételek, márkák, növények, államok nevei). A kötet vonatkozó

fejezetében huszonöt tanulmány olvasható. Míg a személy- és helynevekkel foglalkozó egységekben több magyar szerző írása is olvasható volt, ezek között nem találunk magyar névkutató tollából származót, ami jól tükrözi a mai magyar névkutatás tematikai preferenciáit.

ENZO CAFFARELLI olasz nyelvű írásának elején a konvencionális/nem konvencionális fogalmi kettősségének többféle értelmezését bontja ki (617–627). Ezt követően a nevek kategóriaváltásairól ír, nem konvencionálisnak tartva azt a típusú jelentéstani kapcsolatot, amelyben egy bizonyos denotátumtípusra jellemző tulajdonnév olyan referenst jelöl, amely egy másik denotátumtípus képviselője (pl. *Washington*: középkori személynév > középkori helynév > modern személynév > modern helynév). SILVIA CORINO ROVANO olasz tanulmányának fókuszában azon olasz törvény- és politikaireform-nevek állnak, amelyek megőrizték a törvényjavaslatot benyújtó személy nevét (651–661). Ezen nevek kialakulásában nagy szerepe van a nyilvános viták és az újságok kreativitásának. SERGEY GORYAEV és OLGA OLSHVANG angol nyelvű tanulmánya a márkanevek egy speciális csoportjával, a temetkezési vállalatok neveivel foglalkozik (691–705). Bolgár és orosz példák az vizsgálják, hogy a halállal, gyásszal – mint érzékeny és a vallással szorosan kapcsolódó témával – foglalkozó cégek milyen eufemisztikus módon kapnak nevet két olyan társadalomban, amely évtizedekig hivatalosan ateista volt.

Magyar vonatkozással is bír SIGRID HALDENWANG német nyelvű írása: olyan erdélyi szász tárgynevekkel foglalkozik, amelyek a magyarból vagy a románból kerültek be a helyi német nyelvjárás szókincsébe (706–719). Szó esik a háztartás, háziipar és a mezőgazdaság eszközeinek, az építkezésnek és egyes mesterségeknek (pl. szücs, kovács, fésűgyártó, ács) a szókincséről, amelyek közt egyesek azonos jelentéssel, mások jelentésváltozással épültek be a szászok nyelvébe, de többszörös nyelvi átvételre is van példa. SAMBULO NDLOVU zimbabwei ételnevekkel foglalkozik angol nyelvű írásában (751–762). A helyi kultúra(k)ban egyes állatok húsa nem számít ehetőnek, ugyanakkor – például az élelmiszerhiány miatt – az emberek rászorulnak a fogyasztásukra. A tanulmány azt a stratégiát mutatja be, amely a névadás révén egyes ételeket nem ehetővé, illetve ehetővé nyilvánít. A konvencionális / nem konvencionális kettősségének szempontjából vizsgálja a román tejipari termékek neveit FLAVIA-ELENA OȘAN román nyelvű, interdiszciplináris kapcsolódásokat is figyelembe vevő tanulmánya (763–772). A szerző szerint a nagyobb reklámérték céljából a névadás mintázatai olykor eltérnek a hagyományostól; ezt a jelenséget strukturális és funkcionális elemzésnek is aláveti. SVJETLLANA TITINI az albán élelmiszer-márkaneveket helyezi a középpontba sokrétű nyelvi elemzést felmutató tanulmányában, olasz nyelven (848–855). Tekintve, hogy Albániában az 1990. évi politikai fordulat után a márkanevek száma megsokszorozódott a termékek minden típusában, immár bőséges anyag állhat itt is a kutatók rendelkezésére.

2.5. Az utolsó, tíz tanulmányt tartalmazó fejezetben az irodalmi névadás és névhasználat áll a fókuszban, leginkább román, német, francia és zimbabwei szerzők művei kapcsán. Magyar névkutató munkája itt sem olvasható. GHEORGHE CHIVU angol nyelvű tanulmánya az Isteni színjáték román fordításának ördögneveivel foglalkozik (904–911). A szerző nagyra értékeli a román költő és műfordító, George Coșbuc nyelvészeti hozzáértését és stílusérzékét, a kulturális adaptáción túlmutató alkotói tevékenységét. GIACOMO GIUNTOLI angol nyelvű munkájában az írott művek szerzőinek nevével foglalkozik (923–932). A kutató Roland Barthes gondolataiból kiindulva mutatja be a szerzői névnek a posztmodern művészetben betöltött szerepét. Ennek jegyében az 1970–1990-es évek neoista mozgalmának

többszörös neveit, illetve kollektív tulajdonneveit, vagyis a művészeti csoport tagjai által egyidejűleg viselt azonos álnevet állítja írása középpontjába. DENISA-ALEXANDRA IONESCU az irodalmi nevek fordítási problémáinak szenteli olasz nyelvű írását (933–942). A gyermekirodalomban a nevek megfelelő interpretálásának különösen nagy szerepe van: a szöveg tolmácsolója ugyanis még nem támaszkodhat a korábbi olvasmányélmények vagy az iskolai tapasztalatok értelmezést segítő hátterére. Német-Kelet-Afrika irodalmában, pontosabban huszonöt, 1890–1955 között megjelent német nyelvű regényben tárgyalja a nevek funkcióját MARIE A. RIEGER (966–978). Angol nyelvű cikkében a koloniális elmélet keretében vizsgálja azt, hogy az afrikai szereplőknek adott, európai szemmel hiányos és furcsa nevek miképpen fejezik ki a nekik tulajdonított másságot és alávetettséget. A fejezet utolsó, ugyancsak angol nyelvű tanulmánya Shakespeare A velencei kalmár című komédiájának két szereplőjével, illetve azok nevével, az *Antonio*-val és a *Shylock*-kal foglalkozik (989–998). A szerző, GRANT SMITH a nevek és a karakterek összefüggését kutatja a nevek korabeli másodlagos referenciája révén: az *Antonio* név Szent Antalt és a testvériség, felebaráti szeretet ideáját, míg a *Shylock* a szeretettől idegenkedés gondolatát idézte meg a kortársak számára a kutató szerint.

3. Amint a kötet több mint ezer oldala, a benne szereplő írások tematikus, módszertani és szemléletbeli sokszínűsége és a legkülönfélébb országokból érkező szerzők listája is mutatja, az ICONN-konferenciák sorozata a névtudomány nagyszabású és fontos nemzetközi fórumává vált. A rendezvény és annak nyomtatásban, illetve online is elérhető konferenciakötete által a magyar kutatások nemzetközi bemutatásán túl lehetőség nyílik betekinteni más országok névkutatóinak munkásságába is. Ez új megközelítésmódokat, módszertani újításokat hozhat, valamint a külföldi szakirodalmi párhuzamok megismerését és a kutatási horizont nemzetközivé tágítását is eredményezheti a hazai tudományosságban.

IMREH RÉKA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5157-793X>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Names and Naming. People, Places, Perceptions and Power [Nevék és névadás. Emberek, helyek, felfogások és hatalom]

Szerkesztők: GUY PUZEY – LAURA KOSTANSKI. Multilingual Matters,
Bristol–Buffalo–Toronto, 2016. 258 lap*

A Names and Naming című gyűjtemény tizenöt névkutató munkáját adja közre. A kötetet bevezető előszóban a két szerkesztő a nemzetközi névtudományban bekövetkezett „kritikai

---

* Az ismertetés az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-17-4 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával, az MTA–DE Magyar Nyelv- és Névtörténeti Kutatócsoportja keretében készült.

fordulatra” hívja fel a figyelmet (xiii–xxiv). Úgy vélik, noha az onomasztika eredendően interdiszciplináris tudomány, hagyományosan mégis a történeti-kulturális megközelítési mód vált uralkodóvá e területen. Az utóbbi években azonban más szaktudományok képviselői is előszeretettel fordulnak a nevek vizsgálata felé, így geográfusok, szociolingvisták, antropológusok, informatikusok, pszichológusok stb., ez pedig újfajta kérdések felvetésére ad lehetőséget.

A tanulmánykötet három kérdéskör köré szervezve közli a tizenöt írást. Az első fejezet a többnyelvű és -kulturájú közösségekben mutatja be az identitás sokféleségét és komplex voltát. E rész első szerzője, KATARZYNA ALEKSIEJUK internetes felhasználóneveket vizsgál (3–17). Kutatásai rávilágítanak arra, hogy a felhasználóneveknek hasonló funkciójuk van, mint más személyneveknek, azonban néhány lényeges különbség is kimutatható, melyek új horizontot nyitnak meg a személynévkutatásban. Az egyik legfontosabb jellemzője e névcsoportnak, hogy e neveket maga a névhasználó adja magának. Fontos megfigyelése ALEKSIEJUKnak, hogy mivel az internet világában nem jön létre személyes kapcsolat, a felhasználónév egyfajta arcként is szolgál, máskor viszont a felhasználónév a rejtőzködés eszköze is lehet.

IAN CLARK a nevek és az identitás kapcsolatát ausztrál bennszülött elnevezések körében vizsgálta (18–31). Az 1850–1880-as években készített ausztrál úti beszámolókból népetimológiákra is bukkant: noha a szerzők igen nagy érdeklődést mutattak a nevek jelentése, értelmezése iránt, csak igen kis százalékuk fordított figyelmet a bennszülöttek helyneveire. A kutató emellett kiemelt három író, akiknél felfigyelt arra a jelenségre is, hogy az őslakosok neveit törölték, s szemantikailag oda nem illőkkel cserélték fel.

Ugyancsak az ausztrál őslakosok világába kalauzolja az olvasókat MICHEAL WALSH (32–46). Munkájában a személynévadási minták vizsgálatát helyezte a középpontba, s meglepve tapasztalta, hogy e közösségekben igen offenzív neveket is szokás volt adni. A szerző a személynevek gyűjtésének módszertani kérdései mellett a tabunevek problematikájával is foglalkozik.

A Külső-Hebridák formális és informális személynév-gyakorlatát mutatja be ELLEN S. BRAMWELL írása (47–61). A név és az identitás összefonódásának bonyolult rendszerét feltárva fény derül arra a mély kulturális és interperszonális tudásra is, mely ebben a szoros közösségben létezik. A szerző a család- és házassági neveket, valamint a bece- és ragadványneveket is bevonta vizsgálataiba, továbbá elemezte a nevek angol és skót gael nyelvű formáinak kölcsönhatását is.

PETER MÜHLHÄUSLER és JOSHUA NASH a Norfolk-szigeteki nyelvi tájkép elemzésével mutatják be a nyelvi ideológia, a nyelv és identitás, valamint a nyelv és a táj kapcsolatát (62–80). Ezáltal a Norfolk-szigeteki nyelv átalakulását is dokumentálják, azaz azt, hogyan lesz az ellenszegülés nyelvéből a turizmus nyelve.

A tanulmánykötet második blokkja azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy hogyan befolyásolja az identitást a névvel kapcsolatos közösségi és egyéni attitűd. LAURA KOSTANSKI egy olyan ausztrál program tanulságairól számol be elsőként, melynek célja az őslakosok neveinek újraélesztése volt egy nemzeti parkban (83–105). A szerző úgy látja, hogy egy efféle kezdeményezés sikeréhez a következő tényezők járulhatnak hozzá: a közösségi szerepvállalás, az oktatás és a már létező nevek párhuzamos megtartása.

Helsinki utcaneveivel kapcsolatos attitűdvizsgálatokat végzett TERHI AINIALA 38, a Kelet-Helsinkiben fekvő Vuosaariban élő 15–70 év közötti lakossal (106–119). A szerző feltérképezte, hogy mely utcanevek elfogadottak, melyeket nem kedvelik a lakók (például

mert nem elég városiasak), melyek használatát kerülik. Igyekszik utánajárni annak is, hogy az adatközlők mivel magyarázzák attitűdjeiket. A névhasználók szerint a név vagy névelem lehet szép vagy csúnya, aranyos, csodálatos, autentikus vagy művi, áttetsző vagy sem stb., míg a névhasználat lehet praktikus vagy sem (például amiatt, hogy sok hasonló név létezik már).

A nyelvi tájkép módszerével tárja fel a multikulturális Oslo neveinek rendszerét MAIMU BEREZKINA (120–136). Hat grönlandi, azaz Oslo egyik negyedében lévő utcát választott kutatása területét, megvizsgálva a hatósági és intézményi, felülről történő, valamint az egyéni társadalmi szereplőktől induló, azaz letről történő névadást. Egy terület etnikai változása minden bizonnyal a nemhivatalos nevek körében érhető tetten, mely a letről történő „tervezés” útján jön létre. A nevekkal kapcsolatos attitűd kialakulásáért felelős faktorokat is bemutatja a szerző: ezek közül a hellyel kapcsolatos asszociációkat, a név tartalmát, hosszát, hangzását, valamint a szokást emeli ki. A pozitív attitűd létrejöttét a történelmi kapcsolódás, a pozitív, releváns, megkülönböztető névtartalom, illetve a rövid, de kellemes hangzású névtest is elősegítheti.

MAGGIE SCOTT arra hívja fel a figyelmet, hogy a széles körben felismert és megértett scots nyelvű elemek kétségtelenül kulturális tartalommal ruházzák fel a skót helyneveket (137–152). A szerző bőséges példát hoz tanulmányában arra, hogy a magán és kereskedelmi névhasználati gyakorlatban a scots nyelvű elemek szándékos és motivált használata az egyéni szociális szereplőktől, azaz letről induló névadásban igen elterjedt.

GYÖRFFY ERZSÉBET írásában arra keresi a választ, hogy a névhasználók hogyan vélekednek a szleng helynevekről (153–161). Ennek feltárására elsőéves kommunikáció- és médiatudomány szakos hallgatók körében végzett kérdőíves attitűdvizsgálatot, melynek fókuszába a szleng helynevek alkotásával, illetve használatával kapcsolatos hiteket, véleményeket állította. A hallgatókat arról kérdezte, hogy véleményük szerint mi jellemzi a szleng helyneveket; kik, miért és milyen szituációban használják azokat, s hogyan ítélik meg a szleng helyneveket stilárisan; azaz tulajdonképpen olyan kérdésekre kellett a válaszadóknak felelniük, amelyeket a szlengkutatás alapvető kérdésköreinek tekinthetünk.

A kötet utolsó egységében a név(használat) és a hatalom összefonódásáról olvashatunk öt tanulmányt. GUY PUZEY norvég és észak-olasz példákon mutatja be, hogyan cserélték le a dán neveket Norvégiában a nynorsk nyelvmozgalom keretében, míg Észak-Olaszországban a helynevek nyelvjárási írásmódjának támogatását használták fel az Északi Liga legitimálásában (165–184). A szerző a GRAMSCI nevéhez köthető hegemoniafogalom alapján elemzi a helynévkincs és a nacionalizmus összefonódását észak-norvég és észak-olasz példák segítségével: a helynevek ugyanis a nemzeti lét, az identitás, a hovatartozás vagy potenciálisan a kirekesztés mindennapi szimbólumai.

STAFFAN NYSTRÖM a stockholmi névszerkesztő bizottság tagjaként ír arról a megnövekedett újraelnevezési igényről, amely Stockholm multikulturális kerületeiben jelentkezik (185–196). A bizottság által ajánlott nevek nem kapcsolódnak a terület történetéhez, nem emlékeztetnek meghatározó eseményekre, személyekre, helyekre, különösebben nem is nemzetköziek, multikulturálisak vagy többnyelvűek, hanem szinte technikailag konstruáltak és svédül vannak; a svéd ugyanis mint lingua franca értelmezhető ezekben a sokszínű kerületekben. STAFFAN NYSTRÖM véleménye szerint az ajánlott nevek jó választásnak tűnnek, mert praktikus módon egyedítik a helyet, könnyen megtanulhatók, nem okoz gondot a felidézésük, és könnyű a használatuk.

A személynevekkel kapcsolatos névtervezés és törvénykezés mélységeibe vezet be az olvasókat JUSTYNA B. WALKOWIAK összehasonlító írása (197–212). A szerző különböző korszakok és nemzetek esetein keresztül azt mutatja be, hogy e folyamatban kik vesznek részt, kiknek készülnek a tervezetek, mit és milyen eszközökkel terveznek, s mindez milyen hatással van a névhasználatra.

Norvégia helynévhasználati szokásaiba vezet be bennünket AUD-KIRSTI PEDERSEN (213–228), aki a norvég helynévtörvény kapcsán hívja fel a figyelmet két problémára. Ezek egyike a farmneveknek a mai modern helyesírási szabályoknak ellentmondó, de a nyelvjárási kiejtésnek sem megfelelő dános írásmódja. A névhasználók megítélése szerint a helyes vagy „igazi” leírásnak a kiejtést kell tükröztetnie. Emellett kitér a lapp és kvén kisebbségi nyelvek hivatalos névhasználatára is. E nyelvek helyneveinek hivatalos, nyilvános használata ugyan engedélyezett, de negatív attitűdöt vált ki a többségi nyelvhasználóiból.

KAISA RAUTIO HELANDER a lapp helyneveknek szentelte írását (229–249). Noha Finnországban és Norvégiában határozatok biztosítják a lapp helynevek használatát, ezek kivitelezésében különbségek mutatkoznak. Finnországban egyre szisztematikusabban kerülnek fel a nyelvi tájképre a lapp helynevek, ezzel szemben Norvégiában a helyi hatóságok nem követik rendszerszerűen a határozat előírásait.

GYÖRFFY ERZSÉBET

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4776-1734>

Debreceni Egyetem

Bölcsészettudományi Kar

„Fremde” Namen [„Idegen” nevek]

Szerkesztő: DIETER KREMER. Leipziger Untersuchungen zur Namenforschung 12.
Leipziger Universitätsverlag, Leipzig, 2016. 325 lap

A német nyelvű kötet a lipcsei egyetemhez kötődő Német Névtani Társaság (Deutsche Gesellschaft für Namenforschung) 2015 októberében tartott tanácskozásának előadásait tartalmazza. A címben szereplő idézőjel egyértelműen utal arra a kötetben szereplő tanulmányokon végigvonuló terminológiai bizonytalanságra, hogy mi is tekinthető egy nyelv névanyagában „idegennek”.

A kötet élén a tanácskozáson elhangzott köszöntők állnak, ezek után következik 15 tanulmány, amelyek az (etimológiailag, kulturálisan stb.) idegen nevek témakörét járják körül, történeti és jelenkori névtani jelenségeket egyaránt vizsgálva.

Az első tanulmány (15–40) szerzője, KARLHEINZ HENGST az idegen nevek fogalmának meghatározását kísérli meg. Írásában meghatározó a szinkroniában és diakroniában különbözőképpen értelmezhető „idegenség”: az ismert lexikológiai kategóriák mintájára a neveket belső keletkezésű (Erbnamen), jövevéynév (Lehnnamen) és idegen név (Fremdnamen) kategóriákba sorolja. Külön kitér azon összetett nevek csoportjára, amelyeknek egyes tagjai más-más kategóriába tartoznak. A nyelvtörténeti és morfológiai-lexikai szempontokon túl figyelembe veszi a nyelvhasználó közösség névészlelési szokásait is,

például a névhasználók korát, regionális kötődéseit. A szerző az idegenség kategóriáját (fono-, morfo- és grafotaktikai szempontok alapján) képletekbe foglalva adja meg.

A következő tanulmányban (41–62) ROLF BERGMANN latin eredetű (római kori) bajorországi helynevek segítségével mutatja be az idegen nevek jövevénynevekké válásának folyamatát. Írásában a nyelvtörténetileg (és névfolytonosság szempontjából) egyértelmű esetektől (*Batavis* > *Passau*) egészen a névetimológia szempontjából vitatott nevekig (pl. *Fotensium* > *Füssen*) ismertet különböző névazonosítási kísérleteket, mindvégig ugyanazon kritériumokat használva.

Ezt követi WOLF-ARMIN FRHR. V. REITZENSTEINnek a tanulmánya (63–96), amely a bajorországi helynevek latin nyelvű alakjait (névváltozatait) mutatja be. A középkori oklevelekben a bajor helynevek gyakran szerepeltek az oklevelezés nyelvéhez igazítva, latinizált formában. A szerző számtalan példát sorakoztat fel a grammatikailag magyarázható esetektől (*Regen* > *Regenus*; a folyónév a németben hímnemű) egészen a népetimológiásan alakult latin névalakokig (*Hainstetten* > *Hunnostadium* [...] *ab Hunnis* [...] *cognomina servant*: 'a hunoktól őrizzen meg a neve'). A latinizált neveket az adaptáció, fordítás, részleges fordítás, pontatlan és téves fordítás, illetve a kitaláció (Erfindung) kategóriákba sorolja; ez utóbbi az eredeti névtől való teljes elszakadást jelenti. A tanulmányt részletes névmutató zárja, amely tartalmazza a helységek földrajzi elhelyezkedését is.

ALBRECHT GREULE és WOLFGANG JANKA tanulmánya (97–108) zárja a kifejezetten történeti (és egyben bajor) szempontú írások sorát. A szerzők két, idegen eredetű észak-bajorországi helynevet (*Premberg* és *Teublitz*) elemeznek. Az előbbi egy feltehetően kelta eredetű alpnév *-berg* ('hegy') utótaggal való kiegészítése, az utóbbi a korai szláv-germán kontaktuszónában kialakult szláv eredetű név, amely teljes egészében a bajor nyelvjáráshoz igazodott. A szerzők nyelvtörténeti magyarázatuk összegzéseként mindkét nevet adaptáció útján létrejött jövevénynévnek tekintik.

DIETLIND KREMER (109–147) terjedelmes tanulmánya az egykori NDK utónévadási szokásait mutatja be. Lipcsében ugyanis húsz évvel az újraegyesítés után egy padlásról előkerült a lipcsei egyetem utónév-tanácsadói központjának levelezése, amelyben anyakönyvvezetők és szülők kérnek segítséget az utónévválasztáshoz és -engedélyezéshez. A háború utáni Kelet-Németországban 1966-ban jelent meg az első utónévkönyv, amelyet éppen az idegen nevek iránt megnövekedett igény hívott életre. Az akkori szabályozás szerint idegen neveket csak az eredeti (idegen) írásmóddal lehetett bejegyez(tet)ni. A szerző szerint a bezárkózott NDK világában a 60-as évektől nagy tömegben beáramló idegen nevek egyfajta vágyakozást fejeztek ki, egyben menekülésként és társadalmi szelepként szolgáltak. A névdivat következtében olyan, jellemzően NDK-s névanyag („Ossi-Namen”; pl. *Mike*, *René*, *Mandy*, *Manuela*) alakult ki, amely alapján a névviselek kelet-német származása még ma is könnyen felismerhető.

GABRIELE RODRÍGUEZ (149–158) tanulmányában külföldi származású, két- vagy többkultúrájú családok névadási tendenciáit mutatja be. Statisztikai adatok szerint 2014-ben 16,5 millió idegen származású (migrációs háttérű) személy élt Németországban, főként a nagy ipari városokban. A legtöbbjük (12,8%) török, lengyel vagy orosz (oroszországi német) származású. A tanulmány a családoknak a lipcsei utónév-tanácsadó központhoz benyújtott kérelmei és a névstatisztikák alapján mutatja be az idegen nevekkel kapcsolatos kérdéseket. Migráns családokban a származási kultúra utóneveinek a választása az adott kultúrához való ragaszkodás kifejezését jelenti, sok vegyes családban is az idegen származású szülő döntése dominál. (A leggyakrabban bejegyzett idegen név, a *Mohamed*

és számos alakváltozata 2014-ben a 25. helyet foglalta el a Németországban anyakönyvezett nevek gyakorisági listáján.)

A kötet első nem németországi nevekkal foglalkozó írása a lengyel EWA MAJEWSKA tanulmánya (159–172), amely a 21. századi varsói keresztelési anyakönyvek adatait elemzi. A jelenkori névanyag ismertetését történeti visszapillantás előzi meg: a szerző röviden bemutatja a bibliai-keresztény nevek középkori térhódítását, majd arra a következtetésre jut, hogy ezek nem – már csak gyakoriságuk miatt sem – tekinthetők a lengyel névanyagban idegen neveknek. A tanulmányban tárgyalt jelenkori névanyag a varsói Szent Alexandrosz-templom keresztelési bejegyzéseiből (2001–2012) származik, és jól mutatja az újabb idegen nevek (pl. *Allan, Edgar, Jason; Charlotte, Pamela, Yasmine*) térhódítását. A nevek kategorizációjában mutatkozik némi következtelenség, például a *Softa, Zsófia* [!] névalakokat az eredeti írásmódot őrző idegen nevek közé, az *Ilona* nevet viszont az egyéb jövevénynevek közé sorolja a szerző, miközben bibliai nevek és nemzetközi szentnevek kategóriákat is felállít.

FIRANGIZ PASHAYEV az oguzok névhasználati szokásainak elsősorban történeti szempontú bemutatására vállalkozik (173–184). (Az oguz a török nyelvek délnyugati csoportjához tartozik, legnépesebb rokon nyelvei a török és az azeri. A szerző az oguzt nyelvcsoporthoz kezeli, következetesen oguz nyelvekről ír.) A hagyományos törökös névanyag egyrészt szemantikailag motivált, másrészt nagymértékben a névöröklésen alapszik; ennek ellenére találhatók benne arab, perzsa és európai hatást mutató elemek is. A hagyományos (belső keletkezésű) nevek mellett egyre gyakrabban tűnnek fel – különösen a tanult városi népesség körében – „egzotikus” (európai) nevek (*Aida, Marina; Marx, Rafael*), amelyek elsősorban a család nyugatias kulturális orientációjáról tanúskodnak. A szerző a 7. századig visszanyúlva mutatja be az oguz nevek keletkezési csoportjait (forrásait nem ismertetve): a törökös, arab, zsidó, mongol, perzsa és szláv eredetű neveket. Kitér a vallás névadásra kifejtett hatására is: az iszlám hitű azeriek csoportjaiban szokás egy hagyományos (motivált) és egy iszlám vallási név egyidejű viselése, az ortodox keresztény gagauzoknál pedig a hagyományos törökös név mellett (amelyet az apa ad gyermekének) egy hivatalosnak számító keresztény név áll.

A felső-ausztriai KARL HOHENSINNER tanulmánya (185–214) történeti adatok alapján (1624–1644) vizsgálja az idegen átutazók neveit a greini városi levéltár iratanyagában. A dunai kereskedelem által jómódúvá vált kisváros az átutazó rászorulóknak segélyeket adott, az ezzel kapcsolatos feljegyzésekből kaphatunk felvilágosítást az idegenek neveiről. Sok idézett adat estében nem is a személyneveket, hanem a névviselők származási helyét, szociális státuszát, egészségi állapotát ismerhetjük meg. A szerző (a JULIA GRASER által átírt) levéltári forrásokat betűhív formában közli, néhányukhoz grafematikai vagy dialektológiai megjegyzést fűz, módszeres névtani elemzést azonban nem végez.

A kötet folytatásában ROSA KOHLHEIM cikke (215–222) németországi fodrásüzletek (főként idegen) neveit mutatja be; példáit Észak-Bajorország nagyvárosainak „arany oldalaiból” gyűjtötte. Az üzletnevek általános jellemzőinek bemutatásán túl különösen a név figyelemfelhívó szerepére összpontosít, ennek a funkciónak a függvényében vizsgálja a fodrásüzletek neveit. A vizsgált névanyagra jellemző az idegen (főképp francia és angol, illetve olasz) nyelvi elemek megjelenése: *Friseur Salon Charmant, Hair Care, La Gracia*; illetve a csattanó, nyelvi játék és tréfa: *Hair Line, O'Hara, Unicut* (a bayreuthi

egyetemi campus közelében található szalon) és némely intertextuális utalás is: *Toupet or not toupet* ('Hajcsomó vagy nem hajcsomó?').

CLAUDIA MARIA KORSMEIER (223–234) a Németországban található egzotikus nevekről (elnevezésekről) ír. Névanyaga olyan, másodlagos elnevezésekből származik, amikor egy egzotikus földrajzi nevet egy teljesen eltérő helyen (újra) használnak. Történeti példái között szerepel a II. Frigyessel kapcsolatba hozható (általa alapított) *Philadelphia* település és településrész a mai Lengyelországban és Németország keleti peremén, a *Port Arthur* Emden város településrészének nevéként vagy a *Sibirien* ('Szibéria'), Welzow város bányászok által alapított és lakott új negyedének a neve. A szerző által idézett Atlas der 999 Seltsamen Ortsnamen (999 különleges helynév atlasza) számos példát sorol fel a *Jerusalem*-től a *Waterloo*-ig, mindet Németország területén. Ezek mellett léteznek azonban inkább homonimáknak tekinthető véletlen egybeesések is, mint a Soest járásban található *Bremen*, amely nyelvtörténeti változások során véletlenül vált azonos alakúvá az északi-tengeri kikötőváros nevével.

VOLKER KOHLHEIM (235–252) a német nyelvű irodalomban előforduló idegen nevek problematikáját tárgyalja. Példaanyagát négy német szerző, Goethe, E. T. A. Hoffmann, Eichendorff és Treichel műveiben szereplő olasz tulajdonnevekből gyűjtötte össze. Ezek közé tartozik Goethe francia etimológiájú *Mignon*-ja, Hoffmann *Signor Formicá*-ja ('Hangya úr'), Eichendorff *Florió*-ja és a kortárs Treichel Szardínia-regényének *Cristiná*-ja is. Az olasz tulajdonnevek a németek Itália utáni csillapíthatatlan vágyakozásának a tanúságai. Az elemzett irodalmi művek idegen nevei ambivalens érzéseket keltenek, egyfelől lelkes azonosulást, másrészt a másság elutasítását.

Az irodalmi nevektől KLAUS SCHNEIDERHEINZE írása révén (253–271) nagy ugrással a névtudomány szociológiai kérdéseire kerülünk közel. A szerző tanulmányában a szociológia kutatási módszereit alkalmazva a névtan és a migrációkutatás határterületén mozog. A szerző a migrációs háttérrel rendelkező személyek azonosításának egyik lehetőségét személynevek vizsgálatában látja. A szerző kissé körülményes bevezetőjéből nem derül ki pontosan, mi az anyaggyűjtés alapja, feltehetően CD-n és online módon elérhető (németországi?) telefonkönyveket használ névtani forrásként: a teljes személyneveket (tehát a család- és utónév együttesét) nyelvi hovatartozás szerint sorolja be (látja el országoknak, illetve országcsoportoknak megfelelő kódszámokkal), majd ezekből kíván következtetni a migrációs eredetre (a név idegenségére). Sajnálatos módon a tanulmány nem közöl kézzelfogható adatokat vagy eredményeket, jobbára a módszerismertetés és a kutatás-előkészítés területére szorítkozik.

A kötet szerkesztője, DIETER KREMER romanista professzor (273–301) a Németországban előforduló újlatin eredetű családnevekkel foglalkozik írásában. Elmélyült bevezetőjében saját céljaira megkísérli definiálni az idegen, illetve a német név kategóriáit, utalva arra, hogy a családnevekre érvényesnek tekinthető definíció nem igaz az utónevekre és a földrajzi nevekre sem. Ezt követően a szerző sorra veszi a leggyakoribb olasz neveket, illetve azok németországi előfordulását, kitér a gyakori franciaországi családnevekre (és azok alakváltozataira), majd számba veszi a Németországban a 20. században megjelent spanyol és portugál családneveket. Írásában bemutatja a különböző források és adatbázisok alapján számolt adatokat, a névazonosítás módszertani problémáit.

A kötetben utolsóként szereplő angol nyelvű tanulmány (304–319) az Egyesült Királyságban tevékenykedő PATRICK HANKS munkája, aki egyben az amerikai családnév-szótár (*Dictionary of American Family Names*) főszerkesztője. Írásában az észak-amerikai

idegen (francia és német) eredetű családnévanyagot mutatja be. Röviden kitér az észak-amerikai német bevándorlás történetére, és elemzi annak névtani következményeit. Tanulmánya második részében ismerteti jó néhány amerikai-német kontaktusváltozatot a feltehető alapalakjukkal együtt, majd általános szabályszerűségeket fogalmaz meg a német nevek amerikanizációjával kapcsolatban.

A kötetet a Névutató Munkacsoport (Arbeitskreis für Namenforschung) korábbi tevékenységének leírása, majd a szerzők elérhetősége zárja.

Ha a bemutatott tanulmánykötet nem is tud egyértelmű választ adni a Mi az idegen név? kérdésre, sokoldalú megközelítése (személynevek, helynevek irodalmi nevek; szinkronia és diakronia; stb.) meggyőző módszereket és érveket mutat be az idegen nevek elhatárolásának problémájára. A kötetből ugyanakkor kiviláglik, hogy a nevek világa sokkal színesebb annál, semhogy egy definíció megoldást nyújtson minden felvetődő kérdésünkre.

SZILÁGYI-KÓSA ANIKÓ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4680-105X>

Károli Gáspár Református Egyetem

Bölcsészettudományi Kar

Heiligenverehrung und Namengebung

[Szentisztelet és névadás]

Szerkesztők: KATRIN DRÄGER – FABIAN FAHLBUSCH – DAMARIS NÜBLING.

De Gruyter, Berlin, 2016. 301 lap

A tanulmánykötet előzménye egy ünnepi kerekasztal, amelyet Konrad Kunze 75. születésnapja alkalmából szerveztek. Az ünnepelt szentnevekkel és számos kapcsolódó témával foglalkozik. Munkásságának két fontos pillére egyrészt a középkori szent- és legendakutatás, a középkori művészetek és építészet, másrészt pedig a nyelvtörténet kutatása. Ez utóbbi kapcsán számos eredménnyel vitte előre a névtudományt, többek közt a családnevek vizsgálatában is.

A tanulmánykötet célja az előszó szerint (v–vi) a szentisztelet névtani vizsgálatával új impulzust adni a kultúrtörténeti kutatásoknak. Az előszót tizennégy német nyelvű tanulmány követi német és angol nyelvű absztrakttal ellátva. Közülük öt személyneveket vizsgál, három helynevekkel foglalkozik, majd olvashatunk a névtípusok kategorizációjáról, gyógyszerárnevekről, márkanamevekről és szövegpragmatikai elemzésről is a fő téma kapcsán.

KATRIN DRÄGER bevezető tanulmánya (1–15) a szentnevek kutatásának jelentőségét hangsúlyozza. Kiemeli, hogy a témában legfőképpen személy- és helynévkutatások zajlanak, miközben más területek még felfedezésre várnak. A szentnevek rendszerét táblázatban is bemutatja, az egyes nevek elterjedését térképekkel illusztrálja. Írásában a *Kilian* család és keresztnév, a *Fridolin* és *Friedolin* keresztnév, valamint a *Sankt* 'szent' elemet tartalmazó településnevek kapnak külön figyelmet.

WOLFGANG HAUBRICHS a személyneveken keresztül közelít a témához (17–40). A szentek neveinek német, francia és olasz nyelvterületen való kezdeti, 7–8. századbeli megjelenését elemzi, interferenciákat kimutatva például a Rajna és a Mosel vidékén. Statisztikai adatait táblázatokban is rendszerezi.

ROSA és VOLKER KOLHEIM (41–65) a népszerű szentnevekre visszavezethető keresztnéveket vizsgálja, amelyek (köztük a ma legnépszerűbb *Anna, Marie, Paul, Felix* stb. is) a 12. századtól tömegesen jelentek meg a német nyelvterületen. Diakrón vizsgálatukban arra a következtetésre jutnak, hogy a reformáció után a szentnevek adása a protestánsoknál is folytatódott, így csak a 17–18. században látszik számottevő különbség a katolikus és protestáns névadási szokások között.

FRIEDHELM DEBUS (67–87) a bibliai Szent Erzsébet és Árpád-házi Szent Erzsébet kultuszának hatását összevetve a németországi történeti kereszt- és családnévállományt elemzi az évszázadok változásaiban a mai napig. Kutatásai alapján megállapítja, hogy II. András magyar király lányának, IV. Lajos türingiai örgróf özvegyének a hatása jóval jelentősebb a német személynévadásban, mint Keresztelő Szent János anyjáié.

A német családnevek egy jelentős csoportja martirológiumi keresztnévekből jött létre. RITA HEISER és KATHRIN DRÄGER (89–108) az *Aegidius*-ból származó családneveket kísérelve figyelemmel, térképek segítségével mutatják a névelemzés lehetőségének egy példáját. Céljuk a családnevekben megjelenő szentnéven keresztül a hasonló minták nagyfokú változatosságának bemutatása.

HUBERT KLAUSMANN (109–120) a délnyugati német dialektushatárt elemzi a szentnevekből származó családnevek alapján. Tanulmányában KONRAD KUNZE azon tételére hívja fel a figyelmet, hogy a dialektushatárok és a családnevek földrajzi elterjedésének összevetése tanulságos lehet a nyelv változását illetően, akár az elmúlt 500 évre visszamenőleg. KLAUSMANN megállapítja, hogy a négy vizsgált dialektushatár erőteljes egyezést mutat a családnevek elterjedési határaival, de pontosabb és nagyobb mennyiségű adatot tart szükségesnek a biztosabb eredményhez.

A következő rész három tanulmánya helynevekkel foglalkozik. KARLHEINZ HENGST (121–147) a kelet-közép német nyelvterület szentneveket tartalmazó településneveivel foglalkozik. Elemzését a 12. századtól kezdi, ekkortól ugyanis már jelentősnek tartja a helynévtípust. Vizsgálata bemutatja az évszázadok során kirajzolódó, a korszellemmel összefüggő változásokat; megállapítása szerint ezek közül a reformáció hatása tükröződik a legerőteljesebben.

KIRSTIN CASEMIR (149–176) a Németország északnyugati részén található 680 kolostor nevével, illetve ezek közül is a patrocíniumi eredetű 150 névvel foglalkozik. Kutatásában kiemeli a *Maria* név sajátos szerepét is, amely az esetek 40%-ában jelenik meg, habár szűkebb értelemben nem tekinthető védőszent nevének.

THOMAS FRANZ SCHNEIDER (177–196) a svájci Bern kanton területén lévő, szentnevekből származó folyó- és településneveket elemzi alak és elterjedtség szempontjából a berni egyetem adatbázisa alapján, s érintőlegesen ő is elemzi a reformáció hatását.

Több névtípust foglal magába DIETLIND KREMER és SIMONE BERCHTOLD egy-egy tanulmánya. DIETLIND KREMER (197–222) azt a kérdést járja körül, hogy a késő középkori szenttisztelet hatása milyen névtípusokban mutatható ki Kelet- Németországban. Elemzéseinek fókuszában a tisztelt szenteket és az alaki változatosságot illető regionális eltérések állnak. A szerző a névtípusokat áttekintve térképeken ábrázolja eredményeit.

SIMONE BERCHTOLD (223–255) azt emeli ki, hogy a szentnevek minden névfajtában előfordulnak. Előbb a szentek neveinek a svájci családnevekben való megjelenését mutatja be, nyolc szentnevet (*Jakob, Johannes, Martin, Jodok, Verena, Regula, Beat, Himerius*) külön-külön is tárgyalva. Eredményeit térképekkel és táblázatokkal gazdagon illusztrálja. Ezután más névfajtákra is kitekint a szentnevek kapcsán, sőt a mesterséges elnevezésekre is, eljutva például a *Chopfab* sör elnevezéséhez.

FABIAN FAHLBUSCH (257–269) a gyógyszerterek szentekről adott neveit, azok gyakoriságát és elterjedtségét elemzi az elmúlt évekkel jellemzően, ám történeti áttekintéssel felvezetve. A 14–16. században már szükséges volt a gyógyszerterek megkülönböztetése, s a leggyakrabban szentekről nevezték el őket. Általában valamilyen kapcsolat volt a gyógyszerter neve és a szent között, de zarándoklati központoknál, tiszteleti helyek környékén, illetve Németország északi és keleti részén is más-más mintákat fedezhetünk fel, mint az a térképek és táblázatok alapján is kirajzolódik.

SANDRA REIMANN (271–291) a márkanevekben megjelenő szentnevekkel foglalkozik, elsősorban a névadási motiváció szempontjából. Azt a kérdést járja körül, hogy van-e valamilyen – valós vagy nem valós – kapcsolat a névadó szentnek az élete és az adott termék között.

ALBRECHT GREULE (293–301) a szentneveket a német szakrális egyházi nyelvben vizsgálja szövegtani szempontból, így például szövegpragmatikai aspektusból. Tanulmányja elsődlegesen arra keres választ, hogyan kerül át egy hagionima használata a szakrálisból a profán használatba.

A kötetben találkozhatunk számos szentnév sorsának részletes elemzésével, a nevek kategorizálásának problémájával, az egyes névkategóriákat érintő kérdésekkel, a földrajzi elterjedés, valamint a szakrális és a profán használat vizsgálatával. Úgy vélem, az eddig elmondottak alapján a kötet mindenképp eléri célját, azaz új impulzusokat kínál a kultúrtörténeti kutatások számára.

MECSER SZILVIA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6563-6833>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Õdagumeresuumlaisi nimeq [A balti finnek nevei]

Szerkesztõ: JÜVA SULLÕV. Võro Instituudi Toimõndusõq 30. Bookmill, Võru, 2016.

275 lap

A Võru Intézet rendszerint évente megjelenõ kiadványai általában a balti finn nyelvekrõl, a balti finnek kultúrájáról közölnek tanulmányokat. Szõszedet és szõtár is jelent már meg ebben a sorozatban. A kötet 11 tanulmányt tartalmaz, melyek nyelve finn, észti, karjalai vagy võru, azaz dél-észti irodalmi nyelvi.

EVAR SAAR két délkelet-võrumaai egyházközség keresztneveit hasonlítja össze 16–17. századi források alapján (11–56). A szerzõ a neveket nyelvi eredetük szerint csoportosítja. Az észti névadásban ekkoriban a leggyakoribb nevek az alnémetbõl átvett nevek voltak,

azonban az egész észti nyelvterülettel összevetve az itteni nyelvjárásban igen népszerűek voltak a hangsúlyos szótag által meghatározott rövidített formák: *Nikolaus* > *Kallas*, *Bartholomeus* > *Meus*. Szintén jelentős az óegyházi szláv eredetű nevek aránya, és kisebb mértékben svéd és lengyel hatás is megfigyelhető. A szláv hatásokat szemlélteti például a *Watsa* ragadványnév (< *Waclaw* ~ *Vladislav*) a *Kasaritsa Watsa Pali* háromtagú névben, továbbá az *Ivan* név előfordulásai a gyakoribb változat, a *Jaan* mellett. Svéd hatást mutatnak a *Lenertt*, *Lenardt*, *Leenar*, *Jöran* nevek.

URMAS KALLA tanulmányában jelentéstani szempontból nyolc típusba sorolja az Emajõe-Suursoo mocsár 139 mocsári szigetének nevét (57–81). A szerző a neveket szócikkekben közli, etimológiai magyarázattal és forrásjelöléssel. Sok mocsári sziget neve állatokra utal: *Kalassaar* 'Halsziget', *Obussaar* 'Lósziget'. A növényzetre, természeti tulajdonságokra utaló, illetve személynévi eredetű nevek szintén jellemzőek. Helytörténeti események motiválta névadásokra is akad példa: ilyen, a 20. században adott név az *Ullussaar* (*Hullussaar*, *Hullussaar*) 'Örültsziget', melynek a háttere az, hogy egy férfi az 1960-as években pszichiátriai kezelésről megszökött, majd ezen a szigeten lakott hosszabb ideig.

ENN ERNITS az Inkerinek a két világháború között az Észti Köztársasághoz tartozó részén lakó népesség 15–17. századi személynéveit elemzi (82–102). A két világháború között az itteni lakosság orosz, izsór és inkeri finn nemzetiségű volt. A lakosság etnikumát azonban a személynévi adatokra támaszkodva nem lehetséges egyértelműen meghatározni, a szerző sem vállalkozik erre. ERNITS ennek a heterogén népességnek elsősorban a ragadványneveit elemzi jelentéstani szempontból. Főleg apanévi eredetű neveket említ, de más névadási motivációk is megjelennek: *Van Martischo Latiss* < *латыш* 'lett nemzetiségű', *Dollgoi* < *долгуй* 'hosszú', *Heuai* 'gyanakvás'; ez utóbbi esetében a születés körülményeire utaló névadást feltételez a szerző.

SIRKKA PAIKKALA szintén jelentéstani kérdésekkel foglalkozik: a keleti finn nyelvjárások családneveit rendszerezi 16–17. századi forrásokra támaszkodva (103–126). A szerző az egyes nyelvjárási területek között mutatkozó jelentősebb eltéréseket is ismerteti, 14 (többek közt jelentéstani, formai és funkcionális) szempont szerint csoportosítja nyelvi adatait, és az így alkotott típusok előfordulásának arányait táblázatban közli. A földrajzi eloszlás vizsgálata mellett a szerző korszakokra bontva is összevetette az adatokat.

A személynévi eredetű településnevekben megőrzött pogány finn személynévekről ír SAULO KEPSU (127–138). A leggyakoribb személynévi eredetű névelemek: *Kauko-*, *Iha-* és *Toivo-*; az utóbbi helynévi és régi személynévi előfordulásairól térképet is közöl KEPSU. A nevek földrajzi eloszlásából a szerző a finnségi népesség vándorlásának valószínűsíthető irányát is meghatározza. A tanulmány összefoglalójában hangsúlyozza a helynévkutatás jelentőségét nem csupán önálló diszciplínaként, hanem az írásbeliség nélküli ősi balti finnek személynéveinek kutatásában is.

OLGA KARLOVA a ragadvány- és családnevekben megőrzött eredeti, keleti balti finn személynévekkel, névelemekkel foglalkozik pl. *Iha*, *Lempi* elemek; *-silmä*, *-pää*, *-nenä* végződésűek (139–165). Ehhez 16–17. századi vepsze és karjalai nyelvű, illetve savói nyelvjárási neveket tartalmazó forrásokat dolgozott fel. A neveket három fő csoportra osztja: az általa ősi finnségi egyénneveknek vezetett csoportba kívánságnévnek tekinthető neveket sorol (pl. *Lempi* 'kedves, bájos' *Valta* 'erő'); a második kategóriába a 'valamilyen állat' jelentésű közsavakból alakult nevek kerültek (pl. *Karhu* 'medve', *Rebo* 'róka'), a harmadikba pedig az egyéni tulajdonságokra utalók (pl. *Kähkönen* 'rekedt hang').

DENIS KUZMIN az orosz eredetű keresztneveket vizsgálja a karjalai nyelvben mind Karélia, mind Finnország területén, illetve a Tver és Szentpétervár környékén élő beszélők névadásában (166–183). Elsősorban a fonetikai változásokat elemzi, melyek révén az átvett nevek a karjalai hangrendszerbe illeszkednek. A tanulmány legtöbb példával szemléltetett hangváltozása – az ezeknek a nyelveknek a hangrendszeréből hiányzó – *f* hang különböző mássalhangzókkal, mássalhangzó-kapcsolatokkal való helyettesítése (pl. *Szófia* > *Szohja*).

Szintén karjalai témájú TATJANA PAŠKOVA írása, melyben a *koiru* 'kutya' névelem előfordulását vizsgálja a betegségek népi elnevezéseiben (184–191). A szerző röviden összefoglalja a hiedelmi hátteret, amelyben a kutya és a megbetegedések összekapcsolása gyökerezik, majd öt betegségnevet elemzését közli. A tanulmány etnolingvisztikai megközelítést alkalmaz, elsődleges célja a népi hiedelmek szókészletre gyakorolt hatásának a bemutatása.

A kötet egyetlen nem balti finn nyelvvel foglalkozó tanulmánya ALEXANDER PUSTYAKOVNAK a mari személynevek történetét bemutató cikke (192–208). A munka áttekintést nyújt a belső keletkezésű mari személynevek szemantikájáról, a névadási szertartásról és szokásokról, továbbá a török és orosz névrendszerek hatásairól a mari nyelvre. Orosz hatást mutatnak a következő példák: orosz *Alekszej* > mari *Alekszej*, *Alekszi*, *Elekszej*; orosz *Dmitrij* > mari *Metri*, *Mitri*; orosz *Ivan* > mari *Jevak*, *Jevan*; míg törökségi, főként tatár eredetű nevek a *Bajram*, *Bajbek*, *Ajberde*, *Murzabaj*.

A kötet két utolsó tanulmánya nem névtani témákkal foglalkozik. LIINA TAMMEKÄND 10 adatközlő idiolektusát elemezve közelíti meg a võru kétnyelvűséget (211–238), LAIVI ORG pedig a võru palatalizációt vizsgálja akusztikai szempontból (239–273).

A kötet áttekintést nyújt – a névtant tágan értelmezve – a balti finn névkutatás különböző témáiról, jól szemléltetve a kutatási területek sokszínűségét. A Võru Intézet kiadványai közül ez az első, amely elsősorban névtani tanulmányokat közöl, így a kötetnek hiánypótló jelentősége is van.

FÖLDESI ESZTER

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7193-2660>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

DAMARIS NÜBLING – RITA HEUSER – FABIAN FAHLBUSCH,

Namen. Eine Einführung in die Onomastik

[Nevék. Bevezetés a névtudományba]

Narr Studienbücher, Tübingen, 2015. 375 lap

1. A 2015-ben megjelent monográfia a 2012-ben megjelent hasonló című kiadás minőségi átdolgozása, illetve mennyiségi kibővítése, melynek elkészítését az eltelt időszakban született számos recenzió, illetve az újabb kutatási eredmények indokolták. A mainzi egyetemen oktató szerzők általános bevezető monográfiának szánják e könyvet, amely szakmabeliek és laikusok számára egyaránt útmutatóként szolgál(hat). A monográfia két

nagy részből áll: a szerzők először bemutatnak egy hangsúlyozottan nyelvészeti, nem nyelvfilozófiai kiindulópontú névelméletet és névgrammatikát, a második részben pedig hat kiemelt névtani kategóriát ismertetnek részletesen. Mindezt egy bevezető rész előzi meg, melyben a szerzők megszólítják elsőként a laikus érdeklődőket (11–12), majd a szakmabelieket (12–14).

2. Az első részben (16–27) a név mint fogalom definiálására törekcszenek a szerzők. A terminust a funkcionalitásból magyarázzák, ehhez pedig olyan dichotómiákat hívnak segítségül, mint hogy a név közvetlenül vagy közvetetten utal-e (referál) valamire, illetve hogy azonosítás vagy egyénítés történik-e.

A szükséges definíciók bevezetése után a szerzők megkísérlik elhelyezni a tulajdonnevet a főnevek rendszerében (28–63). Az alpont elején szemléletes ábra mutatja (28), hogy a főnevek absztrakt és konkrét csoportjaiból a tulajdonnevek ez utóbbiban helyezkednek el (a főnevek absztrakt csoportja nem tartalmaz alkategóriát), ugyanakkor elkülönülnek a szintén konkrét főnévi csoportba tartozó köznevektől, gyűjtőnevektől és anyagnevektől. A besorolást követően – annak magyarázataképp – a referenciák, motivációk, transzparencia és (le)fordíthatóság szempontjait figyelembe véve részletezik a tulajdonnév és köznév közti különbséget. Ezzel egyben át is vezetik az olvasót a tulajdonnév és köznév határáról írt alponthoz, melyben a faj/nem, ragadványnevek, irodalmi nevek és márkanevek kaptak külön alpontot. E kategóriák közül csak a faj/nem csoport tér el némi képp a magyar névtani rendszerezésben megszokottól. E csoportba ROLAND HARWEG munkásságára hivatkozva azokat a neveket sorolják a szerzők, melyben egy tulajdonnév és egy köznév elválaszthatatlanul összekapcsolódott (pl. *Bodensee* [Boden-tó], *Eiffelturm* [Eiffel-torony] stb). Mindezek mellett külön figyelmet fordítottak a köznevesülés és tulajdonnevesülés folyamatára is. Ezt követően nyelvi szintenként mutatják be a tulajdonnevek grammatikai sajátosságait (64–92); ebben a fejezetben az egybevont prozódiai és fonológiai rész után a morfológia, a morfoszintaxis, a szintaxis, sőt a grafematika is helyet kapott.

Végül – az elhanyagolt téma kiemelését elősegítvén – pár oldalban, de külön alpontban tárgyalják a szerzők a német jelyelvben meglévő tulajdonnevek sajátosságait (93–96). A német jelyelvről írt rövid ismertetést követően a személy- és helynévjelek részletezésére vállalkoztak a szerzők. Ebbe a meglehetősen újszerű témába valóban csupán nagyon érintőlegesen nyújt betekintést a kézikönyv; ez is mutatja, hogy a téma tudományos feldolgozása még Németországban is csak gyerekcipőben jár. A fejezetet leginkább jelynyelvi és német jelynyelvi alapismeretek teszik ki, illetve néhány konkrét példa. A személy- és helynévi példákön keresztül az olvasó megtudhatja, hogyan jelelje *Angela Merkel* nevét és (főként) transzparens helyneveket. A magyarázatokat képes ábrák kísérik. A kezdeményezés jól érzékelteti, hogy a szerzők nyitottak e kevésbé kutatott témára, és szeretnék, hogy a jövőben hasonló kutatásokkal gazdagodjon a (német) névtan.

3. A második részben (98–336) a szerzők bevezetésképp röviden áttekintik a különböző névkategóriákat (98–106), illetve azt is részletezik, hogy miért éppen ezeket a kategóriákat ismertetik. Ebben a rövid bevezetőben annak a megválaszolására történik kísérlet, hogy miért éppen a személy- és helynevek kapnak mind a mai napig kitüntetett figyelmet az onomasztikában. Ezt arra az emberi érzékelési és megértési folyamatra vezetik vissza, melyben az ember önmagát a világ középpontjaként határozza meg, s a dolgok

körülötte történnek. Azok a dolgok, amelyeknek nevet kell adni, bizonyos szempontok alapján hierarchikusan vagy skalárisan rendeződnek az ember körül. Ennek köszönhetően az lesz az ember számára prototipikus névkategória, amely a leginkább releváns, gyakran használt, definiálható stb. Élőkre vonatkoztatva ezért kerül előnybe a személynévi kategória az állatnevekkel szemben, élettelenekre vonatkoztatva pedig ezért prototipikus a helynévi kategória a tárgynevekkel vagy éppen a járműnévi kategóriával szemben.

Ennélfogva a legnagyobb hangsúllyal természetesen e kézikönyv is a két fő névfajtát, a személy- és helyneveket tárgyalja a legrészletesebben. A személynévi kategórián belül a családnév, keresztnév és néhány további személynévi csoport (ezen belül: középső nevek, ragadványnevek, álnevek, más kultúrák személynevei) kapott helyet, míg a helynévi kategóriában az állam-, ország- és tájnevek, település-, víz-, hegy-, dűlő-, utca- és épületnevek, valamint az égítestek nevei jelennek meg. A szerzőknek azonban nem titkolt szándékuk, hogy az elsődlegesen vizsgált személy- és helynevekről az elhanyagoltabb, illetve kevésbé divatos területekre is nagyobb hangsúlyt fektessenek, ezért több más névtani kategóriával találkozhat még az olvasó: állatnevek, tárgynevek, eseménynevek, jelenségek nevei. Az állatnévi kategória még a helynévi kategóriát is megelőzi, de fontossága nem csak az elhelyezéséből látszik: a szerzők e névfajta lényegi szerepe mellett érvelnek, külön is tárgyalva a házi-, vad- és állatkerti állatok, valamint a haszon- és tenyészállatok neveit. A jelenleg ismertetett második kiadás többek között éppen ennek az állatnévi kategóriának a kibővítésével és alaposabb kidolgozásával lett több az első kiadásnál.

4. A magyar névtanban jelenleg használatos kézikönyvekkel összevetve két megállapítást tudunk tenni: az első és legfontosabb, hogy jelenleg nincs olyan magyar névtani összefoglaló, mint a *Namen*, sokkal inkább egy-egy névkategóriára, leginkább a személy- és/vagy helynevekre fókuszáló, saját témakörét részletesen feldolgozó szakirodalmat találhat az érdeklődő. A másik megállapítás a tulajdonnévnek az itt használt kategorizációjára és ezzel összefüggésben a névtani terminológiára is vonatkozik: mint fentebb is láthattuk, egyes esetekben jelentős eltéréseket figyelhetünk meg a magyarban használatos rendszerezéshez és terminológiához képest. Megjegyzendő, hogy a szerzők az általuk felállított rendszert nem tekintik véglegesnek, sőt szorgalmazzák annak újragondolását, bővítését és/vagy módosítását.

A kézikönyvről összességében elmondható, hogy a fejezetek összefoglalóak, de az olvasó inkább a problémafelvető jelleget érzékeli, mintsem a német névtan eddig elért eredményeinek lajstromba vételét. A szerzők további kutatásokra, illetve a meglévő kutatások és eredmények újragondolására sarkallják a névtani érdeklődésű olvasót. A monográfia szakirodalomban gazdag, és a fejezetek végén továbbvezető irodalom segíti a témában jobban elmélyedni kívánó olvasókat. A nyelvészeti alapfogalmakat szövegközben definiálják a szerzők, a könyv végén pedig rövidítésjegyzék található.

Összességében egy jól használható kézikönyvet kap a *Namennel* az olvasó, de a sok téma felvetése kevesebb mint 400 oldalban egyúttal azt is eredményezi, hogy bizonyos értelemben csupán felületesen, részletekbe alig-alig bocsátkozva tudják felvázolni a szerzők az általános és a német névtan jelenlegi állását. Feltehetően ennek orvoslására igyekeztek a szerzők minden részben hangsúlyozni a német nyelvre és nevekre vonatkozó jellegzetességeket, így azonban inkább a német névtan rajzolódik ki az olvasó szeme előtt, mintsem az általános (holott a kézikönyv címe ez utóbbit sugallná). Az viszont

mindenképpen erényévé válik a monográfiának, hogy olyan névtani kategóriákat emel a személy- és helynévi kategóriák mellé, melyek kevésbé számítanak kutatóknak a német névtanban és általában a nemzetközi onomasztikában.

KAPOSI DIÁNA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0826-6503>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

NAVRATYIL ZOLTÁN, Gondolatok névjogról, szólásszabadságról

Médiatudományi Könyvek. Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2015. 119 lap

1. A magyarországi hivatalos névhasználat történetében az egyik legmarkánsabb „esemény” volt az Alkotmánybíróság 58/2001. (XII. 7.) számú határozata, az ún. névhatározat. Ez a korábbi, névviselés körüli problémákat feloldó, a személynévviselést új jogi mederbe terelő határozat rávilágított a név és a jog sajátos kapcsolatára. A névvel foglalkozó névtan mint nyelvészeti terület és a jog világa a hivatalos, jogilag szabályozott névviselés kérdéskörében kapcsolódik össze, egy sajátos, közös halmazt teremtve a két tudományterület között.

A névhatározat megszületésekor és azt követően is jelentek meg névjogi munkák, amelyek mindenkor megmutatták, hogy a névviselés mennyire sokrétű jelenség. A névhatározat megjelenése természetes előidézője ezeknek a tanulmányoknak. A most terítékre kerülő munka is e sorba illik, a névjog sajátosságait, sokszínűségét tárva az olvasó elé – elsősorban alkotmányjogi megközelítésben – NAVRATYIL ZOLTÁN polgári jogász tollából.

E könyvismertető szerzője maga is jogász, azonban igyekszik nyelvészeti, névtani aspektusból vizsgálni a művet. Ennek nehézségét és könnyebbségét éppen az adja, hogy az ember neve, a természetes személyek hivatalos nevei a névtan számára is kutatási feladatokat határozhatnak meg. A nevek és a jog világának összekapcsolódása épp a szabályozott névviselésben jelenik meg; ennek egyik vetületével találkozhatunk e munkában.

2. A szerző az 1.2. fejezetben a nyelvészek számára is fontos elhatárolást tesz a névjog mint alapjog kapcsán. A 2001-es alkotmánybírósági ún. névhatározat alapján két tartományt különbözteti meg a névjognak. Az egyik a saját névhez, illetve a saját név viseléséhez való alapjog, a másik a névjog egyes részjogosítványainak a területe. Míg az első korlátozhatatlan alapjogot jelent, azaz abszolút alkotmányossági védelmet élvez, addig a másik a szükségesség-arányosság tesztje alapján korlátozható. Ez utóbbi körbe tartozik a névválasztás, a névváltoztatás és a névmódosítás joga. E területek a nyelvészek számára is relevanciával bírnak, hiszen a hivatalos nevek világában éppen ezek azok, amelyek korlátozásában, a korlátozás jellegében szerepe van a nyelvtudománynak. Elegendő a házassági nevek, a névváltozások, a névesztés vagy az utónevek kérdéskörére gondolni. Ezek azok a legmarkánsabb szegmensei a jog és a névviselés találkozásának, ahol a jogi és a névtani (nyelvészeti) szempontok összekapcsolódhatnak.

3. A szerző – a munka céljának megfelelően, azaz hogy a szólás- és médiaszabadság vonatkozásában foglalkozik a névjoggal – a 2.2. fejezetben kiválóan világít rá arra, hogy a névjog mennyire sokrétű, és „szükségszerűen fonódik össze más személyiségi jogokkal” (17). A névjog e sokrétűségét jelzik sérelmének lehetőségei is, amelyeknek teoretikus vázát a 3. fejezetben adja meg a szerző (balesetek és bűnesetek áldozatai, személy múltbeli bűncselekményei, téves azonosítás, egyéb beazonosítás, életkép oltalma, életút védelme, a név kereskedelmi jellegű jogosulatlan felhasználása), majd ezeket az esetköröket a 4. fejezetben részletezi. Ez a fejezet adja az egyik különös értékét a munkának, hiszen a névjog sérelmének a bírósági gyakorlatban megjelenő megítélését a magyar, a német és az egyesült államokbeli megoldások alapján mutatja be a szerző. Ennek mintegy összefoglalását adja meg az 5. fejezetben, amelyben leírja a vizsgált államok jellegzetességeit, illetve a közöttük lévő különbségeket a névjog vonatkozásában. Eszerint az Amerikai Egyesült Államok eltérő jogrendszerében a névjog személyiségi jogként nem jelenik meg (a magánélet védelmének kereteibe illeszkedik inkább), a német és a magyar polgári törvénykönyv viszont nevesíti és védelemben részesíti e jogot. A szerző a gyakorlati példák tükrében megállapítja, hogy az „egyéb személyiségi jogokkal összefüggésben gyakori, hogy a név csak *megjelenési forma*, s a jogsérelem nem önmagában a név, a névjog megsértéséből adódik, hanem azzal a természeténél fogva elválaszthatatlan összefüggésben lévő más személyiségi jogok – például a jóhírnév, a becsület, a magánszféra – sérelméből. Ennek megfelelően mondhatjuk, hogy gyakran a névjog sérelme *mögöttes sérelem*” (44).

A 6. fejezet a név kereskedelmi célú jogosulatlan felhasználását taglalja, előbb a jogszerű (arculatátvitel), majd a jogellenes felhasználás bemutatásával. A szerző – következősen – ebben a fejezetben is az Egyesült Államok, Németország és Magyarország joggyakorlatát veti össze.

4. Napjaink problematikáját feszegetik a könyv következő fejezetei a „felejtés” és a „feledésbe merülés” jogának, vagyis a személy internetes beazonosíthatóságával kapcsolatos jogi kérdések körülményeivel. A probléma gyökere azokban a széles technikai lehetőségekben lelhető fel, amelyeket „az internet nem felejt” közhellyel lehet leírni. „A »felejtés« joga és a »feledésbe merüléshez« való jog [...] egy lehetséges jogi válasz olyan potenciális személyiségi sérelmekre, amelyek az internet világában az egyénre vonatkozó vagy az egyén beazonosíthatóságát lehetővé tevő információkhoz való [...] hozzáférésekből következnek be” – írja a szerző (60). A továbbiakban alaposan feltárja a témát, elsősorban az alanyok, azaz az érintett személy, az adatot tartalmazó weboldal üzemeltetője és az ún. keresőmotor-szolgáltatók vonatkozásában. Mindezek tárgyalása során a nevezett jogok tartalmához, a probléma lehetséges megoldásaihoz és a joggyakorlathoz is közel kerül az olvasó.

5. NAVRATYIL ZOLTÁN munkája elsősorban jogászoknak szól, hiszen a névjog olyan aspektusát vetíti elénk, amelynek az alkotmányossági színezete sokkal élénkebb, mint a nyelvi, névtani vetülete. Mindennek ellenére névkutatók, névjoggal foglalkozó nyelvészek is haszonnal forgathatják a könyvet, hiszen az olyan (alkotmány)jogi mélységet mutat meg számukra, amely a névjog sokrétűségének megismerését segíti. A névhasználat, a névviselés fontos jogi vetületeit ismerheti meg az olvasó, s nem pusztán a magyar

viszonyokban, hanem – a kiváló összehasonlító elemzésnek köszönhetően – az amerikai és a német gyakorlat tekintetében és szempontjából is.

MEGYERI-PÁLFFI ZOLTÁN

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1366-6963>

Debreceni Egyetem

Állam- és Jogtudományi Kar

PAPP-VÁRY ÁRPÁD, A márkánév ereje Szempontok a sikeres brandépítéshez

Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2013. 320 lap

1. Külföldön az elmúlt évtizedekben egyre több nyelvészt kezdett foglalkoztatni a gazdasági és üzleti életben történő névadás kérdése. A korábban mellőzött témában egyre nő a publikációk száma, illetve rendszeressé váltak az olyan konferenciák és szimpóziumok, melyek kifejezetten a gazdasági életben használt nevekkel foglalkoznak. A kereskedelmi nevek iránti növekvő érdeklődés okozója többek között az a gazdasági robbanás, amely az új nevek iránti folyamatos igényt szüli. (BERGIEN–KREMER–ZILG 2008: 7–8.) Magyarországon ezzel szemben az áru- és márkanevekkel foglalkozó írások nagyobbik része egyelőre a marketing szakirodalmát gazdagítja. PAPP-VÁRY ÁRPÁD, a Budapesti Kommunikációs Főiskola Turisztikai és Gazdasági Karának dékánja, a Marketing Intézet vezetője, egyben a Magyar Marketing Szövetség alelnöke a márkanevek és a márkázás kérdését Magyarországon és Európában is ritkábbnak számító módon, névtani megközelítéssel vizsgálja. Nem kevesebbet állít, mint hogy a márkázásban a legfontosabb döntés a név megválasztása. A könyv ezt a gondolatot középpontba állítva elméleti és gyakorlati megközelítéssel elemzi a branding, azaz a márkázás világát.

A könyv 18 fejezeten keresztül ad betekintést a márkák világába. Több szempontból is definiálja ezeket, rövid márkátörténeti bemutatást követően csoportokba sorolja a márkaneveket, végül a következő főbb kérdésekre ad választ: miként működnek a márkák, hogyan teremtenek bizalmat, hogyan vesz rá a márka a vásárlásra, miért szeretünk egy márkát, más márkák miért taszítanak.

2. Az első két fejezet (11–50) a brandek világába vezeti be az olvasót. Első hallásra talán meglepetésként ér minket, hogy nagyjából háromezerre tehető azoknak a márkajelzőknek a száma, melyekkel egy nap alatt találkozunk. A szerző több szakember megközelítéseit is felhasználva definiálja a márka, valamint a márkázás fogalmát, majd bemutatja saját brandingmodelljét, összevetve más szerzők modelljeivel. Összefoglalásából kiderül, hogy a márkánév célja az azonosítás és a más termékektől való megkülönböztetés. A szerző a szakirodalmat összefoglalva felhívja rá a figyelmet, hogy a márka definiálásakor nem szabad megfeledkezni a fogyasztóról sem, hiszen a márka nem más, mint a fogyasztók fejében lévő percepciók összessége az adott termékről.

3. A harmadik fejezet (51–60) a márkák történetébe ad betekintést. Nem is gondolnánk, hogy már Pompeji romjai alól is borral kapcsolatos reklámok kerültek elő. A márkák igazi születése azonban a 19. századra tehető. Az ipari forradalommal elindult a tömegtermelés, a közlekedés fejlődésének hála a szállítás is egyre egyszerűbbé vált, a tömegmédiá elterjedése pedig teret adott a reklámoknak. Az írásbeliség terjedésével egyre többen tudták azonosítani a brandeket. Valószínűsíthető, hogy az első igazi márkák az alkoholiparban jelentek meg. A másik fontos iparág, ahol nagy számban jelentek meg brandek a 19. században, a gyógyszergyártás volt. A *Coca-Cola* idegserkentő és pezsdítő italként indult, a *Pepsi* szintén orvosságként, dyspepsiára, azaz gyomorbántalmakra volt használatos. A márkák 19. századi megjelenését követően a 20. században igazi robbanás következett be.

4. A negyedik és ötödik fejezet (61–100) a márkák értékéről, a márkaérték méréséről szól. A márkák értékét pontosan számszerűsíteni nem egyszerű feladat. Egyes modellek konkrét pénzügyi értékekkel rangsorolnak, más modellek egyéb szempontok alapján értékelnek: hány éve van jelen a márka a piacon, a márka tulajdonosa hány embert foglalkoztat, mennyire ismert az adott márka a piacon stb.

5. A hatodik és hetedik fejezet (101–120) egy igen jelentős kérdést tárgyal: miben áll a név ereje? Fontos például, hogy a márkanév legyen hiteles, a termékhez illő. Lényeges még a pozitív asszociáció, valamint hogy a név könnyen megjegyezhető legyen, ne legyen összekeverhető más márkanévvel. A hosszabb névnél sokszor jobb a rövidebb, a bonyolultabbnál az egyszerűbb. Legyen a név könnyen kiejthető, hangzása legyen dalamos, akár alliteráló is. Ha egy gyártó nemzetközi piacra szánja a termékét, fontos, hogy az elnevezés külföldön is megállja a helyét.

6. A nyolcadik fejezettel (121–180) a könyv elérkezik ahhoz a részhez, melyben a szerző a márkanéveket rendszerezi. Ismét felhívja a figyelmet a sokféleségre, hiszen különböző kutatók, nyelvészek és marketinggel foglalkozó szakemberek különbözőképpen kategorizálják a márkanéveket. A szerző saját rendszerében hat típust különít el.

A **vezetéknevek** kategóriájába sorolja azokat az eseteket, amikor a termék a gyártójáról kapja a nevét (*Ford, Dreher, Törley, Versace, Jakuzzi, Gillette, Lipton*). A **keresztnevek** szintén jó választásnak tűnnek, a gyártók jellemzően a női neveket szeretik termékeiknek adni. Keresztneveknél figyelni kell arra, hogy a név még ne legyen márkaként foglalt, illetve ne hordozzon negatív konnotációkat. Példák keresztnevekre: *Piroska* (szörp), *Gabi* (fogrém), *Albert* (keksz), *Szilvia* (papírtörölő). A **leíró nevek** egyértelműen leírják, hogy mi a termék/szolgáltatás, és/vagy honnan származik a termék (*Fővárosi Gázművek, Budapest Papír*). A leíró név legnagyobb előnye, hogy egyértelműen jelzi a termék fajtáját, hátránya azonban, hogy egy túl általános név nem kelt érzelmet. Emiatt nem elég vonzó, és nehéz belőle olyat találni, ami még nem foglalt. E kategóriát a **ráutaló nevek** követik, melyek sokban hasonlítanak a leíró nevekre; a kettőt sokszor nem is egyszerű különválasztani. A ráutaló nevek közé mégis inkább azokat a neveket soroljuk, melyek egyfajta metaforával, kulturális referenciával utalnak a termékre, szolgáltatásra; pl. *Head and Shoulders, Puma, Nike*. Az **új keletű mesterséges nevek** olyan szavak, elnevezések, melyek korábban nem léteztek. Ez a fajta névadás elsősorban a technológia világát, illetve a gyógyszereket és gyógyhatású készítményeket jellemzi; pl. *Kodak, Nintendo, Viagra*. Hátrányuk, hogy jelentés hiányában nehéz őket kommunikálni. Végül

a **betű- és mozaikszavak** zárják a sort. Ezek nem a márka születésekor keletkeznek: a termékek eleinte hosszabb nevet kapnak, majd amikor a termék ismertté válik, a vásárlók már a rövidítést is megismerik; pl. *KFC*. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a terméknek ne volna továbbra is meg a teljes neve (pl. *Kentucky Fried Chicken*).

7. A következő nagyobb egység, a 9–14. fejezet (181–249) a márka születésével foglalkozik, illetve azt a kérdést elemzi, mitől lesz jó vagy rossz egy márkanév. A márkanév megszületésekor elképzelhető, hogy a tulajdonos, a munkatársak vagy éppen a fogyasztók ötletelnek, illetve mára egyre gyakoribbak a márkanévadásra szakosodott tanácsadók. A márkanév megalkotásakor kiemelten fontos a hangzás; előfordul ugyanis, hogy egy nevet csak hallunk (tévében, rádióban, ismerőstől), de leírva nem látjuk. A jól csengő névnek illeszkednie kell a sugallni kívánt márkatulajdonságokhoz. Amennyiben a terméket külföldi piacra szánjuk, érdemes már a lelegején ellenőrizni, hogy a névnek a világnyelveken nincs-e negatív jelentése. Minden igyekezet ellenére találunk példát a magyar fül számára nevetséges elnevezésekre is: *Cici's Pizza*, *Fos-Tat*. Az elnevezés nemcsak jelentése miatt lehet problémás, hanem történelmi konnotációi vagy etimológiai háttere miatt is.

A 12. fejezet (214–225) külön kitér a szintén többek által kutatott szempontokra, az elnevezések egyik fontos elemére, az országimázsra és az országeredet-hatásra. A vásárló szemében a márka megítélésekor fontos, hogy a márkanév alapján melyik országot gondolja származási országnak, az országimázból ugyanis áttételesen következtetéseket vonunk le az adott országból származó termékre vonatkozólag is. A származás sokszor további értéket, presztízst ad a termékeknek (RANDALL 2000: 168). Nem véletlen, hogy az autóban akkor bízunk igazán, ha német, a csoki akkor finom, ha svájci, az olívaolaj akkor a legjobb, ha Olaszországból származik, illetve ruhát is szívesen veszünk, ha olasz (HEALEY 2009: 152). A farmer ugyanakkor hagyományosan amerikai, a parfüm pedig francia (BAUER–BERÁCS 2006: 177). Ugyanígy a származás az alacsony és gyenge minőséget is szimbolizálhatja. A *Made in China* és *Made in Taiwan* jelölések egy márka számára hátrányt jelentenek (HEALEY 2009: 152). Magyarországon is találunk számos olyan magyar márkát, melynek neve szándékosan külföldi származást sejtet, pl. *Fundango*, *Devergo*, *G.Gecco*. Az országimázs mellett a világnyelvek divatossága is okozza, hogy a 20. század óta a kereskedelmi neveket is jellemzi az idegen eredetű nevek robbanásszerű használata (GALGÓCZI-DEUTSCH 2013: 145).

8. A könyv befejező egysége a márkanemekhez kapcsolódó szlogenekre és logókra tér ki, szót ejt továbbá a márkabővítés és márkakiterjesztés fogalmairól, a márkák jövőjéről. A jövőben a márkák száma várhatóan tovább növekszik, egyre nagyobb lesz a választék. PAPP-VÁRY meglátása szerint a márkázás egyre kiemeltebb szerepet kap majd a cégek életében, egyre fontosabb lesz, hogy a cégeknél képzett szakemberek dolgozzanak, akik a marketing mellett a pénzügyhöz, joghoz, művészethez és nyelvtudományhoz is értenek.

Hivatkozott irodalom

- BAUER ANDRÁS – BERÁCS JÓZSEF 2006. *Marketing*. Aula Kiadó, Budapest.
BERGIEN, ANGELIKA – KREMER, LUDGER – ZILG, ANTJE 2008. Commercial names as indicators of innovation and change: new reflektions and challenges. *Onoma* 43: 7–23.

- GALGÓCZI-DEUTSCH MÁRTA 2013. A változó szociokulturális környezet tükröződése a nyelvi térképben, Hódmezővásárhely példáján. *Névtani Értesítő* 35: 145–156.
- HEALEY, MATTHEW 2009. *Mi az a branding?* Scolar Kiadó, Budapest
- RANDALL, GEOFFREY 2000. *Márkázás a gyakorlatban*. Geomédia Szakkönyvek, Budapest.

KOCSÁR LILLA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7608-6523>

Business Team International Fordítóiroda

ALINA BUGHEȘIU, Trade Names in Contemporary Romanian Public Space [Kereskedelmi nevek napjaink romániai közösségi térében]

Cambridge Scholars Publishing, Cambridge, 2015. 265 lap

1. A kötet arra kíván választ adni, hogy kulturális közvetítőként milyen szerepük van a romániai közösségi térben megjelenő kereskedelmi neveknek. Az elméleti keret felvázolása mellett a szerző a kutatást tágabb kontextusba helyezi, melyben a kommunikációra, a globalizációra, valamint az angol nyelv térnyerésére is kitér. Emellett ismerteti, hogy a nyelvészeti kutatásokban milyen szerepük lehet a kereskedelmi neveknek: előbb definiálja, majd kategorizálja, végül pedig szemantikai és pragmatikai keretben helyezi el őket. A tanulmány feltárja a romániai kereskedelmi környezetben megjelenő neveket, különös tekintettel a vállalat- és cégnevek szemantikai határeset voltára. Kezdve a kereskedelmi nevek lexikai és grammatikai felépítésének bemutatásával, a kutatás kiterjed ezek szemantikai dimenziójára is. Ennek során a szerző azt tárgyalja, hogy miként aktiválódnak a jelentés különböző szintjei a nevek előfordulásának kontextusában: egyrészt a lexikai jelentés, másrészt pedig az előfeltevések, a kategorikus, asszociatív, érzelmi és funkcionális jelentések vonatkozásában.

2. A lexikai és grammatikai struktúrák tekintetében a főnevek és főnévi kifejezések széles körű preferenciája észlelhető a vizsgált kereskedelmi neveknek mind a négy alosztályában: cégek, üzletek, éttermek és kávézók, valamint szálláshelyek nevei. A kereskedelmi nevek tehát tipikusabbak, ha főnevekből és főnévi kifejezésekből, nem pedig például igékből, határozószókból vagy kötőszavakból állnak. A főnévi kifejezések általában nominális (tulajdonnévi, illetve köznévi) vagy melléknevet módosító szavakat tartalmaznak. Az előljárós kifejezések Máramaros megye területén is jellemzik a kereskedelmi neveket, az összes kategória esetében előfordulnak (pl. *For Metal*, *For You Gift Shop*, *La Stradă*, *Pensiunea La Tăticu* stb.). A betűszavakon alapuló nevek (pl. *CMC – Carbonate Marble Concrete*) a cégekre jellemzők, a többi alosztály esetében azonban nem túl gyakoriak.

3. Szemantikailag a prototipikus kereskedelmi nevek összességében kategóriajelentést mutatnak, azaz közvetlenül a kategóriát azonosító elemekkel megjelölt üzlettípusra utalnak. Ilyen elemek például a román *S.A.* 'részvénytársaság', *S.C.* 'kereskedelmi társaság', *S.R.L.* 'korlátolt felelősségű társaság'. Egyes esetekben a kategória jellegzetességét olyan közszavak

adják, amelyek az adott vállalkozás által kínált árukat vagy szolgáltatásokat jelölik; pl. *Beauty Shoes*, *Home Computers* stb. A prototipikus kereskedelmi nevek továbbá pozitív asszociatív és érzelmi jelentéseket közvetítenek, mivel céljuk a leendő ügyfelek figyelmének felkeltése.

A lexikai jelentés tekintetében kevésbé világos a kérdés: a nevek olyan címkéket tartalmaznak, amelyek közvetve utalnak arra, hogy milyen tárgykörbe tartozik a kereskedelmi név (pl. *Aspirina*, *Gastronomia*, *Orchideea*). Mindazonáltal a szemantikai tartalom megfelelő dekódolása attól függ, hogy a nyelvhasználók képesek-e elérni azt a nyelvi konvenciót, amelyhez a nevek tartoznak, és azt az enciklopédikus tudást, amely alámasztja az összeállítást, vagyis a kontextust.

A funkcionális jelentőség szintjét tekintve a Máramaros megyei vállalatok, üzletek, éttermek, kávézók és szálláshelyek nevének elemzése alapján elmondható, hogy a prototipikus kereskedelmi nevek egyidejűleg informatív és meggyőző célokat szolgálnak, azonban ez nem működik, ha a kategória jelentése nem érzékelhető. Bár megkülönböztető jelleggel nem rendelkeznek, az azonosító és az egyedítő szerephez gondos tervezés szükséges, mivel a kereskedelmi nevek arra szolgálnak, hogy segítsék a fogyasztók tájékozódását a kereskedelem világában. E tekintetben teljesítik a peritextuális indexek szerepét, amelyeknek két konkrét megnyilvánulásuk van: verbális forma, amely a kereskedelmi létesítmény típusának jelzésére szolgál; nem verbális forma, a kereskedelmi nevek grafikus és ikonikus összetevője.

A kereskedelmi névnek a célcsoportra gyakorolt hatásával kapcsolatban két különböző dimenzió vázolható: a) belső névadás: a névadás zárt dimenziója, a névadás hatása azonosító és jelölő, összekapcsolja a nevet a névviselő egyedi minősítésével; b) külső névadás: nyitott dimenzió, a névadás hatása megkülönböztető és népszerűsítő, a fogyasztót készíti a kereskedelmi név dekódolására. Így egy vállalatnak a neve által tükrözött képe egyfajta nyelvi polifónia: a kereskedelmi név számos nézőpont együttes érvényesülésének az eredménye, és mint ilyen, kulturális mediátorként működhet: biztosítja az átvitelt és a jelfordítást a névadók és a névhasználók között, valamint a szélesebb szociokulturális és nyelvi kontextusok között. Ez az átadás független attól, hogy két különböző nyelv vagy egy nyelv szintjén, különböző szociokulturális és demográfiai tényezők között zajlik. Noha a közös percepció a fordításkor a nyelvi elemek átvitelét jelenti, és implicit módon, kulturális töltettel adja át az egyik nyelvi kód után a másikat (forrásnyelv-célnyelv), a szociolingvisztikai folyamatban az átvitel elfogadottsága tágabb. Bármilyen legyen is az elküldött információk irányultsága, a fordítás akkor is egy szemiotikai és pragmatikai értelmezési művelet, egy beszédaktus lényegi alkotóeleme.

Bármely kommunikációs modell egyidejűleg a transzlokációé is: a függőleges vagy vízszintes átvitel jelentőségének a modellje. Nincs két történelmi korszak, társadalmi osztály, település, amely olyan szavakat és szintaxist használna, amelyek pontosan ugyanazokat a dolgokat jelölnék meg, az értékelés és a következtetés azonos jeleket küldenék. Így az ember a szó szoros értelmében vett fordítási tevékenységet végez, amikor beszéd-üzeneteket fogad bármely más embertől. GEORGE STEINER szerint az idő, a távolság vagy a feltételezett referenciák közötti egyenlőtlenségek miatt ez a cselekvés többé-kevésbé nehéz. Fel kell hívni a figyelmet arra, hogy STEINER a beszédre alapozta a kijelentését, nem pedig a nyelvre. SAUSSURE *langue-parole* megkülönböztetése mellett STEINER hangsúlyt fektet a kommunikáció idioszinkratikus dimenziójára, a kontextustól való függőségére is. Azonban nemcsak a forráskontextus számít, hanem a (potenciális) célkontextus is, amelyben az

átadott elemeket használják és aktiválják. Ezért a fordító kulturális közvetítői szerepet tölt be a kétféle felhasználási kontextus között, miközben maga a fordítás gyakran kulturális átdolgozássá, jelentésátadássá válik. A kulturális átdolgozás révén egy üzenet vagy egy koncepció úgy módosul, hogy megfeleljen egy bizonyos célközönség preferenciáinak és ízlésének (ezt pedig a kulturális örökség, a nyelv vagy az etika is befolyásolja). A kommunikációs kompetencia biztosítja az asszociatív jelentések dekódolását; ezek a nevek megfogalmazásában, a potenciális fogyasztók figyelmének felkeltésére szolgáló értékek (értékrendszerek) ábrázolásában deríthetők fel. Ez a készség azt jelenti, hogy a kódolási és dekódolási folyamatokban a nyelvhasználók nyelvi kompetenciáját a társadalmi ismeretek támogatják, a kommunikációs lánc mindkét végén – az adó és a vevő között (felcserélhető pozícióban) – hozzáférhető.

Szemantikai struktúrájuk és viselkedésük miatt a kereskedelmi nevek diszkurzív eszközök, amelyek révén egy szervezetet az elfogadott szociokulturális és nyelvi egyezmény szintjén hoznak létre. A diskurzus egy társadalmilag elfogadott kapcsolat a nyelvhasználat, a gondolkodás, a hit, az értékbecslés és a cselekvés módjai között, amely felhasználható arra, hogy egy társadalmi csoport vagy hálózat tagjaként azonosítsuk magukat. A kereskedelmi nevek körül húzódó diskurzus célja bevinni az embereket egy olyan hálózatba, amely a kulturális identitásuk kinyilatkoztatása. A szóban forgó diskurzus a lokalizmus és a globalizáció közötti tárgyalások eredménye: az értékek átadásától, az egyik felhasználási kontextustól a másikig. A jelentés tárgyalása csak akkor sikeres, ha a névadók és a névhasználók megosztják, vagyis ténylegesen használják a kereskedelmi neveket hangsúlyozó nyelvi és szociokulturális normákat. Ennek a megosztott háttérnek a hiányát gyakran a nonverbális elemek javítják, amelyek közreműködnek a kereskedelmi név létrehozásában. Ezért a kereskedelmi nevek kulturális közvetítőkként működnek, mivel továbbítják az üzeneteket, információkat előfordulásuk mikro- és makrokörnyezetének az újraértékelésével.

4. Máramaros megyében a kereskedelmi nevek között az angol eredetűek egyre inkább előtérbe kerülnek. Az angol nyelv használata hasonló a japán hirdetésekben való jelenlétéhez: a japán hirdető az angolt mint metaforát használják fel, közvetve azt sugallják a fogyasztóknak, hogy az általuk reklámozott termékek valamilyen módon belépést engednek a „nagyobb és jobb nyugati világba”.

A globalizáció és a lokalizáció közötti ellentét különösen jól látható a máramarosi szálláshelyek neveiben, amelyek gyakran a román nyelvben regionális és/vagy archaikus lexikális elemekből állnak, és regionális szintaktikai mintákat mutatnak a helyi identitás kifejezésére. Mindazonáltal az olasz, spanyol, francia és német nyelvű kereskedelmi nevek néha az adott nyelvekhez tartozó szociokulturális kontextusokkal kapcsolatban sztereotipikusan kialakított presztízsre utalnak. Így például a *Mathilde* vagy a *Mireille* mint üzletnév tekinthető a francia presztízs normájának a női divat esetében.

A szerző véleménye szerint helyesnek tűnik az a következtetés, hogy Máramaros megye kereskedelmi nevei a kultúrák találkozását, keveredését és újratárgyalását sugallják. Több funkciót fejeznek ki: megkülönböztetik, azonosítják, védik és elősegítik a szociokulturális integrációt, ezáltal megerősítve, hogy referenseikkel együtt egy bizonyos nyelvi és szociokulturális egység részét képezik. A jelentés úgy értelmezhető, mint egy kölcsönhatások mentén, nem pedig az egyéni vagy a nyelvi szerkezeten belül végbemenő folyamat. A kereskedelmi nevek viselkedésének vizsgálata folyamatosan fejlődő

nyelvi terület, amely nemcsak a nyelvi dinamizmust, hanem a kultúra dinamikáját is jelzi, mivel tükrözi a változások széles skáláját a társadalomban.

VAS NOÉMI

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9197-717X>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

A Névtani Értesítő szerkesztőségébe 2017-ben beérkezett magyar névtani kiadványok

- BÖLCSKEI ANDREA – FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN szerk. 2017. *Magyar és nemzetközi névtani terminológia / Hungarian and International Onomastic Terminology*. International Council of Onomastic Sciences – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Uppsala–Budapest. <https://doi.org/10.26546/5061110>
- DITRÓI ESZTER 2017. *Helynévrendszerek modellalapú vizsgálata. A helynévminták összevető analízise statisztikai megközelítésben*. A Magyar Névtudományi Társaság Kiadványai 40. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- FERCSIK ERZSÉBET – RAÁTZ JUDIT 2017. *Őrök névnapló. A mai magyar keresztnévek legteljesebb gyűjteménye*. Műszaki Kiadó, Budapest.
- HLAVACSKA, EDIT – KOVÁCS, ÉVA ed. 2017. *Selected Bibliography of the Onomastics of the Hungarian Language 2000–2016*. Onomastica Uralica 9. Debrecen University Press, Debrecen–Helsinki.
- HOFFMANN, ISTVÁN – RÁCZ, ANITA – TÓTH, VALÉRIA 2017. *History of Hungarian Toponyms*. Helmut Buske Verlag, Hamburg.
- HOFFMANN ISTVÁN – RÁCZ ANITA – TÓTH VALÉRIA szerk. 2017. *Helynévtörténeti adatok a korai ómagyar korból 4. Liptó–Pilis vármegye*. Györffy György, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza című műve alapján*. A Magyar Névtudományi Társaság Kiadványai 43. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- KOCÁN BÉLA 2017. *Helynévtörténeti vizsgálatok a régi Ugocsa megyében*. A Magyar Névtudományi Társaság Kiadványai 45. [Tévesen 43. sorszámmal.] Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- KOVÁCS, ÉVA ed. 2017. *A Survey of Historical Toponomastics*. Publications of the Hungarian Name Archive 44. Debrecen University Press, Debrecen.
- RESZEGI, KATALIN 2017. *The History of Onomastic Research in Debrecen*. Publications of the Institute of Hungarian Linguistics University of Debrecen. Debrecen University Press, Debrecen.
- SEBESTYÉN ZSOLT 2017. *A Felső-Tisza-vidék folyóvíznevei*. Nyíregyházi Egyetem, Nyíregyháza.
- SLÍZ MARIANN 2017. *Személynévtörténeti vizsgálatok a középkori Magyarországról*. [A külső borítón téves címmel.] Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. <https://doi.org/10.26546/5061134>

- TÓTH VALÉRIA 2017. *Személynévi helynévadás az ómagyar korban*. A Magyar Név-archívum Kiadványai 41. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- VÖRÖS FERENC 2017. *Kárpát-medencei történeti családnévtan*. Kalligram, Dunaszerdahely–Budapest–Pozsony.
- VÖRÖS FERENC szerk. 2016. *A nyelvföldrajztól a névföldrajzig VII. Névregeográfikusok. A 2016. június 3–4-i soproni névföldrajzi tanácskozás előadásai*. Savaria University Press, Szombathely.
- VÖRÖS FERENC szerk. 2017. *A nyelvföldrajztól a névföldrajzig VIII. A nyelvterület keleti peremén. A 2017. május 30–31-i kolozsvári névföldrajzi tanácskozás előadásai*. Erdélyi Múzeum-Egyesület – Savaria University Press, Kolozsvár–Szombathely.